4511

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

(Journal of the Telugu Academy)

సంపుటము ౨౦. 20 — ప్రజోత్పత్తినామసంవత్సరము. మాఘఫాల్గునమాసములు. — సంచిక ౬. 6

కాకినాడ:

కొత్తపల్లి సూర్యారావుచేఁ బరిషత్కార్యాలయమునఁ

బ్రకటింపఁబడినది.

చందా, పోష్టువ్యయములతో సంవత్సరమునకు రు 3-0-0.

విడిసంచిక రు 0-౮-0.

1932.

విషయసూచిక.

పరిషత్ప్రయోజనములు.

తెనుఁగుభాషను, వాఙ్మయమును, అభివృద్ధి నొందించుటయు, ఆవిషయమునఁ బరిశ్రమ చేయువారలకుఁ బ్రోత్సాహ మొసఁగుటయు నీపరిషత్తుయొక్క ప్రయోజనములు. ఈపనిని నెఱవేర్చుటకై యవలంబింపఁదగు మార్గములలోఁ గొన్ని యీక్రిందఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి:—

i తెలుఁగుభాషలోని పదములకు వ్యుత్పత్తి మొదలగువానిని నిరూపించుచు లక్ష్యసహితముగ నర్థమును వివరించు సర్వాంకష మగునిఘంటు వొకటి రచించి ప్రచురించుట;

ii తెలుఁగుభాషకు సజాతీయేతరభాషలతోఁ గలసాదృశ్యములను సాకల్యముగ నిరూపించుచు నొకవ్యాకరణము రచించి ప్రచురించుట;

iii ఆధునికశాస్త్రగ్రంథరచనయందుఁ బ్రయోగించుటకునై పారిభాషికపదములను నిర్ణయించి వివరించు నొకశబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుట;

iv ఆంధ్రదేశప్రాచీనచరిత్రాంశపరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహాయ్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుఁగు దేశముయొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయుఁ జరిత్ర మొకటి రచించి ప్రచురించుట;

v సర్వవిషయములనుగుఱించి చేయఁదగు గ్రంథరచనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుట;

vi ఆంధ్రభాషలోని మంచిగ్రంథములఁ బండితపరిష్కారముచేయించి నిర్దుష్టముగఁ బ్రచురించుట;

vii తెలుఁగుభాషకును వాఙ్మయమునకును సంబంధించిన విషయములను జర్చించు నొక పత్రికను బ్రకటించుట;

viii తెలుఁగువాఙ్మయమునకు సంబంధించిన విషయములను గుఱించి చర్చించుటకుఁగాను వార్షికసభల నేర్పాటుచేయుట;

ix తెలుఁగు సాహిత్యవిషయమునఁ బరీక్షలఁ గావించి పారితోషికములను, సాహిత్యపట్టములను, యోగ్యతాపత్రికలను నొసంగుట;

x ఒక పుస్తకభాండాగారమును స్థాపించి సాగించుట-ఇందుఁ బ్రధానముగాఁ దెలుఁగు గ్రంథము లుండవలయును; వ్రాఁతప్రతులుగూడ నుండవలయును;

xi తెలుఁగుభాషయొక్కయు వాఙ్మయముయొక్కయు నభివృద్ధికి నుపకరించు నన్ని కార్యములను జేయుట.

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౦.	ప్రజోత్పత్తినామసంవత్సరము మాఘఫాల్గునమాసములు.	సంచిక ౬.

వామనుని మతమున రీతికే ప్రాధాన్యము

—కనకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారు-విజయనగరము—

ఇరువదవసంపుటము నాల్గవసంచికలో శ్రీయుత బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు "దండివామనులమతము" అను శీర్షికతో నొకవ్యాసమును బ్రకటించిరి. అందు దండి రీతికిఁ బ్రాధాన్య మొసఁగినను గుణములకే ప్రాధాన్యమిచ్చుచున్నాఁడనియు, వామనుఁడు రీతికిఁ బ్రాధాన్యమిచ్చినను నాతఁడు గుణముల కిచ్చినస్థానమును బట్టియు జాతిజాతిమత్తుల కభేద మెట్లో యట్లే గుణములకు రీతి యభేద ముండుటచేతను గుణములకే ప్రాధాన్య మిచ్చుచున్నాఁడనియుఁ, గనుక నిద్దఱిమతమునఁగూడ గుణములకే ప్రాధాన్య మనియు" నుడివియున్నారు.

దండివామనులమత మొక్కటియే యనియు, దండిని వామనుఁ డనుసరించె ననియు వాస్తవమైనవిషయము లని ధ్రువముగఁ జెప్పఁగలను. కాని దండి గుణములకే ప్రాధాన్య మిచ్చుచున్నాఁ డనియు, వామనుఁడు రీతికిఁ బ్రాధాన్యమిచ్చినను గుణములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినట్లె యనియుఁ, గనుక, నిద్దఱిమతమున గుణములకే ప్రాధాన్యము, అనువిషయ మంగీకరించుట కశక్యముగ నున్నది. కనుక, నీక్రింది దండివామనులమత మొక్కటియే యనియు, నిద్దఱుఁగూడ రీతికే ప్రాధాన్య మొసఁగి రనియు గుణములకు నలంకారాదులకంటెఁ బ్రాధాన్య మొసఁగి రనియు నిరూపించుచున్నాఁడను.

దండి తనకావ్యాదర్శమునఁ గావ్యస్వరూపనిరూపణమునఁ గొంద అలంకారములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చి రనియుఁ దాను రీతికే ప్రాధాన్య మిచ్చుచున్నా ననియు నీక్రింది శ్లోకమున స్పష్టపఱిచినాఁడు:—

తైః శ్శరీరం చ కావ్యానా మలంకారాశ్చ దర్శితాః
శరీరం తావ దిష్టార్థ వ్యవచ్ఛిన్నా పదావలీ.

మఱియు వైదర్భగౌడీయరీతులను రెంటి నుపన్యసించుచు వైదర్భరీతి యందు దశగుణములు సమగ్రముగ నుండుటచే దీనికి రెంటిలోను నగ్రస్థాన మిచ్చినాఁడు చూడుఁడు:-

అస్త్యనేకో గిరాం మార్గః సూక్ష్మభేదః పరస్పరమ్
తత్ర వైదర్భగౌడీయౌ వర్ణ్యేతే ప్రస్ఫుటాంతరౌ -1-40.
ఇతి వైదర్భమార్గస్య ప్రాణా దశగుణాః స్మృతాః
ఏషాం విపర్యయః ప్రాయో దృశ్యతే గౌడవర్త్మని-1-42.

ఇచ్చట వైదర్భరీతికి గౌడీయరీతి కన్నఁ బ్రాధాన్యము వచ్చుటకుఁ బది గుణములుకూడ దానియం దుండుటయే కారణము కనుక దండి గుణములకే ప్రాధాన్య మిచ్చినట్లని సూచించిరి. కాని దండియాశయ మది గాదు. గుణములనుబట్టి ప్రాధాన్యము వచ్చినను గుణములకుఁ బ్రాధాన్య మనుటకు వీలులేదు, రీతికిఁ బ్రాధాన్య మిచ్చియున్నాఁడు కనుక నింక నలంకారాదులకన్న గుణములకు నగ్రస్థాన మీయఁబడిన దని యాశయము.

తదేత త్కావ్యసర్వస్వం సమాధిర్నామ యోగుణః
కవిసార్థః సమగ్రోపి తమేన మనుగచ్ఛతి.

ఈశ్లోకమున సమాధిగుణము కావ్యసర్వస్వ మని చెప్పినాఁడు గావున సమాధ్యాదిగుణములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చె నని యనవచ్చు ననిరి. ఇచ్చటఁ గూడ దండి యిచ్చిన ప్రాధాన్య మలంకారాదులకంటెనే గాని రీతులకంటెఁ గా దని తెలియవలయును. మఱియు గుణములలో నెల్ల సమాధిగుణము ప్రధాన మనియు నాతనియాశయము కనుక విచారించి చూచినచో దండిమతమున రీతికే ప్రాధాన్య మనియుఁ దరువాత నలంకారాదుల కన్న గుణములకుఁ బ్రాధాన్య మనియుఁ దోఁచుచున్నది.

రీతి రాత్మా కావ్యస్య 1-1-6. అని వామనుఁడు గూడ రీతికే ప్రాధాన్య మిచ్చుచున్నట్లు చాటుచున్నాఁడు.

భరతుఁడు మొదలగువారు పదిగుణములనే చెప్పుచుండ నీతఁ డిరువది గుణము లని పెంచిచెప్పుటచే వానికిఁ బ్రాధాన్యమిచ్చిన ట్లున్న దనిరి. అట్లైనచో నలంకారములకుఁ బ్రాధాన్యము నిచ్చినభామహునికన్న నెన్నో యలంకారము లను బెంచి వ్రాసినవా రలంకారములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినవారు కావలసి వ త్తురు కాన నది యొకయుక్తిగాఁ దోఁపదు.

కావ్యశోభాయాః కర్తారో ధర్మాగుణాః-3-1-1.

తదతిశయహేతవ స్త్వలంకారాః-3-1-2.

యువతే రివ రూప మంగకావ్యమ్ స్వదతే శుద్ధగుణం తదప్యతీవ ।

విహితప్రణయం నిరంతరాభిః పదలంకారవికల్ప కల్పనాభిః॥

యదిభవతి వపుశ్చ్యుతం గుణేభ్యో వపురివ యౌవనవంధ్యమంగనాయాః

అపిజనదయితాని దుర్భగత్వం నియత మలంకరణాని సంశ్రయన్తే॥

పైస్థలములలోఁ జెప్పిన గుణప్రాధాన్య మలంకారాదులకంటె ననియే స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నది. అంతియే కాని రీతులకన్నఁ గాదని యీక్రింది సూత్రములవలననే తెలియుచున్నది స్పష్టముగ—

రీతి రాత్మా కావ్యస్య 1-1-6. విశిష్టా పదరచనా రీతిః 1-1-7. విశేషో గుణాత్మా 1-1-8.

మఱియు జాతిజాతిమత్తుల కభేద ముండుల రీతులకు గుణములకు నభేద మని కొందఱనిరి గాన రీతికిఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినవామనుని మతమునఁ బైన్యా యముచే గుణములకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చినట్లే యని యభిప్రాయమును సూచిం చిరి. కాని జాతిజాతిమత్తులకు నభేదము నెవరిమతమునను బ్రసిద్ధముగఁ గనఁబ డదు, గాన, శాస్త్రవిరుద్ధ మని చెప్పుటకు సందేహము లేదు. ఒకవేళ నభేద మున్నదని యొప్పుకొనినను బ్రస్తుతవిషయమున జాతిజాతిమద్భావము నుదాహ రణముగ స్వీకరించుటకు వీలులేదు. ఏల యన రెండిటికి సాదృశ్యము లేకపో వుటచేతనే. అవయవావయవు లగుగుణములయొక్కయు రీతులయొక్కయుఁ జర్చ లో నవయవావయవులు కాని జాతిజాతిమత్తుల నుదాహరణముగ స్వీకరించుట యుక్తముగాదు. అవయవావయవులనే యుదాహరణముగ స్వీకరింపవలయును గనుక నీయుదాహరణమే యిచ్చుటఁ బనికిరాదు. కావున వామనునిమతమున రీతికే ప్రాధాన్యము. గుణములకు నలంకారాదులకన్నఁ బ్రాధాన్యము, అంతియె కాని రీతులకన్నమాత్రముగాదు.

ఏతావతా ప్రబంధేనా, దండివామనులమతములలో రీతులకే ప్రాధాన్య మనియు గుణములకు నలంకారాద్యపేక్షయూనుప్రాధాన్య మనియుఁ దేలినది. రీతులకన్నఁ బ్రాధాన్య మెచ్చట నీయఁబడలేదు.

మఱియు నాలంకారికు లనేకులు రీతులకు గుణములకు భేద మున్నట్లు కంఠతః చెప్పుచున్నారు. వాగ్భటాలంకారమున, వాగ్భటుఁడు:—

సాధుశబ్దార్థసంబంధం గుణాలంకారభూషితమ్ ।
స్ఫుటరీతి రసోపేతం కావ్యం కుర్వీత కీర్తయే॥ అనియు,

చంద్రాలోకమున జయదేవుఁడు:—

నిర్దోషా లక్షణవతీ సరీతి ర్గుణభూషితా ।
సాలంకారరసానేకవృత్తి ర్వాక్కావ్యనామభాక్॥ అనియు,

ప్రతాపరుద్రీయమున విద్యానాథుఁడు: —

శ్లేషాదయో గుణాస్తత్ర శౌర్యాదయ ఇవస్థితాః।
ఆత్మోత్కర్షావహా స్తత్ర స్వభావా ఇవ రీతయః॥

అనియు గుణములకు రీతులకు భేద మున్నట్లు చెప్పుచున్నారు.

మఱియు, కావ్యప్రకాశమున, అష్టమోల్లాసమున, గుణప్రకరణమందలి యీక్రిందిపంక్తులను జూచిన స్పష్టముగ రెండిటికి భేద మున్నట్లు గ్రంథకర్త యంగీకరించుచున్నాఁడని తేటపడఁగలదు.

"యదప్యుక్తం కావ్యశోభాయాః కర్తారో ధర్మా గుణాః తదతిశయహేతవ స్త్వలంకారాః, ఇతి తదపి నయుక్తం యతః కింసమస్తై ర్గుణైః కావ్యవ్యవహారః ఉత కతిపయైః యది సమస్తైః తత్కథ మసమస్తగుణా గౌడీపాంచాలీచ రీతిః కావ్య స్యాత్మా".

పైపంక్తులకు వ్యాఖ్యానము చేయుచు వ్యాఖ్యాత * యిట్లు వ్రాయుచున్నాఁడు. "వామనేన హి రీతి రాత్మా కావ్యస్య సాచ పదసంఘటనాత్మికా త్రిధా వైదర్భీగౌడీ పాంచాలీచ సర్వగుణవ్యంజకవర్ణవతీ వైదర్భీ ప్రసాదౌజోవ్యంజకవర్ణవతీ గౌడీ మాధుర్యప్రసాదవదక్షరయుతా పాంచాలీ రీతిధర్మా గుణాః శబ్దార్థోభయరూపం కావ్యం శోభయంతి".

కనుక భేదము స్పష్టమే రెండిటికిని.

---

* భట్టవామనాచార్యుఁడు. బాలబోధినిటీక 471 పుట, పూనాప్రతి.

సముద్రబంధుఁడు వ్రాసినమాట నేను ద్రోసిపుచ్చలేను గాని చాలవఱం దికి విరుద్ధముగ నున్న దని మాత్రము చెప్పఁగలను.

జాతిజాతిమత్తుల రీతిని గుణరీతుల కభేద మని, యానందవర్ధనుని యభిప్రాయముగా, నభినవగుప్తులు నిరూపించి రని వ్రాసియున్నారు. కాని యెచ్చటనో మాత్రము చెప్పకపోయిరి. కాని ధ్వన్యభావవాదిమతములను నానందవర్ధనుఁడు వివరించినాఁడు. రెండవమతమునకు వివరణ వ్రాయుచు నభినవగుప్తులు-వారు చెప్పినట్లు నిరూపించిరి, గాని, యది పూర్వపక్షి యాశయము గాని యానందవర్ధనుని యాశయము గాదని తెలియవలయును.

(ఈవిషయమిఁక మీఁదఁ బ్రకటింపఁబడదు- ప. అ.)

ఉత్తరరామచరితము. రసచర్చ.

ఓలేటి వేంకటసుబ్బారాయశాస్త్రిగారు—విజయనగరము.

భవభూతిమహాకవి రచించిన యుత్తరరామచరితములో నంగిరసవిషయమున నిదివఱకే పలువాదములు జరిగినవి. ఆయా ప్రమాణానుసారముగ నావిషయము స్థిరీకృతప్రాయమే. ఇటు లుండఁగా (౨౦ సంపుటము. ౪ సంచిక) ఆశ్వయుజకార్తికమాసపు టాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రికలో, ఆవ్వారి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారు "ఉత్తరరామచరితమున ధర్మవీరము ప్రధాన మనువాద మంగీకరించిన నుపక్రమోపసంహారములు సూత్రపట్టినట్లు కుదురు ననియు, పంచసంధిసమన్వయమున కేయభ్యంతర ముండ దనియు, వాచ్యముగ ధర్మవీరమునకు సర్వాంకసంస్పర్శము లేకున్న వ్యంగ్యపద్ధతిని గన్పట్టు ననియు, నింక నేమేమొ సమన్వయించి చివరను "కాన ధర్మవీరరస ముత్తరరామచరితములోని దనునంశమును గూడ సహృదయులు కటాక్షించి కరుణశృంగారములను వలె విమర్శించుట కిది సూచన"—అని "ఉత్తరరామచరితములోని ధర్మవీరము" అనువ్యాసమున వివరించిరి. ఇటుల వ్రాయుటలో వీరియభిప్రాయ మేమో తెలియకున్నది. తామే యీవాదమును ప్రారంభించితి మనియు, దానిని దదుపజ్ఞముగా గ్రహించి విమర్శించుట యుక్త మనియు వీరియభిప్రాయమా? లేక విరళముగా నున్నవాదమును వివరించితిమి దానిని విమర్శింపవలయు ననియూహాయా? ఈవిషయమును గూర్చి కొంతవివరింతును, సత్యమును గ్రహించుబాధ్యత సహృదయవిమర్శకుల దని మనవి.

శ్రీశాస్త్రులుగారు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులవారిని, వారికవితల నెఱిఁగి యుందు రనుకొందును. వేంకటరాయశాస్త్రులుగారు నుత్తరరామచరితమును దెనిఁగించి దానికి నుపోద్ఘాతము సుమారు డెబ్బదిపుటల గ్రంథమును వ్రాసి, అందు భవభూతిజీవితవృత్తాన్తాదుల వ్రాయుచు రసచర్చను సవిమర్శముగా నిరూపించిరి. ఆరసచర్చలో ధర్మవీరమును గూర్చి కూడఁ గొంతవఱకు వ్రాసియున్నారు. ఆభాగము నిట కొంత సంగ్రహముగా నిరూపింతును. దానిని బరికించి యదుపజ్ఞమో సహృదయులు నిర్ణయింపఁగలరు. వేంకటరాయశాస్త్రులవారి ధర్మవీరరసచర్చ:—

ఈనాటకమునందు రసము ధర్మవీర మనియు, నాయకుఁడు ధర్మవీరుఁ డనియు వ్యాఖ్యానించువారుం గలరు. అందులకు వారియుపపాదనములు:—

"ఉత్సాహాత్మా భవేద్వీరః త్రేధా ధర్మాజిదానతః,
నాయకోఽత్ర భవే త్సర్వైః శ్లాఘ్యై రనుగతో గుణైః" —వాగ్భటః

"ఉత్సాహాత్మా వీర స్స త్రేధా యుద్ధధర్మదానేషు,
విషయేషు భవతి తస్మి న్న క్షోభో నాయకః ఖ్యాతః" —రుద్రటః

"దానధర్మయుద్ధభేదా త్త్రేధా వీరః" —హేమచంద్ర

"వీరశ్చతుర్ధా, దానదయాయుద్ధధర్మై స్తదుపాధేరుత్సాహస్య చతుర్విధత్వాత్"
—రసగంగాధరః.

ఈనాటకమున నాయకునందు ధర్మవీరతా సాధకములయిన వాక్యములు:-

ఆముఖములో అపవాద ప్రస్తావము. ప్రథమాంకమున:- అర్మిలినిగాని- పు. ౪ పద్య (౫) కట్టా ! లోకములు ౫ (౮), పుత్రులకునిజ ౮ (౧౫), అకట సీతకు ౧౪ (౩౩) ఏకార్యముచే నైనను (౩౪), ఏ సాధుశుద్ధ (౩౫), నీవలన (౩౬) లోకులకు ౧౫ (౩౭), పిన్నతరి (౩౮), నేరనిముగుదా (౩౯), గోడుగుడువ (౪౦), ఎదను ౧౬ (౪౨).

ద్వితీయాంకమున:-కుడికరము ౨౨ (౧), వెలికి ౨౮ (౯).

తృతీయాంకమున:— ఓయికఠోర ౪౦ (౨౧), చకిత ౪౦ (౨౦) దేవి పాడిడి ౪ (౨౬), సరవి ౪౬ (౩౭), ఎచట (౩౮).

షష్ఠాంకమున:-మొదలనే ౮౧ (౨౪), నిరతిశయంపు (౨౬) ఆకృతి ౮౨ (౩౧), అనుభావ ౮౩ (౩౪).

సప్తమాంకమున:-మహాత్ములు ధర్మములను సాక్షాత్కరించినవారు ౮౪, బాల్యమున ౮౬ (౧౫), త్యాయందెల్లను ౮౭ (౬), కుంచు ౮౯ (౧౨).

ఇందు సీతాపరవాశోకోద్ధురతా పరములైన వాక్యములు తత్కారణభూత ప్రజారంజనధర్మైకాభినివేశతాత్పర్యకములు నాటకము ఆదిలోనే అపవాద మూలకము. అంతమున నిరపవాదకరణపరము లోకరంజనము. ఆదిలో త్యాగముచేత, అంతమున తత్సమాకలనపూర్వకతత్ప్రతిబోధనముచేత; ఏతదనుసారముగ భరతవాక్యమందు "త్రుంగంజేసి యఘంబు" అనువాక్యము అపవాదనిరసనపూర్వకధర్మనిర్వాహపరముగాను, "శ్రేయముల సందోహంబుఁ బొందించుతఁ" అనుట సీతాపునఃప్రాప్తిపరముగాను గ్రాహ్యములు; కడమపద్యంబును అట్లె. ఈమతమున వీరరసమునకు అంగికి కరుణవిప్రలంభము అంగము, ధర్మాభినివేశదార్ఢ్యబోధకము.

సీతాపునస్సంప్రాప్తికై వ్యాఖ్యలయందు చేయఁబడునట్టి బీజాద్యారంభాదిముఖాదిసమన్వయముల నెల్ల నిరపవాదసాధనకై చేయవలయును.

ఈయుక్త్యాదులఁ బరికించి సహృదయులు క్రొత్తవిషయ మేమాత్రము న్నదో గ్రహింపఁగలరు. లక్షణాది లేఖన మొందులకో వదలివైచిరి. వేంకటరాయశాస్త్రిగారి రీతిని వ్రాసినఁ గొంత బాగు.

విరళముగా నున్నదానిని వివరించుఁగాక, ఏదను క్రొఁగ్రొత్తవిషయములఁ బరిశీలించి దానిని సహృదయులకుఁ దెల్పి విషయనిర్ణయము చేసిన బాగు గాని, ప్రాచీనవిషయములనే చర్చించి నిస్సారదశలోఁ దిగుగ నాదికిఁజనుచు వివరించుట యంతముఖ్యము కాదేమో ?

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తున కమూల్యాలంకరణములఁ జేకూర్చి, క్రొంగ్రొత్తపూలసరుల నత్యంతమనోహరరీతి నమర్చి నూతన విమర్శనాఁబుధి సంభూత సుధామూర్తిని జేసి యున్నతపదవి నధిష్ఠింపఁ జేయవలసిన బాధ్యత విమర్శకులదే కాదు. సహృదయులు గూడ నుచితానుచితతత్త్వద్విషయ పరిశీలనాసక్తులుఁ గావలయును. సారస్వతసాగరమునుండి నూతనరత్నముల నేర్చి కూర్పవలయును. సర్వము సంపూర్ణమైనపుడే మాతృభాషాదేవి సంతసింపఁగలదు. కావున, ఓవిచక్షణులారా! మీ యమూల్యమగు కాలమును సారస్వతపారావారమథనమునకై వినియోగించి నూతనాలంకరణరత్నముల నాదేవి కర్పింపుఁడు. తాదృశాలంకరణార్పణ చేయ మీకన్న నెవ్వరు సమర్థులు. విచక్షణులదే యీబాధ్యత యంతయు నని సర్వసమ్మతము. యుక్తివాదములలో దిగిన "వాదిదౌర్బల్య మేవ, నతు వాదదౌర్బల్య"మను సంగతి జ్ఞాపకము వచ్చును. యుక్తి కేది లొంగకుండును? ధర్మవీర మే యని నియమ ముండ నక్కఱ లేదు. ఇంకనగును. కానిక విహృదయమేమో తత్సందర్భము వలన సహృదయగమ్యమే. కవి స్వోక్త్యా చెప్పుట చాలవిరుద్ధము గదా? ఎట్లయినను నాయారసపరిపోషకసామగ్రి వలన నంగిరస విషయమె కాక యితరము కొంతస్పష్టమై యుండఁగా నన్యవిషయము చూపలేరా ? కాఁబట్టి పైవిషయాదికము పరిశీలింప పునఃపునః ప్రార్థన. సత్యాసత్యములకై యీవ్రాఁతలు గాని పెగటుపుట్టింపఁ గా దని మనవి.

(ఈవిషయపర్చ లిఁక నిఁడుఁ బ్రకటింపఁబడవు- ప. అ.)

ఆంధ్రవ్యాకరణములఘోరణివిమర్శనము.

— ముక్కు సర్వేశ్వరరావుగారు, కన్నశాల. —

శ్రీప్రజోత్పత్తినామసంవత్సర జ్యేష్ఠాషాఢమాసములయందు వెలువడిన "ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక"యందు మ॥రా॥శ్రీ ఎండమూరి వేంకటరమణ బి.ఏ.గారు, "ఆంధ్రవ్యాకరణములఘోరణి" యను వ్యాసమును బ్రకటించిరి. ప్రస్తుతము పూర్వోక్తమగు వ్యాసమునఁ గొన్నియభిప్రాయభేదము లుండుటంజేసి దీని వ్రాయ నారంభించితిని.

శాణము రత్నరాజమునకుఁ దేజఃపుంజసముద్యోతక మెట్లో యట్లే సారస్వతంబునకు సత్యసముద్యోతక మీవిమర్శనమే. అట్టివిమర్శనము జేయుటకు సర్వంకషం బగు పాండితీవైభవమున్న నే గాని శ్రీయుత వేంకటరమణ గారు సూచించినట్లు "లఘుసిద్ధాంతకౌముదిపాటి జ్ఞానముతో సంస్కృతనాటకముల కేయాంగ్లీకరణంబులు చదువుకొనియో కృతార్థులయిన యుభయభాషాప్రవీణులును. కేవలాంగ్లభాషాప్రధానపాఠశాలలలో నభిమానవిషయముగా నాంధ్రము నభ్యసించి బాలవ్యాకరణముతప్ప నితరవ్యాకరణనామమేనియు విని యెఱుంగని యాంగ్లపట్టభద్రులును" విమర్శించుట కర్హులు కాఁజాలరు. ఇందతిశయోక్తి యెంతమాత్రము లేదు. సంస్కృతంబునకుఁ దెనుఁగునకు నెక్కుడు సంబంధ ముండుటంజేసి రెంటియందును బాండిత్యము గల యుభయభాషాప్రవీణులే విమర్శింప సమర్థులు. వ్యాసకర్తగారు వచించినరీతిగాఁ గేవలులు సిద్ధపడినఁ దప్పటడుగులు వైచుచుందురు. కావున నుభయభాషాప్రవీణు లగుపండితు లాంధ్రవ్యాకరణములఘోరణిని కెఱుకపఱచుట మిగుల శ్రేయస్కరంబు.

౧. "అధర్వణుఁ డాంధ్రశబ్దచింతామణిలోని విశేషములు చాలవ్రాసినను, నచ్చటచ్చట సందులోఁ గల విషయములను ముచ్చటించి యున్నాఁడని వ్యాసకర్తగారు వ్రాసిరి.

ఈవాక్యసరణియందుఁ బూర్వాపరవిరోధ మున్నది. దానంజేసి వారు చెప్పఁదలఁచినదానికి స్వోక్తివిరోధము వాటిల్లును. అందువలన నిచ్చటఁ జిం

తామణిలో లేని యని వ్యాసకర్తగారియభిప్రాయ మని మన మూహింపవలయు ను. ఇట లే యనువర్ణము లేకుండుట ప్రమాదము కావచ్చును.

మఱియుఁ "గావున నాంధ్రశబ్దచింతామణిలోని లక్షణవిశేషములు మాత్రమే యథర్వణకారికలలో నగపడుచున్న వను మ॥రా॥శ్రీ॥ వజ్ఝల చిన సీతారామస్వామి శాస్త్రిగారివ్రాఁత"ప్రమాదోధీమతామపి" యన్నట్లు ప్రమా దజనితము కావచ్చునని వ్రాసిరి.

కాని శాస్త్రిగారి యథర్వణకారికావళివిమర్శనములో " నాంధ్రశబ్ద చింతామణిలో లేని " యనియే యున్నది. వ్యాసకర్తలు వ్రాసినట్లుగా నాంధ్ర శబ్దచింతామణిలోని యని లేదు. లోని యనుపాఠము వారి కెచ్చట లభించిన దో ? కారికావళి విమర్శనములో "లేని" యని యుండఁగా దానిని గమనింప క శాస్త్రిగారివ్రాఁత ప్రమాదజనిత మనుట న్యాయ్యముకాదు.

౨. విన్నకోట పెద్దనకృత కావ్యాలంకారచూడామణియందు నేఁటివఱకు వివాదాంశము లైన విషయము లీతఁ డొకటి రెండు స్పష్టపఱిచినాఁ డని యు- క. చేరునకారాంతములడు,కారము దెలిఁగించుచోటఁ గఠినాత్ముఁ డనన్, దా రుణకర్ముఁ డనంగను, మేరుమహాధన్వుఁ డన నమృతధాముఁ డనన్" అనుపద్య మువలన "విశ్వకర్ము నికూఁతు విశదలావణ్యసముజ్జ్వలఁ జేకొని మూరిఁబోయి" యనుపద్యమున "విశ్వకర్ముని కూఁతు" నను శబ్దము సాధువగుచుండఁగా "విశ్వ కర్మకుఁ గూఁతు" నని సవరించుటకుఁ బ్రయత్నించిన గుప్తార్థప్రకాశికాకారుల మత మనూహ్య మనియు వ్రాసిరి.

విశ్వకర్ముఁ డనురూపము నీతఁడే స్పష్టపఱిచి యుండ లేదు. ఆంధ్రశబ్దచిం తామణి యథర్వణకారికలచే నీరూపము సాధువగుననే యున్నది కావున నీవిషయ మపూర్వము కానేరదు.

గుప్తార్థప్రకాశికాకారులమత మేల యనూహ్యమో పరిశీలింతము.

బాలవ్యాకరణమునకు విపులవ్యాఖ్య వ్రాసిన గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు గుప్తార్థప్రకాశిక మొదటిముద్రణమున "విశ్వకర్మకూఁతు" నని సవరించిన గణ భంగము కలుగనేర దని వ్రాసిరి. పైపద్యము సీసపద్యపు పాదమగుటచే వారి సవరణ ప్రకారము పాదమున వర్ణము తక్కువయై ఛందోభంగము కలుగు నని విమర్శకు లాక్షేపించిరి. అత్తఱి వారు విశ్వకర్మకుఁగూఁతు నని ఛందోభంగ నివారణార్థమై సవరించిరి. ఆంధ్రశబ్దచింతామణ్యాదులు విశ్వకర్ముఁ డను దుబం

తద్రూపమును సాధించుచుండఁగాఁ జిన్నయసూరి దుజంతరూపములు తనకు లభింపమినో లభించినవి ప్రామాణికంబులు కావనియో విశ్వకర్త్రాదులకు స్త్రీత్వంబును విధించియుండెను.

కావున నాసూత్రమునకు వ్యాఖ్యను వ్రాయుచుఁ దన్మతానుసారముగ నట్లు సవరించుటలో ననూహ్యాం బెద్దియు నుండఁబోదు. దీనిపై త్రిలింగలక్షణశేషకర్త సూరిగారు విధించినస్త్రీత్వంబును నిరోధించి నన్నయాదులమతమునే తా ననుసరించి యుండెను. కావున నేఁటివఱకీప్రయోగంబునెడ నున్న వివాదంబును గోచరింపకున్నది.

౩. మఱియు నొకసందర్భమునఁ "గాని యప్పకవి చింతామణిని దెనిఁగింపఁబూని తన్నదిత మైన "ఉర్ద్వన్వోర" యను సూత్రమును మఱచినాఁ డనియు మఱచి రేఫశ్లేషమున కుదాహరించుచు నాదిపర్వమున దు ఉ. "క్షత్రియవంశ్యులై" యనుపద్యమునాలవపాదమునందు "రామసూం-ధాతృరఘుక్షితీశు" లను స్థలమున- మాంధాతృశబ్దము ఋకారాంతము కనుకఁ దకారము క్రింద నున్నది వట్టుసుడిగాని రావడి కాదని తప్పటడుగు వైచినాఁడనియు వ్రాసిరి. "రామమాంధాతృరఘుక్షితీశు" లనుచోట నేసూత్రముచేతను రేఫాదేశంబు ప్రాప్తించుట లేదు. అప్పకవియెటఁ దప్పటడుగు వైచినాఁ డను టెట్లు సరిపడును. వ్యాసకర్తగారు నుదాహరించిన పైనన్నయచింతామణిలోని సూత్రముచేఁ గాని "ఆనజఃస్యాన్ ఋతోద్వన్ద్వే రేఫః శారికవేర్మతే" యనునథర్వణకారికచేఁ గాని "ద్వంద్వంబునందు ఋకారంబునకు రవర్ణంబు విభాష నగు" ననుబాలవ్యాకరణసూత్రంబుచేఁ గాని యేతద్వ్యతిరిక్తము లైనయాంధ్రవ్యాకరణముల సూత్రములచేఁ గాని "రామమాంధాతృరఘుక్షితీశు" లను ద్వంద్వసమాసంబునందలి ఋకారంబునకు రేఫంబు రాదు. ఏలయన నీసూత్రముల కన్నిఁటికి నొక్కటేయర్థము. "మాతాపిత" లిత్యాదుల సిద్ధసమాసములకు మాత్రమె యుండే ఋకారమునకు "ఆనజ్ ఋతోద్వన్ద్వే" యను పాణినీయసూత్రముచేఁ బ్రాప్తించెడి యానజును బాధించి రేఫము వచ్చును. రేఫాదేశంబు వైకల్పికంబుగానఁ బక్షమున ఋకారంబునకుఁ బూర్వోక్తపాణినీయసూత్రముచే నానఙువచ్చును. సంస్కృతమున నీయానజు వచ్చుటకు విద్యాయోనిసంబంధ ముండవలయు ననునియమము కలదు. కావున నాంధ్రవ్యాకర్తలు విధించిన రేఫంబు గూడ విద్యాయోనిసంబంధ మున్ననాఁడే వచ్చు నని నిశ్చయింపవలసియున్నది. కావున రామమాం

ధాతృరఘుక్షితీశు లను ప్రకృతవిషయంబున విద్యాసంబంధము కాని యోని సంబంధము కాని యున్న దని చెప్ప నెవరు సాహసింపఁగలరు? ఈయంశ మంతయు గుప్తార్థప్రకాశికయందు వివరింపఁబడియున్నది. ఈవిషయమునే మనం బునం దిడికొని యహోబలపండితుఁడు పూర్వము మనవ్యాసకర్తగా రుదాహరించిన "ఉక్ స్త్స్వర" యనుసూత్రవ్యాఖ్యలో "క్షత్రియవంశ్యులై జగతి విత్యాదిపర్వపద్యే మాంధాతృశబ్దస్య సంయుతాసంయుతప్రాసత్వేన ఋకారాంతత్వమేవ, నసరేఫత్వ" మ్మని వచించియున్నాఁడు. కాన లక్షణవేత్తలే యిట్లు రేఫంబు రా దని చెప్పుచుండఁగా రేఫాదేశంబు నప్పకవి మఱచినాఁ డను టెంత యుక్తి యుక్తమో విమర్శకులే యూహింతురుగాక.

తప్పు లుండిన నుండవచ్చును. ప్రమాద మనునది మానవప్రకృతిసహజమే. కావున నప్పకవిపుస్తకమునం దిట్టిదోసంగు లొకటిరెండుకల వని తెల్పిన మనవ్యాసకర్తగారు సర్వలాక్షణికాసమ్మతమైనదోసముల వెలువరించుట యుక్తము కాని దోషము కాని మాంధాతృశబ్దరేఫవిషయమును దప్పుగాఁ దలంచుట న్యాయ్యము కాదు.

౪. రెండవది:—

హరికారికలు శిష్టుకృష్ణమూర్తికవిప్రణీతము లనియు బాలవ్యాకరణకారుఁడు వానిని గాంచి దొంగిలి బాలవ్యాకరణ రూపమున నాంధ్రమునఁ బ్రకటించె ననియుఁ బ్రతీతి కలదు. అసత్యమగు చిన్నయసూరి చౌర్యప్రతీతిమాట యటుంచి హరికారికలు పరిశీలింపఁగా శిష్టు కృష్ణమూర్తికవి ప్రణీతములు కావనియుఁ దేటపడుచున్నది. హరికారిక లధర్వణునికంటెఁ బూర్వుఁడును, నధర్వణునిచేఁ జేర్కొనఁబడినవాఁడును నగు "హరి" యనువానిచే రచింపఁబడినవి. ఉదా-గ్రామ్యాపి గ్రాహ్యతాం యాతి యద్వ్యర్థ్యవ్యవహారభా'' కనుహరికారిక నధర్వణుఁడు "అప్రయుక్తత్వ దోషస్తున విరుద్ధో హరేర్మతే'' యని వివరించినాఁ డనియు వ్యాసకర్తగారు వ్రాసిరి.

పైయుక్తు లెంతవఱకు హరికారికలు శిష్టు కృష్ణమూర్తి కవిప్రణీతములు కావనుటకు సరిపడునో పరిశీలింతము.

వ్యాసకర్తలు సత్యముకాని సూరిచౌర్యప్రతీతిమాట యటుంచి హరికారికలు పూర్వుఁ డెవఁడో హరి వ్రాసె ననిన సూరిచౌర్య మసత్య మెట్లగును? సూరికిఁజౌర్యమును దొలఁగించుట మాకునుసమ్మతమే. హరికారికలకును సూరి

గ్రంథమునకును నిపుణముగఁ బరికించినచో నేకొలఁదివిశేషమో యుండును గాని మిగిలిన దంతయు సమానమే. కానఁ బూర్వుఁడనిన సూరిగారి చౌర్యమసత్యము కాదు. సత్యమేయగును. హరికారికామతమును జెప్పెనని యుదాహరించిన కారికలకర్థము తుల్యము కాదు. హరికారికార్థము:- "పెద్దలు వ్యవహరించినమాట గ్రామ్యంబయినను గ్రహింపఁదగు" ననియు నథర్వణకారికకుఁ "గవులు ప్రయోగింపకపోయినను వ్యాకరణాదూష్యంబు ప్రయోగార్హం"బనియుఁ గావున భేదము స్పష్టమే. దానంజేసి యీయుక్తి పొసఁగదు.

అథర్వణుఁడు హరిమతమును దెలియఁజేయఁదలఁచినచో నేవ్యాకరణంబులందును లేనిలక్షణవిశేషము లీహరికారికలయం దుండఁగా వానిని విడిచియుండెను. వానిఁ జూపుచుంటిని. "సర్వత్ర నద్రుతిః స్వార్థే వ్యతిరేకేతు వా భవేత్, ఉత్తరస్య కొనోష్ఠాతోః కం బుధాః కేచి దూచిరే" యని యున్నది. ఈకారికలు చేయకట్, చేయక, హట్టుక యిట్టివిశేషరూపముల సాధించుచుండఁగా వానిని బరామర్శింపక విడుచుట కేమిహేతువును నిరూపింతురు? ఒకప్పు డిట్టిరూపము లథర్వణునికి సమ్మతములు కావనినచో నిషేధించియైన నుండవలయుఁ గదా? ఇట్టి లేనిపోని నామములఁ దమసూత్రములయందు నేదియో ఘనతకై పేర్కొనుట మనవారియాచారము. బృహస్పతి, కణ్వుఁడు, శౌరికవి, మున్నగువార లాంధ్రమునకు లక్షణగ్రంథముల వ్రాసిరని చెప్పిన లాక్షణికులు లేరా, వారు వ్రాసిన గ్రంథములు లభించునా? కావున నథర్వణునిచేఁ బేర్కొనఁబడినంతమాత్రమునఁ బూర్వ మొకహరి యుండవలయు నను నిర్బంధము లేదు. అట్లుగాక ప్రాచీనుఁడు హరియొకఁ డున్నను నాతఁడు రచించిన గ్రంథము మన కిపుడు లభించెడి హరి కారికాగ్రంథము కాదు. ఈవిషయమునే కీ॥ శే॥ వీరేశలింగముపంతులుగారు కవులచరిత్రయందు హరికారికలు నవ్యుఁడు వ్రాసినవి కాని పూర్వుఁడు రచించినవి కావనియు సయుక్తికంబుగ నిరూపించియుండిరి.

వ్యాసకర్తగారు హరికారికల కాద్యంతములయందు రెండుచోటులను వృత్తిని వ్రాయుచుంటి ననియే చెప్పియున్నాఁడు కాని తాను గారికలను వ్రాసినట్లుగాఁ జెప్పలేదనియు వ్రాసిరి.

"వృత్తిం నాన్నసూత్రాణాం కృష్ణమూర్తి రిహ కుర్వే" యని వ్రాసిన కవిగారి వ్రాఁతకు నేమిహేతువును నిరూపింతురు? మఱియు నన్నయసూత్ర

ములకుఁ బూరకముగా వృత్తిన్వ్రాయుచు, 'తనోతి హరికారికావళీం వృత్తి" మ్మని వృత్తినామధేయమును హరికారికావళి యని వ్రాసియున్నాఁడు. "కృష్ణమూర్తి రిహ కుర్వే''యని వ్రాసిన తరువాత నెవరైన నాతఁడు వ్రాయలేదందురా ?

కృష్ణమూర్తికవియే హరికారికల వ్రాసెనని తెలిసినతరువాత సూరిగారును వీరును సమకాలికు లగుటచే మొదట నెవరు వ్రాసి రనువిషయమున సూరిగారిబాలవ్యాకరణమును జూచి కవిగారు కారికావృత్తిని రచించినట్లు పండితశ్రేష్ఠులచే నిదివఱకు నిరూపింపఁబడుటచే దాని నిచ్చట నిరూపించుట యప్రసక్తమని వ్రాయఁబూనలేదు.

చిన్నయసూరివ్యాకరణమును జూచి హరికారికలు రచింపఁబడుటచే వారు చెప్పఁబూనిన చిన్నయసూరి చౌర్యమును వారించుట కిది యమార్గము.

౫. మఱియు "నథర్వణుఁడు పేర్కొనిన హరి వాక్యపదీయకారుఁ డగు భర్తృహరి యని ప్రవాదము కలదు. కాని సంస్కృతప్రాకృతములందు లేని గసడదవాదేశమును గూర్చి ప్రసంగించుచు "స్వ్యాభిన్నాదేవ తస్మాత్తే వినాద్వస్స్వం హార్యతే"యని చెప్పుటచేనీహరియొకయాంధ్ర వ్యాకరణకారుఁడు కానివాక్యపదీయకారుఁడు కాఁడని నిశ్చయ మగుచున్న దని వ్రాసియుండిరి.

వాక్యపదీయకారుఁడును నథర్వణునిచేఁ బేర్కొనఁబడిన హరియును నొకఁడు కాఁడనుటకు సంస్కృతమున లేని గసడదవాదేశమును జెప్పినవాఁడు గనుక నాహరి భర్తృహరి కానేరఁడనుయుక్తి సరిపడునా? సంస్కృతమునకుఁ గారికల వ్రాసినను నచ్చట గసడదవాదేశంబు లేదు కావునఁ జెప్పలేదు. తెనుంగునకు వ్యాకరణంబును వ్రాయునప్పుడు తెనుఁగునకుఁ గల గసడదవాదేశంబును జెప్పఁగూడదా ? సంస్కృతప్రాకృతములయందు వైదుష్యము కల వారికిఁ దెనుఁగుననుండఁగూడదా ? గసడదవాదేశంబును జెప్పుటచేఁగాఁడా?

మఱియుఁ "జిన్నయసూరి ప్రథమేతరవిభక్తిశత్రర్థకచువర్ణంబులందున్న యుకారమునకు సంధి వైకల్పికముగా నగు" నని చెప్పి— నన్నడిగె-నాకొఱకిచ్చె మొదలయిన వుదాహరించెను. దాని కొఱకున్ - కున్ - అనుదానిలోని యుకారమువలె నన్నులోని యుకారము విభక్తిసంబంధ మైనది కాదు. నాశబ్దమున కాదేశముగా నన్ను వచ్చినది. నన్ను దీనిమీఁది విభక్తి-ను, దీనిలోని

యుకారము ప్రకృతిసంబాధ మగుటచేఁ బైసూత్ర మిచ్చుటఁ బ్రవర్తింప దని యాంధ్ర భాషానుశాసనకర్తలు వ్రాసినట్లుగా వ్యాసకర్తగారు వ్రాసి వారి నాక్షేపించియున్నారు. చూడుఁడు. పైచిన్నయసూరి సూత్రము కేవల మీతని కల్పితము కాక నన్నయభట్టీయమునందే "అనాదిషువిభక్తిషూత్తో వా"అనియు "శత్రర్థేతూత శ్చోనో" యనియు నున్న దని వ్రాసిరి.

కాని సూత్రము చిన్నయసూరికల్పితము కాని నన్నయకల్పితము కాని కావచ్చును. భాషానుశాసనకర్తలయభిప్రాయము సూత్రము నీతఁడే కల్పించెనా ? లేక నన్నయ కల్పించెనా ? యని సూత్రము కాదు. సూత్రములోఁ బొరపాటు కలదని వారి యాక్షేపణకాదు. ఉదాహరణముగా నిచ్చిన నన్నును గుఱించి గాని వేఱు కాదు. దానికొఱకు వ్యాసకర్తగారు వారికి స్ఫురింపనిది శాస్త్రిగారికి స్ఫురించిన దని వ్రాసిరి. కాని నన్నులోనిది విభక్తియుకారము కాదని శాస్త్రిగారు వ్రాసినారు. వ్యాసకర్తగారు చింతామణి ప్రక్రియనుబట్టి నన్నులోనిది విభక్తియుకారమని నిరూపించినఁ గార్యసాధక మగునుగాని వేఱుగా వ్రాసి శిరమించుట కార్యసాధక మగునా ?

అహోబలపండితుఁడు గూడ నీసూత్రమున కుదాహరణముల నిచ్చుచు నన్నేలు నని యుదాహరించెను. అహోబలపండితుఁ డుదాహరించుటవలన నీతఁడు నన్నులోని యుకారము విభక్త్యవయవ మని యెంచినట్లు తోఁచెడిని.

కావున వ్యాసకర్తగారు, నా కాదేశముగా నన్ను రా లేదు. నన్నులోనిది విభక్తియుకారమే కాని వేఱుకాదని నిరూపించుట యుక్తము.

చిన్నయసూరిగారి సూత్రమునకుఁ జింతామణియందు రెండుసూత్రము లున్నవి. వాని నుదాహరింపఁగోరి వ్యాసకర్తగారీసూత్రములఁ జింతామణినుండి "అనాదిషు విభక్తిషూత్తో వా" యని యు "శత్రర్థే తూత శ్చోనో" యనియు నిచ్చియున్నారు.

శత్రర్థకచువర్ణంబులం దున్నయుకారమునకు సంధివైకల్పికముగా నగు నను సూత్రైకదేశమునకు "శత్రర్థేతూతిశ్చోనో" యనుసూత్రము సరిపడు నని యుదాహరించి యుందురు. ఈసూత్రమున కర్థము. శత్రర్థకచువర్ణకము పరముగా నున్నపుడు నుయొక్క యుకారమునకు లోపము కిల్గు నని దీనియర్థము. పైసూత్రమునకు వారిచ్చిన సూత్రమునకు నర్థ మెంతసరియో విమర్శకు లూహింతురుగాక.

చిన్నయసూరి సూత్రమునకుఁ జింతామణిలోని సూత్ర మిది "చోర్వా స్యా ద్వర్తమాన విహితస్య"

కాన వ్యాసకర్తగారు చింతామణ్యాదులమతముల నిరూపింపక పైమాటలతో విరమించుట సాధకము కానేరదు.

ఆంధ్రభాషానుశాసనకర్తలు ఆ. వ యనువర్ణముల రెంటిని గ్రహించి యిదివఱకున్న భాషకు లోపమును గల్పించి రని వ్యాసకర్తగారు వ్రాసిరి.

అభివృద్ధిగాంచుటయే జీవభాషకు సహజము. వృద్ధిఁబొందిననాఁడువర్ణములఁ జేర్చుట వెనుకటిభాషకు న్యూనత్వాపాదకము కానేరదు.

ఈనావ్యాస ముఖ్యోద్దేశము వ్యాసకర్తగారి వ్యాసమును ఖండించుట గాదు. తత్త్వజిజ్ఞాసయే యుద్దేశము. చదువరులు దోసంగుల విడనాడి గుణంబులనే గ్రహింతురుగాక యని నావ్యాసమును నింతతో ముగించుచున్నాను.

కావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి విమర్శన.

గంటిమహాపాత్రుని గణపతిశర్మగారు, చిట్టిగూడూరు.

ఈయేటి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక నాల్గవసంచికయం దస్మన్మిత్రు లగు కనకదండి గోపాలకృష్ణశాస్త్రిగారిచేఁ గావ్యాలంకారసూత్రవృత్తి విమర్శింపఁ బడినది. అందు వృత్తికారునికన్న సూత్రకారుఁడు భిన్నుఁ డయినట్లు వ్రాసియున్నారు. నేనాలోఁత,నిరాధార మని యెంచి తగురీతిని ఖండన వ్రాయుచున్నాను.

"ప్రణమ్య పరమం జ్యోతి ర్వామనేన కవిప్రియా కావ్యాలంకారసూత్రాణాం స్వేషాం వృత్తి ర్విధీయతే" అనుశ్లోకమున "తేషాం" అనుపాఠాన్తరము కల దనియు నట్లు పాఠాన్తర ముండుటచే వామనుఁడు తానింకెవ్వరి సూత్రములకో వృత్తి వ్రాసినట్లు తెలియుచున్న దని శాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు. అది యవిచారమూలము.

వామనుఁడు మొదట సూత్రములను వ్రాసి వానికిఁ గొంతకాలము పోయిన తరువాత వృత్తి వ్రాసియుండవచ్చును. అప్పుడు తాను జేసిన కారికలను, తచ్ఛబ్దముచేఁ బరామర్శించిన నయ్యది విరుద్ధముగా నేరదు. తచ్ఛబ్దముచేఁ దనగ్రంథమును బరామర్శించుట ప్రసిద్ధము. ఇంక "తేషాం" అను పాఠాన్తరమువలన సూత్రకారుఁడు వేఱొకఁడనుట కవకాశము లేదు.

ఇట్లు తచ్ఛబ్దముచేఁ దనసూత్రములనే వామనుఁడు స్వీకరించుచుండ వామనుఁడు సూత్రములను వ్రాయలేదనుట కేవలము పొరపాటు.

"ఒకవేళ సూత్రకారుఁడె తనసూత్రములకుఁ దానే వృత్తి వ్రాసికొనిన సూత్రాక్షరములవలన విశదము లగువిషయములను వదలి క్లిష్టము లగువిషయములనే వివరించును అంతియె కాని సూత్రములవలన సులభముగఁ దెలియు విషయములను దిరిగి ప్రతిపదార్థము వివరింపఁడు," అని వ్రాసిరి. అట్లు వ్రాయుట కేవలము పొరపాటు, ప్రాచీనులకు సులభముగఁ దెలిసికొనఁదగు సూత్రములకుఁ గాని శ్లోకములకుఁ గాని తిరిగి వివరించుట యలవాటులో నున్నది, చూడుఁడు.

శ్లో॥ వనాంతదేవతా వేణ్యః పాంథస్త్రీకాలశృంఖలాః
మారప్రవీరాసిలతా భృంగమాలా శ్చకాశిరే.

కావ్యాలంకారసంగ్రహలఘువృత్తి 1 వర్గ. ఇచ్చట "వనాంతాః వన్యైక

దేశాః వేణ్యః కేశపాశాః కాలశృంఖలాః అంతకప్రయుక్తాః ఆకర్షణశృంఖలాః"
అని సులభముగఁ దిరిగి వివరింపఁ బడ్డది.

విరళా స్తాదృశో లోకే శీలసౌందర్యసంపదః
నిశాః కియత్యో వర్షేఽపి యాస్వింధుః పూర్ణమండలః

కా॥ సంగ్రహాలఘువృత్తి 1 వర్గము.

ఇచ్చట "విరళాఃస్వల్పాః తాదృశః పార్వతీవద్విన్యః యాః శీలసౌందర్య సంపదః తత్సదృశ్యః శీలం సుస్వభావతా సౌందర్యం లావణ్యం" అని వివరింపఁ బడ్డది.

1 ఉవాచచ యతః క్రోధే
2 పుష్యేంద్రనీలవైడూర్య
3 ఉత్తరోఽపత్యకాయస్య
4 బభూవయస్య పాతాళపాతిన్యాం."

కా. స. లఘువృత్తి 4 వర్గము.

ఇచ్చట "క్రోడః సూకరః పుష్యో మణివిశేషః గంధమాదనం పర్వత విశేషః స్వర్ణం కార్తస్వరం ఉక్ష్వాదః పర్వతః సంక్షయః కల్పాంతః" అని సులభసాధ్య మగుపదములకుఁగూడ [illegible] బడినది

"సాఽగ్రిమా శ్రౌత్యార్థీచ భవేద్వాక్యసమాసే తద్ధితే యథా"

కావ్యప్రకాశ 127 సూత్రము.

ఇచ్చట "అగ్రిమాపూర్ణా" అనియు
పరివృత్త్యలంకారోయథా,
పరివృత్తి ర్వినిమయో యోఽర్థానాం స్యాత్సమాసమైః

కావ్యప్రకాశ 172 సూత్రము

ఇచ్చట "పరివృత్తిః అలంకారః" అనియు, సులభముగఁ దెలియువానికిఁ గూడ నర్థము వివరింపఁబడ్డది. ఇంకను-

శ్లో॥ సరస్వతీ స్వాదుతదర్థవస్తు నిష్యందమానా మహతాంకవీనామ్
అలోకసామాన్య మభివ్యనక్తి ప్రతిస్ఫురన్తం ప్రతిభావిశేషమ్"

ధ్వన్యాలోకము ఉద్యోతము 24 పే.

ఇచ్చట "వస్తుతత్వం నిష్యందమానా మహతాం కవీనాం సరస్వతీ అలోకసామాన్యం ప్రతిభావిశేషం పరిస్ఫురంత మభివ్యనక్తి, అని వివరింపఁబడినది.

శ్లో॥ యదపి తదపి రమ్యం యత్ర లోకస్యకించిత్
స్ఫురిత మిద మితీయం బుద్ధి రభ్యుంజిహీతే

ధ్వన్యాలోకము 4 ఉద్యోతము 16 శ్లో.

ఇచ్చట:—యదపి తదపిరమ్యం కావ్యశరీరం యల్లోకస్య కించిత్ స్ఫురిత మిద మితీయం బుద్ధి రభ్యుజ్జిహీతే. అని వివరించియున్నారు.

ఇట్టి యుదాహరణములఁ జూపుటకు స్థాలీపులాకన్యాయముగ రెంటిమూటినిఁ జూపితిని గాని సామాన్యముగా నందఱుకవులును దమగ్రంథవివరణమున దర్థమును బాలురకు సులభముగఁ దెలియఁజేయుటకుఁ దిరిగి స్పష్టముగ వివరించుచుందురు. ఇట్లు వ్రాయుటచే సూత్రకారుఁ డొకఁడు వృత్తికారుఁ డొకఁడని వ్రాయుట పొరపాటు.

శాస్త్రిగారు కొన్ని సూత్రములకు సులభమగు వృత్తులనుఁ జూపిరి. వానిని విమర్శింతము.

(1) విశిష్టాపదరచనారీతిః, 1-2-7 కా. సూత్రవృత్తి-ఇచట "విశిష్టా" అను పదమునకు "విశేషవతీ" అనియు.

(2) శబ్దస్మృతివిరుద్ధ మసాధు 2-1-5 కా. వృత్తి ఇచట 'శబ్దస్మృత్యా వ్యాకరణేన' అనియు వివరించి వ్రాయుట విరుద్ధము కానేరదు. శబ్దమునకుఁ బ్రతిపదము వ్రాయుట గ్రంథకర్తల కలవాటు, ఇఁక—

"సాత్రిధా, వైదర్భీ గౌడీ పాంచాలీచ, అనుచోట-

"సాచేయం రీతి స్త్రివిధా వైదర్భీ గౌడీయా పాంచాలీచేతి 1-2-9 కా. వృత్తి, యని వివరణ మెందుల కని శాస్త్రిగా రడుగుదు రేమో?

"సా, త్రిధా" అని యే సూత్రము "వైదర్భీగౌడీపాంచాలీచేతి" యనునది పాఠాన్తరము, సా, త్రిధా యనుపాఠమె చాలపుస్తకములలోనున్నది. ఈపాఠమే సాంప్రదాయికము, ఇచ్చో "త్రిధా" యని త్రిప్రకారదర్శనకు "వైదర్భీ గౌడీయాపాంచాలీచేతి" యని వివరణ వ్రాయుట విరుద్ధము గానేరదు.

"ఒక్కొకచోఁ బూర్వము వివరించిన పదమునే తిరిగి వివరించుచుండును. సూత్రకారుఁడే తనసూత్రములకుఁ దాను వృత్తి వ్రాసికొనిన నట్లు వివరించునేమో యూహింపుఁడు" అని శాస్త్రిగా రొకపదమున కట్లు వివరణఁ జూపి సూత్రకారునికన్న వృత్తికారుఁడు వేఱని చెప్పిరి. శాస్త్రిగా రట్లు వ్రాయుటకు నేను విచారించుచున్నాను.

మల్లినాథాదివ్యాఖ్యలయం దొకచో వివరించినపదమే మఱియొకచో వచ్చినఁ దిరిగి వివరణఁ జేయుచున్నారు. వానిని జూపిన గ్రంథ మగు ననుభీతిచేఁ జూపలేదు. ఇయ్యది యందఱకును దెలిసియే యుండును.

కాన శాస్త్రిగా రిట్టిహేతువులను జూపుచు, సూత్రకారునికన్న వృత్తికారుఁడు వేఱొకఁ డని చెప్పుట యెట్లు సంభవించునో యూహింతురుగాత. ఇంతియగాక.

వామనుఁడు ౮ వ శతాబ్దమునాఁటివాఁడనియు నప్పటినుండియు నిప్పా లనువఱ కేకగ్రీవముగ వామనుఁడు సూత్రములను దద్వృత్తులను వ్రాసె నని యందఱు శ్లాఘించుచుండ నీనాఁటికి వీరు వామనుఁడు సూత్రములను వ్రాయ లేదనుటలోఁ దగినప్రమాణములు గానరావు. వామనునకు వ్యాకరణము రాదనుట కెట్టిప్రమాణములు నగపడవు. మఱి 750 సంవత్సరమున సూత్రముల వ్రాసినవా రొకరుండ వానికి వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచు వామనుఁడు వానిని బేర్కొనకుండునా ?

సూత్రముల కాద్యన్తము లుండఁ గవిపేరు కాన్పించ దనుట 50 సంవత్సరములలోఁ గవిపేరు శిథిల మయిన దనుట ప్రమాణములు గానేరవు. అట్లు కవిపేరు శిథిలమే యయినచో వృత్తికారుఁ డగువామనుఁడు కవిపేరు శిథిలమయిన సూత్రములకు వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచున్నా నని తాను జెప్పకొనియుండును. అట్లెచ్చటను జెప్పలేదు. ఇంకను 8 వ శతాబ్దాదిని వామనుఁడుండ 50 సంవత్సరముల క్రిందటిపండితునిపేరు,అందును నప్పటికాలమునఁ బ్రఖ్యాలంకారికునిపేరు పుస్తకమున్నను గవిపేరు శిథిల మగుటకును నట్లయినను 50 సంవత్సరములకే తెలియకపోవుటకును దగినదృష్టాన్తములు గాన్పింపవు. కానఁ గావ్యాలంకారసూత్రములను దద్వృత్తిని గూడ వామనుఁడే చేసె ననుట నిశ్చయము. ఇది ప్రాచీనాలంకారికసమ్మతము. సర్వజనానుకూలము. సహృదయసమ్మతము గాన శాస్త్రిగా రిట్టివ్యాసములను వ్రాయుచుఁ బాఠకమహాశయులకు విపరీతబుద్ధిని గలుగఁజేయింపకుండుటకు శాస్త్రిగారిని శతధా— వేఁడుకొనుచు నేనింతటితో విరమించుచున్నాను.

గ్రంథరచనాపద్ధతి.

జమ్ములమడక మాధవరామశర్మగారు—తాటిపర్రు అగ్రహారము.

ప్రబంధముల కాత్మ యగు ధ్వని రామాయణమహాభారతాదిప్రబంధముల నంతట నలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యమై ప్రకాశించుట ప్రసిద్ధ మగు విషయమె కాని యది ప్రకాశించుటకు హేతు వెయ్యదియో మన మిపు డెఱుంగవలసి యున్నది. అనఁగా ధ్వని ప్రబంధములవెలయించురీతిని దెలిసికొనవలయును. కథను బరీక్షించుట, పరీక్షించి యనావశ్యక మగుభాగమును వీడుట, ఆకథను ఫలపర్యంతము నిర్వహించుట, నిర్వహించునపు డంతటను రసవిషయమున జాగరూకత గలిగియుండుట, రసోచితవిభావానుభావముల వర్ణించుట, అలంకారౌచిత్యమును వీడకుండుట యనునివియే ప్రబంధమున నలక్ష్యక్రమవ్యంగ్య ధ్వనిప్రకాశించుట కుపాయములు, వీనిని వివరింతును.

మహాకవి తాను నిర్మింపఁబోవు కావ్యమున కుపాదానముగా నేర్పఱుచు కథాశరీరమును రసవ్యంజకమగునట్లు నిర్మింపవలయును. కావ్యమునకు రసోద్బోధనమె పరమ ప్రయోజన మనుట సర్వసమ్మత మగుసిద్ధాంతముగద. అట్టియెడ నారసోద్బోధనమునకు వీలగునట్టి కథాశరీరమును నిర్మింపవలయుట తప్పనిసరి. కానఁ గథాశరీరమున విభావానుభావసంచారు లుచితభంగి నుండి యందచందములఁ దేవలయును. విభావాద్యౌచిత్యమె రసోద్బోధనసమర్థము- ఇది కథయందు సహజముగ లేకున్నఁ గవి తానే సమకూర్చుకొనవలయును. అనఁగా నొక్కొకయెడ నితిహాసపురాణాదులఁ బ్రసిద్ధ మగుకథయందు విభావాద్యౌచిత్యము లేకున్న దానిని శోధించి యౌచిత్య భంశమును దీసివైచి యాకథను సమ జసముగా నేర్పఱుపవలయును. ఈవిభావాద్యౌచిత్యము కల్పితకథలోఁ గూడ నవశ్యసంపాద్యము. ఇట్లౌచిత్యసహితముగా నిర్మింపఁబడిన కథాశరీరమున రసవ్యంజకసామగ్రి సుసంపన్నమై యుండును. కవి తాను బ్రతిపాదింపఁదలఁచిన రసభావాదుల ననుసరించియె విభావాద్యౌచిత్యమును గ్రహింపవలయును. శృంగారమును నిరూపింపఁదలఁచినకవి తదనుగుణముగ శ్రీకృష్ణాదుల విభావములుగ స్వీకరించుట యుక్తము కాని భీమసేనాదుల స్వీకరించుట యుచితము గాదు. ఇట్లే వీరరౌద్రాదులు ప్రతిపాద్యములయినపుడు శ్రీరామభీమసేనాదులనె గ్రహింపఁదగును గాని యుత్తరకుమా

రాదుల గ్రహింపఁగూడదు. భరతశాస్త్రమున నీవిషయమును విపులముగ నెఱుంగఁదగును. ఆశాస్త్రము ననుసరించియె విభావౌచిత్యము నేర్పఱుచుకొనవలయును. ఇఁక భావౌచిత్యమును గూర్చి విచారింతము. ప్రకృత్యౌచిత్యమె భావౌచిత్యము నేర్పఱుచును. ఆప్రకృతి యుత్తమ మధ్య మాధమములనుమూఁడు తెఱంగులె కాక దివ్యమానుషభేదమున ద్వివిధము. ఈప్రకృతిభేదములను జక్కఁగ గమనించి సాంకర్యము లేకుండ నాయాప్రకృత్యనుగుణమగుస్థాయిభావమును నిబంధించిన నౌచిత్యము చేకూరును. అట్లు కాకున్న ననౌచిత్యమున రసము విచ్ఛిన్నమై రమణీయము కాఁజాలదు. కేవలమనుష్యమాత్రవిషయమున దివ్యోత్సాహాదులఁ గాని దివ్యునివిషయమున మనుష్యమాత్రుని యుత్సాహాదులఁ గాని వర్ణించిన నౌచిత్యభ్రంశము గలిగితీరును. అట్లే మనుష్యమాత్రుని వర్ణించుపట్టున సప్తార్ణవలంఘనాద్యమానుషవ్యాపారములు మిక్కిలియవధానమున వర్ణింపఁబడినను బ్రకృత్యనుగుణములు కానోపమి రసవ్యంజకములు కాఁజాలవు.

మహారాజుల ప్రభావాతిశయవర్ణనము చేయఁగూడ దని మాయాశయముకాదు. కాని కేవలమానుషప్రకృతి ననుసరించి కథావస్తువును గల్పించుపట్టులందు దేవతోచితవ్యాపారసంబంధనము తగదు. దేవప్రకృతులందె దివ్యౌచిత్యము శోభించును. కేవలమానుషుల కుచితము గాదు. దివ్యమానుషప్రకృతి గలనాయకునకయం దుభయవిధౌచిత్యమును వ్యాపారసంయోజనముచే నేర్పఱుపవచ్చును. పాండవాదిదివ్యమానుషప్రకృతులయం దుభయవిధౌచిత్యమును యోజించియుండుట ప్రసిద్ధమె- ప్రసిద్ధకథలయం దాయాప్రకృతుల పూర్వచరిత మితిహాసపురాణాదులయం దెంతగా వర్ణింపఁబడినదో, తావన్మాత్రము వర్ణించుట చరిత్రానురోధమున వారి కనుగుణముగనె యుండును. సాతవాహనాదులు కేవలమానుషులయినను వారివర్ణనమున, నాకలోకగమనాదులు లోకసామాన్యము లయినను బృహత్కథాదులందు వారిచరిత మట్లుయుండుటచే, వానివర్ణనమున ననౌచిత్యము లేదు. అట్టిపట్టులందు వర్ణన మట్లు లేకున్న నాయకున కనౌచిత్యము నాపాదించును. కవులకావ్యము రసవంతము కావలయునన్న నౌచిత్యమె మూలము, రసము భగ్నమగుట కంతట నౌచిత్యనాశమె హేతువు. కావుననె నాటకమునందుఁ బ్రబంధప్రఖ్యాతేతివృత్తముననె గయికొనవలయు నని యు, ప్రఖ్యాతుఁడు నుదాత్తుఁడు నగు నాయకుఁడె

యవశ్యస్వీకార్యుఁ డని యు భరతశాస్త్రము చెప్పుచున్నది. అట్లు గయికొనినచో నాయకుని యౌచిత్యానౌచిత్యములవిషయమునఁ గవి భ్రమప్రమాదములకు లోను గాకుండును. అప్రసిద్ధనాయకున కుత్కర్షను గలిగించుటకై సప్తార్ణవలంఘనాదుల వర్ణించిన నవి సహృదయుల కసంభావ్యములుగ ననృతములుగ దోఁచును గావున రసభంగము వాటిల్లును. కాన శ్రోతలకు స్వరసవాహిని యగు ప్రతీతిభంగము కలుగనంతవఱకె వర్ణించుట యుచితము. ఇట్టిలోకాసామాన్యవ్యాపారములు కల్పితనాయకున కుత్కర్షను దీసికొనిరాఁజాలవు గాన నాటకాదులం దుత్పాద్యవస్తువును గూర్పరాదు.

ఉత్సాహాది స్వభావవర్ణనముననె యీదివ్యమానుషౌచిత్య పరీక్ష యవసరము గాని రతిశోకాదుల విషయమునఁ గాదు. భారతవర్షమున కుచితమగు నడవడికతోడనె దివ్యులకుఁగూడ రతి వర్ణింపఁదగును. కల్పితేతివృత్తమును వర్ణించినప్పుడు కవి నాయకున కుత్సాహాదులను వర్ణింపక రత్యాదుల వర్ణించినఁ గావ్యము సరసముగానుండును, అని తలంచుట యుక్తముగాదు. ఆరతివర్ణనమునఁగూడ నౌచితి నతిక్రమించినచో దోష మెక్కుడుగా నేర్పడును, ఉత్తమప్రకృతి యగునాయకుని శృంగారమును నధమప్రకృత్యౌచిత్యమున వర్ణించినఁ గవి యుపహాస్యుఁ డగును, అదియుఁ గాక భారతవర్షమునఁ గూడ నొక్కవిధ మగు ప్రకృత్యౌచిత్యము లేదు. భారతవర్షమున నుత్తమనాయకు లగురాజులు మొద లగువారివిషయమున శృంగార మెట్లు వర్ణింపఁబడునో యారీతినె దివ్యులవిషయమునఁ గూడ వర్ణింపఁదగును. ప్రసిద్ధనాటకాదుల నెచటనుగూడ రాజాద్యుత్తమప్రకృతులవిషయమున గ్రామ్యశృంగారము వర్ణింపఁబడలేదు గాన దేవతలవిషయమునఁ గూడ నీయనౌచిత్యమును బరిహరింపవలయును. కొందఱీవిషయమున నిట్లు శంకింతురు.

“నాటకాదు లభినయప్రధానములు గాన నభినయము సంభోగశృంగారవిషయమున బ్రసక్తింప దనుట నిర్వివాదము. అందుచే శృంగారవిషయమున నౌచిత్యవిచార మనవసరము.” అనుటయు యుక్తముగాదు. సంభోగశృంగారము గన్నులఁజూచుట యసహ్య మయినట్లె చెవుల వినుటయు నసహ్యమె. అందుచే సంభోగశృంగారవిషయమునఁ గేవల మభినయమె కాక కావ్యము నసహ్యమె. కావున నాటకములందుఁ గాని కావ్యములందుఁ గాని యుత్తమప్రకృతు లగురాజాదుల కట్టవారె యగునాయికాదులతోడ గ్రామ్యశృంగారవర్ణన

మనుచితము. అట్టిది మాతాపితరుల సంభోగమువలె మిక్కిలియసహ్యము. ఇట్లే యుత్తమ దేవతలవిషయమునఁగూడ గ్రహింపఁదగును. సంభోగశృంగారమునకు సురతమె కాక పరస్పరప్రేమదర్శనాదిరూపము లగుచాలప్రకారములు గలవు. వాని నుత్తమప్రకృతివిషయమున నేల వర్ణింపరాదు? కాన నుత్సాహమునందువలె రతియందుఁగూడఁ బ్రకృత్యౌచిత్య మావశ్యకము. ఇట్లె విస్మయాదులందుఁగూడ నెఱుఁగునది. ఇట్టిశృంగారవిషయముల మహాకవులుగూడఁ బరిశీలింపక వ్రాసియుండుట లక్ష్యములఁ గన్పట్టుచున్నది. అది దోషమె యయినను, వారిసామర్థ్యవిశేషమున నది భాసించుటలేదు.

అనుభావౌచిత్యము భరతాదిగ్రంథములందుఁ బ్రసిద్ధమె. అయినను గవి భరతాదిశాస్త్రమర్యాదను జక్కఁగాఁ బరిశీలించుచు మహాకవిప్రబంధముల బాగుగాఁ బర్యాలోచనము చేయుచుఁ దనప్రతిభానుసారముగ నవహితుఁడై విభావాద్యనౌచిత్యమును బ్రయత్నపూర్వకముగాఁ బరిహరింప వలయును. ఔచితీసహితముగ స్వీకరించిన నుత్పాద్యకథ యైనను రసవ్యంజక మగును. ప్రాకృతజనులు రసవంతము లనుకొనువివిధము లగుకథలునితిహాసాదు లెన్నియే యున్నను విభావాద్యౌచిత్యము గలకథాభాగములనె స్వీకరించుట యుచితము. కవి కల్పితకథయం దత్యంత మవహితుఁడై యుండవలయును. అచటఁ గొంచెపుదోస మున్నను గవి యవ్యుత్పన్నుఁ డనుసంభావన యేర్పడి తీరును.

"ఊహ నుత్పాద్యవస్తువై యొప్పుచుండు
కథశరీరమ్ము రచియించువిధమునందు
రసతరంగమ్ము లంతట నెసఁగి రుచిర
తమముగాఁ దోఁచునట్లు చేఁతయె విధంబు."

ఈరసవ్యక్తికరణవిషయమునఁ జక్కఁగా విభావాద్యౌచిత్యానుసరణమె యంతట నుపాయము. ఈయౌచిత్య మిదివఱకె చూపఁబడినది.

మఱియు సిద్ధరసములను ప్రఖ్యాతినొందిన రామాయణాదుల కథాశ్రయము లగునితిహాసార్థములతోడ స్వేచ్ఛఁగూర్పరాదు. అనఁగా వానిలో నితివృత్తము నవలంబించి కావ్యనిర్మాణ మొనర్చునపుడు కథవిషయమున మార్పు లొనరింపరాదు. ఒక్కొకచో స్వేచ్ఛను గూర్పవలసివచ్చినను నది రసవిరోధి మాత్రము కాఁగూడదు. కాళిదాసు శాకుంతలములో దుర్వాసశ్శాపవిషయమున స్వేచ్ఛనుపయోగించినను మూలప్రసిద్ధ మగుశృంగారవిరోధి గాఁ గూర్ప

లేదుగదా! ఆస్వేచ్ఛ వియోగసంపాదనద్వారకముగ శృంగారపరిపోషకము గనె యున్నది. విప్రలంభ మున్నఁగాని శృంగారమునకుఁ బుష్టిలే దనుట యందఱకువిదితమె. ఉత్తరరామచరితమున భవభూతి యొనరించినమార్పు లన్నియుఁ గరుణరసము నుద్బోధించి విజృంభింపఁజేయునవె.

ఇతిహాస మెచ్చట నైన రసాననుగుణముగా నున్న దానిని వీడి యభిమతరసాభివ్యక్తి కనువగు కథ నూహించి మధ్య గూర్పవలయును. పారిజాతాపహరణాదులందు రసానుగుణముగఁ గల్పన యున్నది గదా! కవి ప్రబంధముల నిర్మించునపుడు సర్వవిధముల రసపరుఁ డగుట యావశ్యకము. అప్పు డితివృత్తమున రసాననుగుణ మగునేర్పా టున్నచో దాని భంజించి యైన స్వతంత్రముగాఁ గథాంతరము నేర్పఱుపవలయును. ఇతిహాసములవలననే కథ తెలియును గాన నితివృత్తమాత్రమును దదనుగుణముగ వ్రాసినఁ బ్రయోజన ముండదు గదా! ప్రబంధము రసవ్యంజకము గావలయునన్న ముఖ్యముగాఁ జెప్పఁబోవు దానిని గమనింపవలయును ముఖ ప్రతిముఖ గర్భావమర్శనిర్వహణము లనుసంధులనుగాని యుపక్షేపాదిసంధ్యంగములఁ గాని రత్నావళియందువలె రసవ్యంజనము నభిలషించియె కూర్పవలయును. శాస్త్రమును బాటింపవలయును గదా యని కూర్చుట యుచితము గాదు. వేణీసంహారద్వితీయాంకమునఁ గవి ప్రతిముఖసంధ్యంగ మగు విలాసమును గూర్చినాఁడు. భరతమునిమతము ననుసరించుటను మాత్రమె యపేక్షించి యీవిలాసము గూర్పఁబడినది. ఇదిప్రకృతమగు వీరరసమున కనుగుణము కాదు గదా! కాన నిట ననౌచిత్యమున రసభంగ మేర్పడుచున్నది.

అవసరము ననుసంధించి రసోద్దీపన ప్రశమనము లుండినఁ బ్రబంధము రసవ్యంజకము కాఁగలదు. ఈవిషయమున రత్నావళి యుదాహరణము- మఱియు నారబ్ధవిశ్రాంత మగునంగిరసము ననుసంధించుటయు రసవ్యంజకము. తాపసవత్సరాజ మిందుదృష్టాంతము.

ప్రబంధవిశేషము లగునాటకాదులు రసవ్యంజకములుగ నొనర్పవలయునన్న నీవిషయమును ముఖ్యముగా గమనింపవలయును. అలంకారములఁ గూర్చుసామర్థ్య మెంతయున్నను గవి వానిని దగునట్లుగనె కూర్పవలయును. ఒక్కొకయెడ నలంకారనిబంధనమున సామర్థ్యము గలకవి యావ్యసనమువలన రసబంధము నుపేక్షించి ప్రబంధము నారంభించును. తదుపదేశమునకై యిట్లు

చెప్పవలసివచ్చినది. అలంకారబంధమునందె దృష్టి నుంచి రసము నపేక్షింపక ప్రబంధముల నిర్మించినకవు లనేకు లున్నారు.

ఉ. ఱెప్పల బోరుతల్పు లిసిరింతలువారెను చూపు గుంచియుం
త్రిప్పి తళుక్కునం దెఱచి తిన్ననిమోమునఁ గాయువెన్నెలల్
ముప్పిరిగొన్న వెండ్రుకలు మూసిన సిగ్గసియాడఁ బ్రీతి నీ
వప్పరమేశుఁ జూచి తను వర్థము గొంటి పొసంగ నంబికా.

(అంబికాశతకము, రావిపాటి త్రిపురాంతకుఁడు) ఇందు మొదటిరూపకము రసవ్యంజకము గాదు. ఇంక నపరిహార్య మగు నిది యొకటి. కవి తాను వర్ణించుదానిని రసోద్బోధనసమర్థముగఁ జేయవలయును. కాకున్న నతని శ్రమకుఁ బ్రయోజన ముండదు. తనకావ్యము తా నేరీతి నిర్మించిన రసవ్యంజకమగునో యావిధానమును బాగుగ నెఱుంగవలయును. రసమనునది సామాజికుల చిత్తవృత్త్యాత్మకము. మనయీ భారతదేశవాసుల కెట్టిసంఘటనము లెట్టి వర్ణనములు రసోద్బోధకము లగునో యెఱుంగవలయును. మనదేశమునందు గ్రంథములను వ్రాయుట యన భారతీయులకె కాని పాశ్చాత్త్యులకుఁ గాదు. అందును దేశభాషలయందు వ్రాయఁబడు గ్రంథము లాభాషల నెఱుంగనివారి కుపయోగించునవి కావు. రసికుల కాదరము గలుగునట్లు వర్ణనము లున్ననె గ్రంథములు రసవ్యంజకములు కాఁగలవు. కాని యవివాహితు లగు స్త్రీపురుషు లిద్దఱు సాయంకాలమున సముద్రతీరమందు సంచరించి రని, యుద్యానవిహారము సలిపి రని, యేకాంతమున సంలపించి రని వర్ణించిన నవి భారతీయులకు రసోద్బోధనసమర్థములు కాఁజాలక వెగటును బుట్టించుటయ గాక వైముఖ్యమును గలిగించును. అట్టివర్ణనలు పాశ్చాత్త్యదేశవాసవాసనావాసితాంతఃకరణులకు రుచించుఁగాక! పవిత్రభారతవాసులకుఁ గాదు. అందుచే మన గ్రంథములు మనకనుగుణముగ నుండుటకే కవి ప్రయత్నింపవలయును.

ఇట్టిరచనావిధానముల నింకను సరసహృదయలోకము సముచితముగ నాలోచించి కావ్యరచనకుఁ దొడంగిన నారచన సర్వసమాదరణీయమగును.

కడుపుతీపు.

పి. అన్నాజీశర్మగారు.

క. నెఱిషోడశవర్షాయుః, పరిమాణు మృకండుతనయుఁ బ్రదికించి, యమున్
గరువంబణఁచిన శంభుని, స్థిరకరుణన్ నేను "కడుపుతీ"పనియుంటిన్.

మృకండుఁడు:—

శా. గౌరీనాథునిఁగూర్చి ఘోరతపముం గావించి నిన్గాంచి నా
కారుణ్యాబ్ధి విధించె నీ వొగి మనంగా షోడశాబ్దంబులే!
యారీతిం బను నేను వత్సముల ప్రాయౌ బిడ్డఁ డౌటన్ విప
ద్వారాశిన్ దరిగానలేమి నిలపింపన్ హేతు వోపుత్రకా! ౧

శా. ఖద్యోతాశ్వములన్ రయోన్నతుల వెన్నంబెట్టు నీసంపదల్
విద్యుత్తుల్యము లింతగోఁగనె సమాప్తిన్ షోడశాబ్దమ్ము లా
రాధ్యుండౌ హరునాన, యింకిటను మాచారబ్ధ మెట్లున్నదో?
విద్యానాథకృతాశిషంబు లొగి కీడిం దప్పునో తప్పునో? ౨

ఉ. వచ్చియురానిమాటలను బల్కుచు నంకముఁజేరి నవ్వుచుం
జెచ్చెరగట్టమంటఁ జిఱుచేతులఁ జాఁపుటఁ గాంచి కాలముం
బుచ్చుచునుంటి మీఁదనుకఁ బోవుచునుంటివె? నూఁదుకప్పనం
జిచ్చును బెట్టి మా కిఁకను జేసినవాఁడవె కా కుమారకా! 3

చ. వనరుహవైరిబింబమున వంకలుదిద్దఁగఁ జాలి వాక్సుధల్
పెనఁగొన నెచ్చుతగ్గు లరవీసము గానఁగరానిసత్త్వశల్
గని చిఱునవ్వువెన్నెలలఁ గాయుచు నస్మదపుత్రశోక మన్
ఘనతమసంబు వాపినముఖేందుఁడు మా కిఁక దూర మయ్యెడున్. ౪

గీ. సంతతియె దొల్తలేక నిశ్చింతచూడ, వచ్చెఁగా కేఁకిది జరాభారమునను
నక్కటా! పుత్రశోకంబు ననుభవింప,నగునె? మరణంబెకొంత మే లనఁగవచ్చు!

మార్కండేయుఁడు:—

ఉ. వేదవిదుండ విట్టియవివేకము కూడునె దేహధారికిన్
మేదినిఁ జావుఁబుట్టుకయునిక్కము, నైజమెకా! నలాది భూ
మీధవు లెందఁజేగిరి? సమిద్ధతపోధను లెందఁజేగిరీ
మాదిరిఁ గంట నీ రిడ సమంజసమా? జనకా! వచింపుమా! ౬

శా. ఏలా చింతిల నింతమాత్రమున కీ ప్రేముప్పు వాటిల్లె నీ
లీలం బ్రాకృతునట్లు బిట్టుగ దివ్యజ్ఞెందం బనేమున్న దా
వాల్మీకోద్భవుఁ డానతిచ్చినవిధిన్ గారీశు నర్చించుచోఁ
గాలుం డ్రొక్కఁడు గాఁడు సర్వసురసంఘం బేని నన్గాఁకునే ? ౭

శా. చా వివ్వారికి దాఁటరానిదికదా చర్చింప నేవేళనో
జీవంబు ల్వెడలు న్నిజంబు గిరిజాసీమంతినీచిత్తరా
జీవాలోలమిళిందు నాహరువరశ్రేష్ఠంబునంబుట్టి వా
గ్దేవుంగంటి నిఁకేమి కావలయు ముక్తిం గందు నిశ్చింతగన్. ౮

మరుద్వతి:—

చ. మతిమతు లెవ్వరేని నిను మచ్చిక ము న్విడనీయుమన్న న
మ్మతి మతిలేక నీబదులు మాటలు పల్కినయట్టి నేన యీ
వితమతిధీరచిత్తనయి ప్రేముడి యాతయు వీడి మృత్యుదే
వత కతిథింబలెం బనుపఁ జాల్పడ నాయెఁగదా కుమారకా! ౯

సీ. తమ్మిపూరేకుమొత్తముల కొకట విశాలతఁజూపు లోచనయుగంబు
కొదమతుమ్మెదపిండు నదలించుముంగురుల్ వ్రాలివిలంబించుఫాలతలము
సంతతపరిహాసచంద్రికల్ ప్రసరించు మండితముఖచంద్రమండలంబు
మృదుమృణాళావళిం గదిమి మోఁకాల్మీఁదికిం జాటిదైవాఱు కేలుదోయి
పల్లవంబులఁ గోమలత్వమున గెలిచి, సాగి చలిచీమఁ ద్రొక్కని చరణయుగము
నక్కటక్కట యెటు మఱపగును నాకు, నెట్లు జీవింతు నింక దిక్కేది బుడుత!

ఉ. నీదుదయాసమృద్ధిని జనించెను మామకగర్భమున న్నభో
వీథి సుపుత్రశీతకరబింబము గాంచె నజాపితామృతం
బీదట కాలరాహుభుజగేంద్రము దంష్ట్రలు సాచె మ్రింగఁ బ్రా
పేది మదీయసూను విడిపింపుము నీకుకుమారునింబలెన్. ౧౧

ఉ. నీకనిశంబు భక్తుఁడు, మునిస్తవనీయుఁ డనూన సద్గుణా
నీకవిరాజితుండు గరుణింపఁగ జాగిటు సేయనేల దో
షాకరుఁడంచు నెంచినను సమ్మతమే తగనిల్పు నీవు దో
షాకరుఁ దాల్పవే తల నజస్రము నీకివి క్రొత్తలే ? ప్రభూ ! ౧౨

మార్కండేయుఁడు:—

శా. శోకింపం బనిలే దిఁకే శ్శిశువును నెచ్చోఁ దప్పనే చావు నే
మీకుం జెప్పఁగలట్టివాఁడనొకొ? భూమీనిర్జరుల్ దేవతా
నీకశ్రేష్ఠుఁ డసత్యమాడుదురె? క్షోణీచక్ర మల్లాడి నా
లీకాష్టాబ్జులు దప్పినన్ గతులు వేఱే చింతలేలా యిఁకన్? ౧౩

మ. గిరిజానాథ తదార్చనారతున కక్షీణాక్షితిన్ శ్యాదులా
వరుఁడన్నన్ భయముండ దించుకయు నావాక్యంబు లాలించి సు
స్థిర ధైర్యంబు వహింపుఁ డేటికిటు చింతింపంగ నాయాన సుం
దరయన్ సంతతసంకటాత్ములకు ధైర్యంబె శరణ్యం బగున్. ౧౪

నారదుఁడు:—

మ. హరుఁ డార్తావనుఁ డంగజాంతకుఁడు నీహారాద్రిరాట్పుత్రికా
వరుఁ డుర్వీధరకార్ముకుండు కరుణాపాథోధి మృత్యుంజయుం
డురగానీకవిభూషణుండు నుడురాట్సూనావతంసుండు సిం
ధురచర్మాంబరుఁ డంధకారి సురవంద్యుం డెంతయున్ బాలకా! ౧౫

క. అలిగినచో విధినైనం, దలద్రుంచు నిజంబు మీఱ దయదలఁచినచోఁ
దలఁదాల్చు నెపుడు వేడుక, లలరగురుద్రోహినైన ననతఁడో పుత్రా.

మ. పురవిధ్వంసిపదారవిందయుగళీపూజావిధానోల్లస
ద్వరమార్తాండమహోగ్రచారుకిరణవ్రాతంబుచేఁ గాక యో
నరనాథోత్తమపుత్త్రి! నీయముని నన్యాయక్రియాయుక్తి దు
స్తరవిస్తారనితాంతఘోరకలుషధ్వాంతౌఘము ల్వాయునే? ౧౬

మ. బలభిన్మౌళిమణిప్రభావిసరశుంభద్దివ్యపాదద్వయున్
బలవద్వైరినిశాచరాంబుదజగత్ప్రాణున్ ఫణీంద్రాంగదున్
నలినాప్తేందుకృశానులోచను సువర్ణగ్రావకోదండు నిం
గలుషారిం గలుషాత్ముఁ డాతని కెఱుంగన్ శక్యమే బాలకా! ౧౭

ఉ. కావున నీవు మాతృజనకాదులయం దిఁకఁ జింతమాని గౌ
రీవరుఁబోలు దైవ మిల లేఁడని రూఢిగనమ్మి చేరి యా
పావనగౌతమీతటిని భద్రతపం బొనరింతువేని రా
జీవహితార్భకుండు నినుఁ జేరఁ డిఁకేటికి సంశయింపఁగన్. ౧౮

మార్కండేయుఁడు:—

వ. మునులు మహానుభావులు నమోఘవచస్కులు వీర లిట్లు దీ
వన లిడి రంతెగా కటులె వార్ధకృఁడుం బలికె నిక మజే నొన
ర్చునది తపంబు సర్వరిపుసూదనుఁడౌ నిటలాక్షుఁ గూర్చి యె
య్యనఘుఁడు తేటచూపఁగలఁడే నను డగ్గఱి సంయమీశ్వరా! ౧౦

నారదుఁడు:—

చ. తప మొనరించు నిన్నుఁ గని తానొక శాసకర్త పోలికం
దపనతనూజుఁ డెక్కు మదంబున నిన్వరఁగండఁ జేయు బల్
కపటి యతండు లేనియధికారముఁ జూపును గాని నీ వ్యథ
ర్యపడక బుద్ధిఁజెప్పుము మ తాతనితీట వదల్చు నీసుఁడే. ౧౧

శా. ఉద్యోగాంధతఁ గన్నుఁగానక నితాంతోద్రేకుఁడై మత్తుఁడై
ఖద్యోతాత్మజుఁ డొక్క పెట్టున మహాగాంభీర్యముం జూపు నా
మద్యాసక్తుని గాంచి భీతిలెదు సుమ్మా! పుట్టి మున్నుం జుమా
యాద్యంతంబుల నొక్క చందమున ధైర్యంబూని వర్తింపుమా! ౧౨

మృకండుఁడు:—

గీ. పలుకువెలఁది మగండును బాడబులును, నిన్నుఁగూడిచి పలికినవన్ని నిక్క
వంబులై మిత్తినుండి కాపాడ మఱల, మమ్ముఁజేరి శతాబ్దముల్ మనెదుగాక!

మరుద్వతి:—

సీ. ధైర్యంపులక్ష్మి నీదండ నిల్చునుగాక గుదెతాల్పుఁగని మది చెదరనీక
భానునిశాకరుల్ పాలింత్రుగాక యహర్నిశల్ తాపమ్ము నందనీక
గంగాభవాని నిన్గరుణించుఁగాక శైత్యము పైత్య మంగమం దంటనీక
ధారుణీ దేవి నిన్ దయఁ జూచుఁగాక కోమలశరీరము శ్రమనలయనీక
యాశ్రితావనపరుఁ డాగమాంతచరుఁడు
హిమధరాధరజావరుఁ డిందుధరుఁడు
హరుఁడు రక్షించుఁ గాక దీర్ఘాయు వొసఁగి
నిన్ను; నేను బతివ్రతనేని గుజ్జు!!! ౧౪

విన్నపము.

ఘండికోట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు, నరేంద్రపురము.

(విశాఖపట్టణములోఁ బరిషత్సభలోఁ జదివినది.)

పూర్వము మనయాంధ్రదేశమున శ్రీకృష్ణరాయాది విద్వత్ప్రభువులచేతను పోతనామాత్యాది కవిపుంగవులచేతను బోషింపఁబడి సులలితపదగుణాలంకారభూషితయై ప్రకాశించుచు నీమధ్యకాలంబున దుర్దైవముచే నట్టి విద్వత్ప్రభువులు లేమిం జేసి కొంతవఱకుఁ గృశించియున్న యాంధ్రభాషాయోషను మరల మనయాంధ్రలోకము, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషదాదిసాధనములచేఁ బరిపుష్టాంగినిగాఁ జేయుట కుద్యమించుట యత్యంతము శ్లాఘనీయము. ఇట్లే తత్తద్దేశములలోఁ దత్తద్భాషాంగనల యభివృద్ధికై తత్తద్దేశీయు లందఱును దగుప్రయత్నములను జల్పుచుండి రనువిషయము మహాశయు లందఱకును విదితమే. సత్త్వవివదనారవిందనిస్సృతయగువాగ్దేవత సర్వభాషలలోను సమరసయే కాని యాంధ్రవాణిమాత్రము విశేషముగా సర్వాంగసుందరి యని చెప్పక తప్పదు. ఈమె కుందు సర్వాంగసౌందర్యమునకుఁ గారణము సకలలోకైకసంసేవ్య యగుగీర్వాణవాణితో నత్యంతపరిచయము కలిగియుండుటయే. ప్రాయశః సరసకవివరులని సుప్రసిద్ధినొందిన ప్రాచీనాంధ్రకవిపుంగవుల గద్యపద్యాత్మిక యగుకవితాకన్య గీర్వాణవాణీసాహచర్యముచేతనే సకలజనమనోహారిణి యగుచున్నది. ఇంచుక సంస్కృతభాషాపరిచయము కలిగియో కలుగకయో కేవలాంధ్రభాషాజ్ఞానమాత్రమే కలిగియున్న కొందఱగు నాధునికులచే రచియింపఁబడిన యాంధ్రగ్రంథములఁజూచినచోఁ బాఠకమహాశయులకు సర్వమును విదితము కాఁగలదు. కాన సంస్కృతభాష సకలదేశభాషలకును జననియై యున్నది. ఏతత్ఖండమందలి దేశభాషలకే కాక పాశ్చాత్యదేశభాషలకుఁ గూడ నిదియే మాతృదేవత యని సర్వజ్ఞుండగు వేదవ్యాసమహర్షి భవిష్యపురాణంబున, "ఫాల్గునా త్ప్రిబ్రవర్యభూత్" ఇత్యాదిశ్లోకములచే నిరూపించెను. ఏభాషాబాలికకు సర్వథా జననీసాహచర్య ముండునో యట్టిబాలిక పరిపుష్టాంగియై సర్వజనకమనీయయై యుండుట సుప్రసిద్ధముకదా? అట్టితఱి సర్వదేశములలో సర్వభాషాపోషకమండలము లుద్భవించుచున్నవి కాని మాతృభాషాపోషకమండలము లెచ్చటను గానరావు. ఉత్తరదేశమున నుత్తరదేశసాహిత్యపరిషత్తు,

ఉత్తరదేశమున హిందీసాహిత్యసమ్మేళనము, ద్రవిడదేశమున ద్రవిడసాహిత్యసమ్మేళనము. ఇట్లే సకలదేశములలోను సకలభాషాసాహిత్యసమ్మేళనము లున్నవి కాని, యేభాష సకలదేశభాషలకు నాలవాలమో యేభాషలో మన కవశ్యకర్తవ్యము లగు సంధ్యావందనాద్యశ్వమేధాంతసకలశ్రౌతస్మార్తకర్మలు మహర్షులచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడెనో సకలధర్మబ్రహ్మబోధకమై సర్వప్రమాణశిరోమణి యగు వేదమే వాగ్రూపమైనదో శిల్పనీత్యాచారవ్యవహారాది సకలవిషయబోధకము లగుస్మృతీతిహాసపురాణతంత్రాగమకావ్యాదు లే భాషలో విలసిల్లుచున్నవో, యట్టిసంస్కృతభాషను బ్రధానముగాఁ బోషించుసంఘము లత్యంతవిరళము లైనవి. కాన నోపండితశిరోమణులారా! ఈయాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునందు సంస్కృతసాహిత్యమునకుఁ గూడఁ గొంతయవకాశము నిచ్చి యీపరిషత్తులో దానినిఁ గూడ నొకప్రధానశాఖగా నెంచి యాంధ్రభాషాభివృద్ధికై యెట్లు విమర్శనములు వ్యాసములు గ్రంథరచనములు భాషాంతరీకరణములు మొదలగునవి చేయుచుందురో యట్లే సంస్కృతభాషలోఁగూడ వ్యాసవిమర్శనగ్రంథరచన భాషాంతరీకరణాదులం జేయించుచు నీసంఘమునకు "సంస్కృత" అనుపదమునుఁ గూడ నామాదియందుఁ జేర్చి యుభయభాషలు వృద్ధినొందుకార్యముల నెఱవేర్చుచుండుట కీపరిషత్తును సవినయముగాఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

అట్లు జరిగించినచో నీపరిషత్తు సకలభాషాసాహిత్యపరిషత్తులలో నగ్రస్థానము నలంకరింపఁగలదు. మఱియు నీపరిషత్తునకును నాంధ్రవిశ్వవిద్యాలయాధికారులకునుఁ గొంతసంబంధ ముండును, గాన, నాంధ్రదేశమునం దున్న సకలవిద్యాలయములలోను హిందూమతధర్మబోధకము లగుగ్రంథములను పాఠ్యగ్రంథములనుగా నియమించుట కీసభవారు ప్రయత్నింపఁ బ్రార్థితులు. కలికాలవశమున నాధునికవిద్యార్థులకుఁ బాశ్చాత్యమతవ్యామోహ మధికమయి స్వమత మేదియో స్వధర్మము లేవియో యెఱుఁగక స్వమతధర్మముల విడనాడి కాలేకాలే ధర్మతత్పరు లేమైన ధర్మముల బోధించినను వానిని బరిగణింపక కుయుక్తులచే వానిని ఖండించుచు నైహికాముష్మికసుఖదూరులగు ననేకుల నిక్కాలమున మనము చూచుచున్నారము. ఇందులకుఁ గారణము స్వమతధర్మజ్ఞానాభావమే, కాన నోమహాశయులారా? ఎంతవిజ్ఞానమును సంపాదించినను దానిఫల మైహికాముష్మికసుఖముల కొఱకుఁగదా? అది లేనిచో నీవి

జ్ఞానమున కేమిప్రయోజనము ? కాన నట్టి యైహికాముష్మికసుఖజనక మగు విజ్ఞానము లోకమున కెట్లు లభించునో యట్టికార్యోపాయముల నాలోచించి పట్టణములలోఁ బల్లెలలో నుండుపాఠశాలలలో స్వమతధర్మబోధకము లగుగ్రంథముల నవశ్యపఠనీయములనుగా విద్యాశాఖాధికారులద్వారా నియమింపఁ జేయుట యీయాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తునకు ముఖ్యకర్తవ్య మై యున్నది. అట్లు చేయించినచో హిందూమతధర్మముల నిలిపి యాధునికులను మహామోహాంధకారమునుండి యుద్ధరించిన మహాపుణ్యముఁ బొందఁగలరు. మఱియు నీతిమతబోధకములగు నాపాఠ్యగ్రంథములు సంస్కృతభాషనుండి యాంధ్రీకరింపఁ బడినవియును, కేవలసంస్కృతవాఙ్మయములును గూడ నయియుండవలయును. అందువలన నీసంఘమువా రత్యంతదీక్షతో సంస్కృతమున నుండునీతిమతగ్రంథముల నాంధ్రీకరింపఁజేయుట కుపక్రమింపఁ బ్రార్థితులు. అట్టి యాంధ్రీకరణాదులకు సంస్కృతసాహితీసంపాదన మత్యావశ్యకము, సంస్కృతభాషాజ్ఞాన మధికముగా నుండినంగాని గీర్వాణవాణీభావంబులను జక్కగా గ్రహించి గ్రంథముల నాంధ్రీకరించి యాంధ్రలోకమునకు మహోపకారముఁ జేయుట శక్యము కాదు. అనేకతంత్రజ్ఞానముండనిచో వాగ్దేవతాస్వరూపాశయావబోధమత్యంతదుర్ఘట మని ఋగ్వేదమున సరస్వతీసూక్తములో 'ఉతత్వః పశ్యన్ = సువాసాః' అనుఋక్కు బోధించుచున్నది. కాన సంస్కృతభాషాజ్ఞానము నత్యధికముగా నార్జించిన మనుజుఁడు గ్రంథముల వాస్తవాభిప్రాయములను గ్రహించి యనేకగ్రంథముల నాంధ్రీకరించి, యాంధ్రలోకమునకు మహోపకారముం జేయఁగలఁడు. కాన నోసభ్యమహోదయులారా ! మన కేగ్రంథ మెప్పుడు పుట్టిననేమి ? ఏకవి యెప్పటివాఁ డైననేమి ? ఇఁకఁ బ్రస్తుతకర్తవ్యాంశము లన్ననో, 'భాష యభివృద్ధి నొందు టెట్లు ? తద్వారా లోకమునకు విజ్ఞాన మెంత వఱకుఁ గలుగుచున్నది ? సంస్కృతభాషలో నున్న యేయేయపూర్వవిషయములు భాషాంతరీకరణమూలముగా లోకమున కవగతము లగుచున్నవి ? దానివలన లోక మెట్టిఫల మనుభవించుచున్నది ?' ఇత్యాదివిషయములను సర్వదా విమర్శించుచు నీయుభయభాషాజ్ఞానద్వారా లోకంబునకు సద్గుణంబు లలవడునట్లు యత్నించుచు దేశము నుద్ధరించుదురు గాక యని జగదేకపండితోత్తంసు లగు నీసభాధ్యక్షులను సకలభాషాపాండిత్యధురీణు లగు నీయాహ్వానసంఘాధ్యక్షులను, ద్రవ్యాదిమూలకముగా నీసంఘమునుఁ బోషించు విద్వత్ప్రి

భువులను, నానా క్లేశములను సహించుచు భాషాసేవఁ జేయుచున్న సకలశా స్త్రనిష్ణాతులను సహస్రప్రణామ పూర్వకముగాఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

శ్రీమద్విక్రమదేవవర్మనృపతి స్సంపోషకో యత్రవా
తాతోపాభిధ సుబ్బరాయ విబుధోత్తంసస్సభాధీశ్వరః
శ్రీలక్ష్మీనరసింహాపండిత వరశ్చాహ్వానసంఘాధిపః
సభ్యా స్సర్వకళావిలాసచతురా స్సైషాసభావర్ధతామ్.

స్వస్త్యస్తు.

నిజధర్మముల మాని నిష్ఠాక్రిహీనులై హీనులై యుపకారమెఱుక లేక
భగవద్ధరామరభక్తికి దూరులై దూరులై సుకృతికి ద్రోహకలిత
మానసంబుల నభిమానప్రసంగులై సంగులై యనృతవాచాళులైన
కలిమానవులఁ ద్రుంచి కాలావశిష్టుల శిష్టులఁ బ్రోవ విశేషమహిమ
వఱల నసమానమూర్తివై వారు వేఁడు, వేడుకలనిచ్చి కలికివై వెలయుదేవ
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ ౧౦౦

(11) నీతిదశకము.

గణపతి నుతియింపఁ గల్గు నిర్విఘ్నంబు విఘ్నంబుల కతండు విభుఁడు గాన
గురుని ధ్యానింపఁ జేకూరు సత్కార్యంబు కార్యంబుల కతండు కారణుండు
జనవిభునాజ్ఞచేఁ గొనసాగు ధర్మంబు ధర్మంబుల కతండు దలఁప విభుఁడు
పత్నీసమేతుఁడై పడయు సత్కర్మంబు కర్మంబులకు నధికర్త యగుటఁ
జేరి నిన్నెన్నఁ గల్గు విశేషముక్తి, ముక్తికాంతావినోదసమ్మోది వగుటఁ
జారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౨

వర్ణాశ్రమాచారవాసమే ధర్మమా ధర్మ మావర్గప్రధాన మండ్రు
న్యాయభావార్జితం బైనదే యర్థమా యర్థమా రెండవసార్థమండ్రు
ఋతుకాలమునఁ బత్నినెనయుటే కామమా కామమా మూఁడవనీమమండ్రు
దారేషణాదులఁ దలఁగుటే మోక్షమా మోక్షమా నాలవదీక్షయండ్రు
రీచతుర్విధపురుషార్థసూచకంబు, కంబుభృత్పాణి నీభక్తిఁ గలుగుఁగాదె
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౩

ధరఁ గన్నతల్లియే పరదైవ మనవచ్చు మనవచ్చు గరుడుని మార్గ మరసి
తండ్రియే సద్గురుతతి మెఱుంగ నవచ్చుఁ గనవచ్చుఁ బూరుసకిరణి యశము
తరుణియే పతివిపత్తారక యనవచ్చు నెనవచ్చు బసవాసు నింద్రుతోడ
రమణుఁడే సతికి సర్వస్వ మంచనవచ్చుఁ జనవచ్చు జానకిసరణి దివికి
నిన్ను సర్వోత్తముఁడవంచు నెన్నవచ్చు, వచ్చుగీతలపినినవివ్వచ్చుకరణి
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౪

తల్లిదండ్రులఁ బ్రోవఁ దలఁచు శాంతనయుండు తనయుండు తగుఁ దులాధారునట్లు
అగ్రజాజ్ఞావర్తి యైనసోదరుఁడు సోదరుఁడు శోభిలు రాముతమ్మునట్లు
వరునెడఁ బాయని వదనాంబుజాయతె జాయ తనర్చు నచ్ఛాయయట్లు
ఆపద నెడలించు నట్టి సంబంధుండు బంధుండు దగు మద్రభర్త యట్లు

యుష్మదారాధనముగల యురువిశేషి, శేషిదగు భాగవతునట్లు శేషశయన
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౫
క్షితి నన్ను మెచ్చి రక్షించు దాతను గన్నఁ దనుఁగన్న తండ్రిగాఁదలఁపవలయుఁ
బాలిచ్చి పెంచిన ప్రజ్ఞామతల్లిని దల్లిగా నాత్మఁ దలఁపవలయుఁ
గష్టంబు నెడఁబాపు ఘనుఁగ తాకులముతోఁ గులముతోఁ బుట్టఁగాఁదలఁపవలయు
సన్మార్గమెఱిఁగించు సదయుని దరిఁ జేర్చు దరిఁ జేర్చు గురునిఁగాఁదలఁపవలయు
భువనభర్తఁడ వగు నిన్నుఁ బుణ్యదేహి
దేహిపరమంచు విభుఁ డంచుఁ దెలియవలయు
జారుతరమందహాస పోలూరివాస
వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౬
కులవృత్తి తప్పక కూర్చుసంపాద్యంబు పాద్యంబు నిడి పెట్టు ప్రాశనంబు
కాయ మస్థిర మని చేయు వ్యాపారంబు పారంబు ముట్టఁగాఁ బలుకుచదువు
లానుపూర్వికకృతంబైనసంబంధంబు బంధంబు వీడినబలుతపంబు
దీనుల రక్షించు వాని భావిభవంబు విభవంబు గలవాని వితరణంబు
స్వామి భవదంకితంబైన సత్కృతికృతి, కృతినందక సజ్జనవినుతిగాంచుఁ
జారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౭
పరవధూగమనంబు బహుజన్మసముదయసముదయసుకృతనాశకరంబు
పరధనహరణంబు చిరకాలసంతతి సంతతిస్ఫుటకీర్తిసంహారంబు
పరజనాస్వాదంబు వరసదాచారప్రచారప్రమేయనివారణంబు
పరదూషణంబు తత్ప్రకృతిసంపాదితాపాదితకర్మ సంపాదనంబు
పరనరాంకితకావ్యంబు బహుళజన్మ, జన్మకృతదివ్యపుణ్యసంచయ హరంబు
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ. ౧౦౮
ఆత్మార్థమైన సత్యము కాని వాఁడని వాఁ డనిమేషభావజ్ఞతుల్యుఁ
డెపుడహింసావృత్తి నెసఁగిన ప్రజ్ఞాని ప్రజ్ఞానియూథతాపససముండు
కలవైన నన్న మీఁగలసత్కీర్తియాఖ్యాతి యాఖ్యాతిశయ దిలీపాదినిభుఁడు
చనువేళనైన లోఁగనుసంతతధ్యాని తధ్యానితరమన స్తపసిసదృశుఁ
డాపదలనైన హితసపర్యావిభక్తి,భక్తి నినువేఁడువాఁతండె భాగవతుఁడు,చారు
దాతృత్వమునకు శాంతము సంక్రమించిన మించినపైఁడి వాసించినట్లు
చదివింపుగుడుపు ప్రాశన మీయఁ గలిగినఁ గలిగినసేయు పాల్గలసినట్లు

పతిభక్తి సౌందర్యవతికిఁ జేకూరినఁ గూటినమణి సానఁదీటినట్లు
సుగుణంబు వ్యవహారశూరునిం బొందినఁ బొందిన పసిఁడికిఁ బూనినట్లు
నీదుభజనంబునకుమనోనియతియమర,నమరతతులకుసంతానమబ్బినట్లు
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణమన్నారుకృష్ణ.౧౧౦

జ్ఞానసంప్రాప్తి కాచార్యోపదేశంబు దేశంబు లెన్నేనిఁ దిరిగి కొనిన
జీవనప్రాప్తికి క్షితిపసన్మానంబు మానంబు వదలించు మమత గొనిన
తనసుఖప్రాప్తి కాత్మస్త్రీవిలోలంబు లోలంబు గలిగించు జాలిగొనిన
సుగతిసంప్రాప్తికి సుతుఁ డిచ్చుభువనంబు భువనంబుద్రిప్పు లాఘవముగొనిన
భుక్తిముక్తులు గొన భవద్భక్తిగాక,గాక మన్నింగతిని గొన్నఁగలదె తెలియఁ
జారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ.౧౧౧

సురుచిరాపస్తంబసూత్రవిప్రాగ్రుఁడై ప్రాజ్ఞుఁడై శ్రీపైఁడిపాటికులజుఁ
డై శరమర్షణయుతిగోత్రధన్యుఁడై ధన్యుఁడై సూనృతతపము పెంపు
గనిన లక్ష్మీపతికవిఘనాఘునునకు ఘనునకు సుతుఁడ వేంకటనృసింహ
నామధేయుఁడ భవన్నర్తనచరితంబు చరితంబు నొకపీసశతకకృతిని
జెప్పి యర్పించితి సుకవిశేషదాని, దాని విని నన్నుఁ గైకొను దైవరాయ
చారుతరమందహాస పోలూరివాస, వారితామితతృష్ణ మన్నారుకృష్ణ.

ఇది -బళ్లారిమండలము, హారపనహళ్లిలోని
బ్రా॥ పాలపూఁడి నృసింహశాస్త్రిగారి తాళపత్రగ్రంథమునుండి
సంపాదింపఁబడినది.

౪-శ్రీతిరుమలగిరి వేంకటేశ్వరశతకము.

శ్రీమత్తిరుమలనల్లాన్ చక్రవర్తి సంపత్కుమార శ్రీనివాసవేంకటాచార్యకవి.

(ఏకప్రాసకందములు)

సిరులవలంతిఁ జేర్చిన నీ, యురముననే నేను నిరతమొనరించెడి భ
క్తిరసప్రార్థనఁ జేర్చుము, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧

హరి! పరమాత్మా! నాదగు, మొఱ నాలింపుము భరంబె ప్రోచుట నన్నో
పరమకరుణావిలాసా! తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౨

ధరణీసుతామనోహర! పరమమునీంద్రార్చితాంఘ్రిపద్మయుగళ! భా
సురకరుణాసాంద్రా! శ్రీ, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩

సురసిద్ధసాధ్యవిద్యా, ధరకిన్నరయక్షపూజితమనోహరస
చ్చరణారవిందయుగళా! తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪

వరణీయకాంతితరణీ! ధరణీజామానసాబ్జతరణీ! భూమీ
శ్వరహారనాయకమణీ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౫

నిరుపమగుణధుర్యా! సా, గరశయనా! మంగళాంగ! కరివరదా! ప్రో
వర మాధవ! ధరణీధవ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౬

దురితహరణ! కమలచరణ! నిరుపమశౌరి! యసురనికరవిదారీ!
హరమిత్రా! నుతిపాత్రా! తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౭

శరణాగతసంరక్షక, బిరుదాంకితమూర్తి! భార్గవీమానసపం
కరుహదివాకర! భాస్వర, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౮

నిరతము నిను సేవించుట, కొఱకై నీకొండనెక్కి కోరికతో నెం
దఱో వచ్చి మ్రొక్కు లిడెదరు, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౯

ధర మనక వారిఁ బ్రోచెను, కరుణాకరమూర్తి వౌటఁ గాఠిన్యమునా
తఱి వీడి వరము లిత్తువు, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౦

కరము ముదంబున వేంకట, గిరిని నధిష్ఠించినావు కృపభక్తాగ్రే
సరులను బ్రోచుచు నుంటివి, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౧

గిరిపై నెలకొనుకమలా, కరము భవచ్చరణధనము గాపున భవపా
పరహితుల నొనర్చుచు మము, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౧౨

హరి ! నీ కెదురుగఁ గృష్ణా, సరిదంతర మెపుడు నుండఁ జనునని యిట ద్వా
రరహితుఁడ వయియెయుంటివి, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౩

సురలోకము నీశీర్షము, నరలోకం బౌను నీదు నాభీస్థలి నీ
చరణంబు లధోలోకము, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౪

సరసీజాప్తుఁడు, చంద్రుఁడు, నిరతము నపసవ్యసవ్య నేత్రము లహా ! నీ
చరిత మగోచరమయ్యా ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౫

సురనాథుఁడు వైశ్వానరు, లరయఁగ నీవదనజన్ములఁట మహిఁ జూడం
గరువలి ప్రాణోద్భవుఁ డఁట, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౬

వరద ! ద్విజరాజవైశ్యా, వరకులజులు నీకు వదనబాహూర్వంఘ్రుల్
వరుసగ స్థానము గల్గిరి, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౭

నరహరి ! సర్వజగముల ను, దరమున నిఱికించుకొనిన దంటవు గావా ?
హరసన్నుత ! విధనోన్నత ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౮

సరివార లేరు లేరీ, ధరలోనం గాన నీపదంబులె నాకున్
శరణంబు లంచు నమ్మితిఁ, దిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౧౯

సిరితోఁ బుట్టినగుమణిన్, ధరించితివి నీగళంబునన్ ముదమున స
త్కరుణాపోషితదీనా ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౦

దురమున జయింపఁగను న, న్యారికిని శక్యంబు గాని వైరిగణములన్
ధరఁ గూల్చవె చక్రమునం, దిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౧

అరిభీకరరణరంగా ! పరమేష్ఠినమస్కృతాంఘ్రిపంకజయుగళా !
కరమునఁ జక్రముఁ దాల్చిన, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౨

అరిగణమునకైన నీ, పరమపదం బీయఁగలస్వభావముతోడం
బరఁగెడిమంగళమూర్తివి, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౩

తరణిసదృశప్రకాశా ! ధరణీజాహృన్నివేశ ! దానవనాశా !
వరకరుణారసపాశా ! తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౪

ధరధర్మములన్ విడి నీ, శరణొందిన నఘము దులిచి సంరక్షింపన్
వరద ! ప్రతిజ్ఞంగొంటివి, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౫

వరసాధులరక్షింపఁగ, ధరఁ గూల్పఁగ దుష్టతతుల, ధర్మము నిలుపన్
బొరిఁ బుట్టుదునంటి వహో, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౬

గిరులదొరముద్దుఁగూఁతురి, వరుఁడగు ముక్కంటికైన బ్రహ్మకునైనం
దరమే గట్టిగ నినుఁగనఁ, దిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౭

గిరిశుఁడు నీ నామంబే, నిరతము భజియించుచుండె విని ర్మలమగున
చ్చరితమ్ము గల్గినాఁడవు, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౮
గరువముగల రక్షసులను, బరిమార్చిచి స్రోవలేదె బ్రహ్మర్షుఖులం
బరమకరుణాత్ముఁడవుటను, దిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౨౯
సురలం జేయవె సంతత, జరామరణరహితులుగను శ్యామధర ! నాపైఁ
గరుణయు రాదా ! నాదా ?, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౩౦
నిరతము సద్భక్తిని ముని, వరు లెందఱో తపముఁజేసి ప్రార్థింపంగాఁ
గరుణం బ్రోతువు వారినిఁ,దిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా ! ౩౧
శరనిధిఁజొరి సోమకుసం, హరించి నిగమములఁదెచ్చి యజునకునీవే
గురుఝుషరూపధరుఁడవై, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౩౨
శరనిధిలోఁ గ్రుంగినమం, దరకుధరము కూర్మరూపధారివగుచు నీ
గిరమెత్తి కొనవె వీఁపునఁ, దిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౩౩
కరముబలంబున నసురుఁడు, ధరణినిజుట్టి తనచంకఁ దాఁబెట్టుకొనడం
బరిమార్పవె క్రోడమవై, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౩౪
ఉఱిదిగ హిరణ్యకశిపుని, బరిమార్చితివయ్య స్తంభభవుఁడ వగుచు శ్రీ
నరసింహసంజ్ఞఁ జేకొని, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౩౫
కుఱుచవయి యాలిరోచను, చిఱుకొని బంధించి యాశచీపతికిం జే
మరతిం బట్టముగట్టవె, తిరుమలగిరి వేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౩౬
పరశుసునఘాతములచే, వరుసగ క్షత్రియులనెల్లఁ బరిమార్చితి వ
ద్దిర! పరశురాముఁడ వనం, దిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౭
ధరలో రావణుఁ ద్రుంచియు, సురలను ముదమందఁజేయుచుఁ బరఁగితే సుం
దర! శ్రీరాముండవనం, దిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా ! ౩౮
పరువడి నల్లనిపుట్టము, ధరియించి యమునకులమం దుదయమై నీవుం
బరఁగితి బలరాముఁడునాఁ, దిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౩౯
ధరనధికారము లేక, ధ్వరమును బుషు హింసఁజేయువారిని మాన్పన్
గరిమను బుద్ధుఁడవైతివి, తిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౦
కరవాలముఁజేపట్టుచు, దురితాత్ముల గీటడంపుదువుగాదే భా
సురమైన కల్కిరూపునఁ, దిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౧
సరసీజముఖుఁడు వశమొ, పరమపవిత్రం బటంచు భావించుచు నీ
ధరఁ బుట్టితివా ముఖమునఁ, దిరుమలగిరి వేంకటేశ! దేవాధీశా! ౪౨

గిరిరాట్పుత్రీప్రియపతి, శరాసనవిదళనబాహుశక్తి దళితస
 ర్వరసాధవమదపటలా! తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౮౩
గిరిజాపతివిల్విఱిచియు, ధరణీసుతహస్తమందుఁ దగఁగరముం జే
 ర్చిరహిన్ వివాహమాడితి, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౮౪
చరణము ఱాతికిఁ దప్పులన్, గరితయగుచుఁ బ్రీతినిల్వఁగా శ్రీదే నీ
 చరితమ్ము నెన్నశక్యమె, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౮౫
సరగన్ విభీషణునకున్, శరణయితివి నిన్నుఁ బ్రార్థనముసేయన్ సు
 స్థిరరాజ్యపద మొసంగితి, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౮౬
సురల కపకారమొనరిం, చు రావణాసురునిఁ జంపి స్తుతినందవె భూ
 సురవరులచే సురలచేఁ, దిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౮౭
పరమాత్మా! నాకీమెడ, దురితాత్ములబాధ వేగఁ దొలఁగించుమనం
 ద్వరఁ గృష్ణకీవె వలువలు, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౮౮
తరుణులు విలాసముగ వ, స్త్రరహితలై జలకమాడుతఱి నాచీరల్
 సరగన్ముచ్చిలి యుంటివి, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౮౯
గరువముగల శిశుపాలునిఁ, బరిమార్పవె రాజసూయపాలనసేయన్
 గిరిధర! సత్కృప రారా, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౯౦
సురనాథుగర్వ మడఁపఁగ, గిరినెత్తుచు యాదవులకొగిన్ గోవులకుం
 గరమున్ సౌఖ్యముగూర్పవె, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౯౧
నరకాసురుఁ ద్రుంచియు నీ, ధరణీభారంబు మాన్పి తాల్పవె పేరు
 న్నరకాంతకుఁ డటంచును, దిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౯౨
పెఱవారియిండ్లలోపలఁ, జొరఁబడి వెన్నఁదిన వారుచూచి నినుం ది
 ట్టరయమునఁ బాఱిపోవే, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౯౩
సరసీరుహాలోచన! పా, పరహిత సచ్చరిత! దేవ! పాండవవంశో
 ద్ధరణా! నినుభజియింతును, దిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౯౪
కరిరాజును బలముగను మ, కరి పట్టఁగ దానిఁ జంపి కావవె కరినా
 తురతం గమలానాథా! తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౯౫
వరుస న్నీనామంబుల, ధరణిస్థలి నొక్కగడియ తగవచియింపన్
 మఱుజన్మ లణఁగుఁ గాదా, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౯౬
ధరమనక నీదునామము, స్మరియించెడి సుజనతతి నజస్రమునీవున్
 సరిగాఁ బ్రోతువు కాదే, తిరుమలగిరివేంకటేశ! దేవాధీశా! ౯౭

కరము బలవంతుఁడైన ని, తరులం గొట్టుటన మిగులఁ దప్పగువారిన్
నరగునఁ గొట్టెద వీవహ, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౫౮
నిరతము నిన్ను నుతింపని, నరుఁడున్ మోక్షమును గొన ననర్హుఁడు కాన
న్నరకమునకుఁ బోవలయును, దిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౫౯
వరణీయచిత్రములు గల, పురములు శాలలును నిలయములును న్నిర్మిం
తు రవి యశాశ్వతములె కా, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౦
ధరలోఁ బుట్టింపఁగ మము, సరిగాఁ బోషింపఁగా వెసం గిట్టింపన్
వరుసను నీవే కర్తవు, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౧
ధర సిలుగు గలిగి నపుడే, మొరలిడి నినుగొల్చి పిదప ముదికల్గినన్
స్మరియింప రెండు లోకులు, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౨
స్మరణవిడి యున్నవారి క, డరుగూర్చి త్వదీయగిరికి లాగుదువు గదా
మరల వెతఁబెట్టి వారలఁ, దిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౩
ధరణీజనులకు నీదా, స్మరణ మొనర్చుచుఁ ద్వదీయసన్నిధిఁ జేరం
బరమామోదకరంబగుఁ, దిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౪
హరి ! నిను దర్శింపఁగ నే, ర్పఱిచితి మాకుఁ గనుదోయి వ్యర్థపదార్థాం
తరదృష్టి మానినాఁడను, దిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౫
చరణములు నీదుసన్నిధి, కరుగం గల్పించినాఁడ వటుగాక స్థలే
తరముల కేగుట పాపము, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా! ౬౬
కరయుగము భవత్పూజా, పరతం దనరార నేరుపఱిచితి వ్రాహిం
ప రటులు లోకులుమూఢతఁ, దిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౭
వరదా ! నాఘ్రాణము నీ, చరణకమలగతసుమాళి సత్పరిమళ మే
దరిఁ జేర్చు నితర మొల్లదు, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౮
నిరతము నీనామము నీ, చరితముఁ బఠియించుటే నిజంబుగ జిహ్వా
ధరములు గల్గిన పుణ్యము, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౬౯
పరమాత్మ ! త్వదీయగుణ, స్మరణామృతపానరతి యమరు నటు సతమున్
ధర భవమున ముంచితి విటు, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౭౦
ధరలో జన్మంబందెడి, వఱకేనా నన్నుఁ గనుట భావ్యంబేనా
తరువాతఁ గనకయుండుట, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౭౧
శిరమున నీచరణంబులఁ, గరములతోఁ బట్టి నేను గరముముదమునన్
ధరియింతును గరుణింపుము, తిరుమలగిరివేంకటేశ ! దేవాధీశా ! ౭౨

ముచ్చిచ్చు, నలుదెసలు, మొదలయినవి ద్విగుసమాసములు. వానకాలము, పండువెన్నెల, మొదలయినవి కర్మధారయములు. తేఁటిపిల్ల, మల్లెపువ్వు, మొదలైనవి తత్పురుషములు. డాలుడమామలు, కుంచెకాళాంజులు, మొదలయినవి ద్వంద్వములు. అలరువిలుతుఁడు, కలకంఠుఁడు మొదలయినవి బహువ్రీహులు. మెఱుఁగుఁబోఁడి, మచ్చెకంటి మొదలయినవి యుపమానములు. జవాదిసెట్టి, పచ్చళ్ళబాఁపత మొదలైనవి యుత్తరపదలోపములు. మోవిపండు, కేలుదమ్మి మొదలయినవి రూపకములు. ఆదిశబ్దముచేత, తావిమొల్ల, ఉప్పునీళ్లు మొదలైన మతుప్సమాసములును గలవు. అంతవిధయశ్చ=సమాసాంతవిధులును, ఔపవిభక్తికవత్=ఔపవిభక్తికవర్ణముల వంటివి. కార్యాః=చేయఁదగినవి (గ్రహింపవలయును.) అలరుపలుతుఁడు (విల్తుఁడు) అనుచోట-తకారము; నలువ, అనుచోట హ్రస్వము; కలకంఠుఁడు, అనుచోట ఠవర్ణము; ఇత్యాదులు సమాసాంతవిధు లని తెలిసికొనునది. తెలుఁగున ఠకారము లేకున్నను స్వభావసిద్ధము కాదు గనుక శబ్దయోగము గానె తెలియునది. సమాసకాంగేషు=సమాసముపేరు తెలుఁగున సమాసకము. సమాసకమున కంగములైన,శబ్దేషు=శబ్దములయందు, విభక్త్యాదేః=విభక్తిమొదలైనవానికి, లోపశ్చ=లోపమును, స్యాత్=అగును. వేలుపులయొక్క-దొర వేలుపు(ల)దొర. కైదువయొక్క-దారి కైదువదారి. ఇట్టులె యన్నిట విభక్తి లోపము చేయునది. విభక్తిలోప మైనను దదాశ్రితములైన నిలలకు లోపము లేదు. ఆదిశబ్దముచేత తమ్మివంటి కన్నులు గలది, అనుచోట నుపమానలోపమున, తమ్మికంటి-జవాది యమ్మసెట్టి జవాదిసెట్టి, గరము కంఠమునందుఁ గలవాఁడు కలకంఠుఁడు మొదలయిన యుత్తరపదాదిలోపములును గలవు.

కేవలవికృతిపదై ర్య స్సమాసకం తం బ్రువన్తి వాక్యజ్ఞాః
సంస్కృతవైకృతశబ్దై ర్మిశ్రసమాస స్సఏవ విజ్ఞేయః. ౧౮

ఇది రెండుసూత్రములు. యః=ఏదయిన, కేవలవికృతిపదైః=సంస్కృతపదము లేక తెలుఁగుపదములచేతనే సమసించిన, తం=దానిని, వాక్యజ్ఞాః=వాక్యములను దెలిసిన పెద్దలు, సమాసకం=సమాసక మని, బ్రువన్తి=చెప్పదురు. నిండుపున్నమ, జాఁబిలివెన్నెలతేట, పేరామనిచిగురుఁ గ్రొమ్మావితోఁట-

ఇత్యాదులు సమాసకములు. సంస్కృత వైకృత శబ్దైః=సంస్కృతశబ్దములును, తెలుఁగుశబ్దములును గూడినది, మిశ్రసమాసః=మిశ్రసమాస మని, స ఏవ= అదియే, విజ్ఞేయః=తెలియఁదగినది. పద్మాకరపుఁదావిచెలువు; సమాసము వేళ మూఁడు పూవచ్చు నని మునుపే చెప్పినారము గనుక పద్మాకరపు అయినది. సరైవ్వశ్వర్యలక్ష్మి నెళవు, గట్టుదొరపట్టికామనీయకము—ఇత్యాదులుమిశ్రసమాసములు.

సంస్కృతపదేన పరిమిత మాన్ధ్రపదం కర్మధారయో భవతి
స్వస్వవిభక్తివికారై ర్బహవశ్చ యథాతథం సమస్యన్తే. ౧౯

ఇది రెండు సూత్రములు. పరిమితం=స్వల్పమైన, ఆన్ధ్రపదం=తెలుఁగు శబ్దము, సంస్కృతపదేన=సంస్కృతశబ్దముతోఁ గూడి, కర్మధారయో భవతి= కర్మధారయ మౌను. కలికిభుజంగకన్యలు, వేలుపుపీరభటవర్గము, బహవశ్చ= అనేకశబ్దములు, యథాతథం=తెనుఁగు సంస్కృతములు, సంస్కృతము తెనుఁగులుఁ గలయఁగూడి, స్వస్వ విభక్తివికారైః=తమతమవిభక్తివికారములతోఁగలసి, సమస్యన్తే=సమసించును. వికారము లనఁగా నాపవిభక్తికాదులు. నేటిముని రాజు, బ్రహ్మదండపుఁగైదువ, ముక్కంటిగేహినిపుట్టినింటిసంపత్తిపెంపు. ఇత్యాది.

శా. ఆమ్నాయప్రతిపాద్యహృద్యమహిమన్యాసాళిశిష్టైకసే
వ్యామ్నాయార్థరతానుభావ్యకులకన్యాభర్త్రనాఖండిత
ద్యుమ్నాభీప్సితదానదక్షిణజగత్ప్రాజ్యాంఘ్రిపంకేరుహా
నిమ్నావరవిశోభినాభితనుముజ్జ్వజత్కృపావైభవా.

గద్యము—ఇది శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్ట విరచితాంధ్రశబ్దచింతామణియందు సకలకవితాస్వతంత్రభట్టారక యెలకూచి బాలసరస్వతి కవిమహోపాధ్యాయప్రణీత మైన శబ్దానుశాసనటీకాగ్రంథంబునందుఁ జతుర్థంబైన హలంతపరిచ్ఛేదము.

క్రియాపరిచ్ఛేదము.

ఉపకృతి పరిణతి సంవృతిభేదా త్త్రివిధా క్రియా* పుషణ్వాదిః
ఉపకృతి రథ భూజ్యాదిః పరిణతి రన్యాతు రఞ్జి వస్యాదిః ౧

ఇది నాలుగుసూత్రములు. ఉపకృతి=ఉపకృతి యని, పరిణతి=పరిణతి యని, సంవృతి=సంవృతి యని, భేదాత్=భేదమువలన, క్రియా=ధాతువు, (క్రియాపదములు) త్రివిధా=మూఁడువిధములు కలది. పుషణ్వాదిః=పుషప్లో, ఉప్తుతో మొదలైనవి, ఉపకృతిః=ఉపకృతి క్రియ లనిపించుకొనును. అథ=అటువల (తరువాత) భూజ్యాదిః=భూసత్తాయాం, జిజయే మొదలయినవి, పరిణతిః=పరిణతిక్రియ లనిపించుకొనును. అన్యాతు=కడమది, సంవృతిక్రియ, రఞ్జివస్యాదిః=రఞ్జరాగే, వసనివాసే మొదలయినవి-అనఁగా-సామాన్యముచేత సకలక్రియాపదములును గొన్నియుపకృతిసంజ్ఞ కలవి, కొన్ని పరిణతిసంజ్ఞకలవి, కొన్ని సంవృతిసంజ్ఞ కలవి యనుట.

స్యా దుపకృతిః కృదన్తా సా పరిణతి రయవరన్విత్తైవ భవేత్
సంవృతి రహతాకారా జ్ఞేయం త్రివిధాసు చ క్రియా స్వేవమ్. ౨

పూర్వార్ధము రెండును నుత్తరార్థ మొకటియుఁ గూడి మూఁడుసూత్రములు. పూర్వసూత్రములచేత సామాన్యాకారముగాఁ జెప్పినక్రియాస్వరూపముల నీసూత్రములలో విశేషించి చెప్పుచున్నాఁడు. ఉపకృతిః=ఉపకృతి క్రియ, కృదన్తా=క్తిన్, ఘఞ్ మొదలైన కృత్తులతోనే నిల్చియుండునది, స్యాత్=అవును. పోషించు ననిన "పోష" అని ఘఞన్తమయియే నిలుచును. నుతించు ననిన "నుతి" అని క్తిన్నన్తమయియే నిలుచును. విధించు ననిన కిప్రత్యయాన్తము. ఇత్యాది- సా=అ, పరిణతిః=పరిణతిక్రియ యనునది, అయవరన్విత్తైవ=అయ్, అవ్, అర్ అనునంతములతోఁ గూడియుండునదియే, భవేత్=అగును-జయించె-అయ్; ప్రభవించె-అవ్; హరించె-హర్ అని యుండును. సంవృతిః=సంవృతిక్రియ యనునది, అహతాకారా- అహత=చెడకున్న, ఆకారా=ఆకారముగలది: ఉపదేశకాలమం దేదో యా స్వరూపముతోనే యుండును. రంజించె,

---

* త్రివిధాః క్రియాః—అనియొః- దానిలోనున్నవి. అర్థమును ననుగుణముగ బహువచనములోనే యున్నది.

వసించె. త్రివిధాసు చ=మూఁడువిధములయిన, క్రియాసు = క్రియలయందు, ఏవం=ఈప్రకారమున, జ్ఞేయం=తెలియఁదగినది.

తద్ధర్మవర్తమానాతీతాగామ్యర్థకాః క్రియా జ్ఞేయాః
తత్ర ద్వితీయతుర్యౌ యౌ స్తస్తౌ సానుబన్ధకావేవ. 3

ఇది రెండుసూత్రములు. తద్ధర్మవర్తమానాతీతాగామ్యర్థకాః= తద్ధర్మము, వర్తమానము, అతీతము, ఆగామి యనునర్థములు గలవిగా, క్రియాః= క్రియలు, జ్ఞేయాః=తెలియఁదగినవి. తత్ర=ఆనాలుగింటియందు, ద్వితీయ, తుర్యౌ=రెండవదియు నాలుగవదియు నగు వర్తమానాగామ్యర్థము లనునవి, యౌ=ఏవో, తౌ=అవి, సానుబన్ధకావేవ=క్రియాంతరానపాయులే (అనుబంధకములు లేక యుండునవి కావు) స్తః=అవును. అనుబంధక మనఁగా నెట్టిదో చెప్పుచున్నాఁడు.

వసతి రనుబన్ధకస్స్యా ద్యత్ర లడర్థో వివక్షితస్తత్ర
అస్తి రనుబన్ధకస్స్యా ద్యత్ర ల్ఌడర్థో వివక్షితో ధాతోః. ౪

ఇది రెండుసూత్రములు. యత్ర=ఎందెనను (ఎక్కడ) లడర్థః=వర్తమానార్థకము, వివక్షితః=వివక్షిత మానో (చెప్ప నిచ్ఛయింపఁబడుచున్నదో) తత్ర=అక్కడ, వసతిః=ఉన్న, (వస నివాసే) అను వసధాత్వర్థకము, అనుబన్ధకః స్యాత్=అనుబంధక మౌను, యత్ర=ఎందు, ల్ఌడర్థః=భవిష్యదర్థము, వివక్షితః=వివక్షిత మౌనో, తత్ర=అందు, ధాతోః=క్రియలకు, అస్తి=కల, (అస భువి) అను నసధాత్వర్థము, అనుబన్ధకః స్యాత్=అనుబంధక మౌను. అనఁగా లడర్థసూచక మైన వర్తమానార్థమును జెప్పు క్రియాపదమునకుఁ బయిని "ఉన్న" అను వర్ణకమును ల్ఌడర్థసూచక మైన భవిష్యదర్థమును జెప్పు క్రియాపదము పయిని "కల" అను వర్ణకము నుండును.

భవతి క్రియాపదానాం త్రివిధానా మించుగాగమో శ్చే
అనుబన్ధప్రార్థనయో ర్ణా వ్యతిరేకాదికేచ చోః పస్స్యాత్. ౫

ఇది రెండుసూత్రములు. త్రివిధానాం=ఉపకృతి, పరిణతి, సంవృతి యనుమూఁడు విధములైన, క్రియాపదానాం= క్రియాపదములకును, ఇంచుగా

గమః=ఇంచుక్ అనెడి యాగమము, భవతి=అగును. అనఁగా, సకర్మకములు గాని క్రియలకు స్వార్థమున నించుగాగమము వచ్చును, ణిజంతముల మీఁదను వచ్చును. ణేశ్చ=ణిచ్ ప్రత్యయమునకును, ఆదేశరూప మై యగును. త్రివిధములకే యన్నాఁడు గనుక దేశీయక్రియలకు లేదు. చేయు, డాయు-ణిచ్చున నైనయెడల దేశీయక్రియలమీఁదను గూడ వచ్చును. చేయించు, వ్రాయించు. ఇంచుక్ లో కకారము "హలన్త్యం" అను వ్యాకరణసూత్రముచేత లోపము కాఁగా "ఇంచు" అని యుండెను. "ఆద్యన్తౌ టకితౌ" అను వ్యాకరణసూత్రముచేత నిది కిత్తు గనుక అంత్యావయవ మై వచ్చును. అనుబన్ధప్రార్థనయోః=అనుబంధార్థ ద్వయమందును, ప్రార్థనార్థమందును, వ్యతిరేకాదికేచ=వ్యతిరేకము మొదలైన యర్థములయందును, ణౌ=ణిచ్చునకు వచ్చునది పరమై యుండినను, చోః=ఇంచుగాగమములోని చు అనెడియక్షరమునకు, పః స్యాత్=పకారము వచ్చును. ఘటింపుచున్నాఁడు, ఘటింపఁగలఁడు-అనుబంధములు. ఘటింపుము, ప్రార్థన. ఘటింపించె-ణిచ్చు. ఘటింపఁడు-వ్యతిరేకము. ఆదిశబ్దముచేత ఘటింపనోపును మొదలైన తుముర్థప్రత్యయార్థములకును పకారము వచ్చును.

* ఈచెప్పినసూత్రములచేతవచ్చిన క్రియారూపము లుదాహరించుచున్నాము:

పుష పుష్టౌ, ణు స్తుతౌ అన్నధాతువుల మీఁదను ఘఞ్ ప్రత్యయమును స్త్రియాం క్తిన్ ప్రత్యయమును గూర్చిన కృదంతములై యుపకృతిసంజ్ఞలు గలవై, పోష, నుతి, యని యుండిన నావైని వర్తమానార్థవివక్షగలిగి "భవతి క్రియాపదానా మించుగాగమః" అని యించుగాగమము వచ్చిన, పోషించు అనియుండిన, "చు రితి క్రియాపదానాం" అను నుక్తసూత్రముచేత చు అనువర్ణకము వచ్చి యావైని "వసతి రనుబన్ధక స్స్యాత్" అనుసూత్రముచేత వసత్యర్థక మైన యాంధపదము "ఉన్న" అని యుండిన "పోషించుచున్నా" అనియుండిన "వ్యతిరేకార్థే లృటిలటి డుజ్ స్యాత్" అను వక్ష్యమాణసూత్రముచేత డుజ్ వచ్చిన, "అనుక్తమన్యవత్" అనున్యాయముచేత, "హలన్త్యం" అనువ్యాకరణసూత్రముచేత జకార మిత్తైపోయి "సానునాసికోచ్చారణాం జిత్" అను ప్రాకృతసూత్రముచేత చాపల నర్ధబిందువు వచ్చిన, పోషించుచున్నాఁడు, అని లట్రూప ముండును. "అనుబన్ధప్రార్థనయోః" అనుసూత్రముచేత నొకవేళ ననుబంధకము పరమై యుండిన, పకారము వచ్చునన్నాఁడు గనుక, పకారము వచ్చిన, పోషింపుచున్నాఁడు, నుతింపుచున్నాఁడు, అని కలదు. ఈలాగుననే స్తుతింపుచున్నాఁ

డు, ప్రస్తుతింపుచున్నాఁడు, అనుమతింపుచున్నాఁడు, సంతోషింపుచున్నాఁడు, పరితోషింపుచున్నాఁడు- మొదలైన క్రియాపదములు తెలిసికొనునది. ప్రాకృతమునందు "షోస్సః" యనుసూత్రముచేత షాకు సాదేశము వచ్చును గనుక సంతోసిల్లుచున్నాఁ డని రూపము వచ్చెను. ఈలాగుననే కేవలాంధ్రములు చూచుకొనునది. లెక్కించుచున్నాఁడు, తేలించుచున్నాఁడు, ఆలించుచున్నాఁడు, తూలించుచున్నాఁడు, మన్నించుచున్నాఁడు, ఆరగించుచున్నాఁడు మొదలైన క్రియాపదములు ప్రయోగవశమువలన గ్రహించుకొనునది.

ఇదిత్తులు, ఈదిత్తులు, ఉదిత్తులు, ఊదిత్తులు నైనధాతువులకును నీలాగుననే క్రియాపదములు ప్రయోగవశమువలనఁ దెలిసికొనునది. 'చడికోపే' 'ఇదితో నుమ్ధాతోః-' అనువ్యాకరణసూత్రముచేత నుమాగమము వచ్చిన, చండింపుచున్నాఁడు, ఖండింపుచున్నాఁడు, తుండింపుచున్నాఁడు, ఆకంపించుచున్నాఁడు, చుంబింపుచున్నాఁడు- మొదలైనవి చూచుకొనునది. ఈదంతములకుఁ బ్రయోగము (?)"టునది సమృద్ధౌ" ధాతువు మీఁదను నందింపుచున్నాఁడు. ఉదిత్తులకుఁ బ్రయోగము—క్రము పాదవిక్షేపే- క్రమించుచున్నాఁడు. శము ఉపరమే- శమించుచున్నాఁడు. భ్రము చలనే-భ్రమించుచున్నాఁడు. ఊదిత్తులకు:—గుపూరక్షణే-భూసత్తాయాం- గోపించుచున్నాఁడు, అనుభవించుచున్నాఁడు-ఋదిత్తుల కుదాహరణములు:—షద్లృవిశరణగత్యవసాదనేషు—ఆసాదించుచున్నాఁడు, పద్లృగతౌ—ఆపాదింపుచున్నాఁడు, సంపాదింపుచున్నాఁడు. ఆదంతములకు: —ష్ఠాగతినివృత్తౌ—ప్రతిష్ఠించుచున్నాఁడు, మ్నా అభ్యాసే—మానింపుచున్నాఁడు. ఈలాగున నజంతధాతువులు చూచుకొనునది.

కేషాంచి దపి ధాతూనా మిల్లుక్స్వార్థే ప్రకీర్త్యతే
కేషాంచి దపి ధాతూనాం రిల్లు క్త్విక విసమ్మతేః.

అను నధర్వణవచనమువలనఁ గొన్నిధాతువులమీఁద నిల్లుగాగమము గలదు. ఉదాహరణము:—ప్రణమిల్లుచున్నాఁడు, రాజిల్లుచున్నాఁడు, భాసిల్లుచున్నాఁడు.

కేషాంచిద్దేశ్య శబ్దానాం నేంచు గిల్లుగ పీష్యతే
చురేవ వర్తమానార్థే కవిభల్లట సమ్మతేః.

అనునధర్వణవచనములవలనను, ఇంచుగాగమ, ఇల్లుగాగమములుకొన్ని క్రియలకు లేకయే చుమాత్రమే వచ్చును. ఉదాహరణము. పలుకుచున్నాఁడు,

చూచుచున్నాఁడు, వినుచున్నాఁడు, కనుచున్నాఁడు. అధర్వణాచార్యులును, "అకర్మకేషు తు స్వార్థేంచుకో లోపో విధీయతే" అని యన్నాఁడు గనుక యించుగాగమ మకర్మకధాతువులమీఁద రాదు. ఇంక నేమనిన, ఇల్లుగాగమము వచ్చును. భాసిల్లు, ప్రవహిల్లు. "త్రివిధానా మించుగాగమః" అన్నాఁడు గనుక కొన్ని దేశ్యక్రియలమీఁదను, ఇంచుగాగమము రాదు. వచ్చుచున్నాఁడు, కనుచున్నాఁడు, వ్రాయుచున్నాఁడు—ఇత్యాదులు చూచుకొనునది. ఇంక నేమంటేని, ఉపకృతిపరిణతిసంవృతిరూపములయిన సంస్కృతక్రియారూపముల మీఁదనె యించుగాగమము లనుట- గాక్షి. హేతుమతిచ, అను నుత్తరసూత్రములచేత హేతుమణ్ణిచ్చులయందు, ఆంధ్రక్రియలయం దైనను గాని యించుగాగమము వచ్చుచున్నది. పొనరె, పొనరించె; ఒనరె, ఒనరించె; అని భూతార్థక్రియ లున్నవి గనుక, పోరుచున్నాఁడు, పోరించుచున్నాడు; అమరుచున్నాఁడు, అమరించుచున్నాఁడు; పొదలుచున్నాఁడు, పొదలించుచున్నాఁడు; ఇగిరించుచున్నాఁడు, ఇగిర్పించుచున్నాఁడు- ఇత్యాదిరూపములు చూచుకొనునది. పఠింపించుచున్నాఁడు మొదలైనసంస్కృతణిజంతములు నీలాగుననె చూచుకొనునది. వినిపించుచున్నాఁడు- మొదలయిన తెనుఁగుణిజంతములును నీలాగుననె చూచుకొనునది.

ఇంకఁ బరిణతిక్రియాపదములం జెప్పుచున్నాము:—

"అథ భూజ్యాదిః పరిణతిః"అన్నాఁడుగనుక 'భూసత్తాయాం', 'జి జయే' మొదలైన యజంత, హలంతధాతువులకు వర్తమానార్థవివక్ష గలుగుచుండఁగా, "వర్తమానే లట్" అను వ్యాకరణసూత్రముచేత లట్ప్రత్యయము వచి "కర్తరిశప్" అని శప్ప్రత్యయము వచ్చి, "సార్వధాతుకార్ధధాతుకయోః" అని గుణము వచ్చి "ఏచోయవాయావః" అని అవాదేశము వచ్చిన- "భవ"-అని యుండ, "సా పరిణతి రయవరన్వితైవ భవేత్" అన్నసూత్రముచేత- అవ్ అని యంతము గలది గనుక పరిణతిసంజ్ఞ గలుగుచుండఁగా నుపకృతిధాతువులయందువలెనే, ఇంచుగాగమము, చువర్ణకము, అనుబంధకము, డుఁజ్ మొదలయినవి యన్నియు వచ్చిన- నుపసర్గపూర్వకమైన, ప్రభవించుచున్నాఁడు, ప్రభవింపుచున్నాఁడు, అనుభవించుచున్నాఁడు- అని రూపము లాయెను. ఈలాగుననె జయింపుచున్నాఁడు, నయింపుచున్నాఁడు, క్షయింపుచున్నాఁడు, స్రవింపుచున్నాఁడు, ద్రవింపుచున్నాఁడు, ఆశ్రయిఁపుచున్నాఁడు; సంశ్రయింపుచు న్నా

డు, మొదలైన, అయంత-అవంతములును, అపహరింపుచున్నాఁడు, అలంకరింపుచున్నాఁడు, సంస్కరింపుచున్నాఁడు, సాక్షాత్కరింపుచున్నాఁడు, మొదలైన అరంతములును బరిణతిక్రియలు.

సంవృతిక్రియలను జెప్పుచున్నాము:—

"అన్యాతు రఞ్జి వ స్యాదిః" అన్నాఁడు గనుక, రఞ్జ రాగే, వస నివాసే, మొదలైన ధాతువులం బుట్టిన క్రియాపదములు సంవృతిక్రియలు-అ దేమంటేని-"సంవృతి రహా తాకారా" అన్నాఁడు గనుక యీధాతువుల యకారములు లుప్తములు గాక యుండునవి గనుక, ఈలాగుననే యేయేధాతువులు వికృతిం బొందక స్వరూపముచేతనే యుండునో యాధాతువులం బుట్టిన క్రియ లెల్ల సంవృతిక్రియ లనిపించుకొనును- రఞ్జ రాగే, వసనివాసే, అర్థ యాచ్నాయాం, గర్వదర్పే, గణసంఖ్యానే, గుణమంత్రే, చిత్రలేఖ్యే, నివాసస్థితౌ, రచకృత్యాం, వర్ణస్తుతౌ, లిఖ లేఖనే,రాజృదీప్తౌ, భజసేవాయాం, నటగతౌ, దీపిదీప్తౌ, లపభాషణే, ఫలనిష్పత్తౌ, ఇవిమొదలైన ధాతువులమీఁద, నుపకృతిపరిణతిక్రియలకుంబలెనే వర్తమానార్థవివక్షయందు, ఇంచుగాగమమును, చువర్ణకమును, ఉన్నానుబంధకమును,డుజ్ను వచ్చిన, రంజించుచున్నాఁడు, వసించుచున్నాఁడు, అర్థించుచున్నాఁడు, గర్వించుచున్నాఁడు, గణించుచున్నాఁడు, గుణించుచున్నాఁడు, చిత్రించుచున్నాఁడు, నివాసించుచున్నాఁడు, వర్ణించుచున్నాఁడు, లిఖించుచున్నాఁడు, భజించుచున్నాఁడు, రచించుచున్నాఁడు, దీపించుచున్నాఁడు, విలపించుచున్నాఁడు, ఫలించుచున్నాఁడు, ఇటువంటి రూపము లగును. ఈసంవృతిక్రియలయందుఁ గొన్నిధాతువులకు, ఇల్లు గాగమము వచ్చిన రాజిల్లుచున్నాఁడు, ప్రణమిల్లుచున్నాఁడు, ప్రాపిల్లుచున్నాఁడు-అనికలవు. వికృతిపదములుకొన్ని యీలాగుననె, అంపిల్లుచున్నాఁడు, దురపిల్లుచున్నాఁడు, తారసిల్లుచున్నాఁడు, ఓరసిల్లుచున్నాఁడు మొదలైన శబ్దములు కలవు.

ఈచెప్పిన యుపకృతి పరిణతి సంవృతి క్రియలకు భేద మే మంటేని-ఉపకృతిక్రియలు సకర్మకధాతువులమీఁదనే కాని పుట్టవు. పరిణతిసంవృతిక్రియలు కొన్ని యకర్మక క్రియలమీఁదను వచ్చునని తెలిసికొనునది.

యథా ప్రసిద్ధి ర్ధాతూనాం ప్రయోగస్సమ్మతో భవేత్
ఏవోపపదభాజాస్స్యు స్సాధవో భ్వాదయః క్రియాః.

అను నథర్వణవచనమువలనఁ గొన్నిధాతువుల కుపపదము లుండినసే

కాని యాంధ్రమునందుఁ బలుకవు. అదిగనుక. కరింపుచున్నాఁడు, భవింపుచున్నాఁడు, మొదలైనవి ప్రయోగింపరాదు. చురాదులమీఁదను నించుగాగమము గలదు, విజ్ఞాపించుచున్నాఁడు, ఆజ్ఞాపించుచున్నాఁడు, సంజ్ఞాపించుచున్నాఁడు. కొన్ని ద్వికర్మకధాతువులమీఁదను, నీలాగుననే రూపములు గలవు. శిష్యుని వేద మధ్యాపించుచున్నాఁడు, రిపుల నాపదఁ బెట్టుచున్నాఁడు, ఆపదఁ బెట్టించుచున్నాఁడు-వికృతియందును-కొడుకుచేతఁ బాటఁ బాడించుచున్నాఁడు-కొన్నిచోటులఁ దృతీయ వచ్చును. శిష్యునిచేత వేదము చదివించుచున్నాఁడు, బంట్లచేత రిపులఁ బొడిపించుచున్నాఁడు. "లఘుద్వ్యక్షర ధాతూనా మించుగ్వా సంధి మశ్నుతే" అని విశేషవచనమువలన లఘు ద్వ్యక్షర ధాతువులమీఁద సంధి వికల్పముగ వచ్చును. హరించె, హరియించె; ధరించు, ధరియించు, భజించు, భజియించు; "యాంతానాం నవికల్పస్స్యా దితి శ్రీకవిసమ్మతేః"అన్న వచనమువలన యకారాంతధాతువులకు సంధి వికల్పము లేదు. నయించు, జయించు, ఇత్యాదికము చూచుకొనునది- "స్త్ర్యర్థే పున స్తుదీభవతః" అను వక్ష్యమాణసూత్రముచేత దుజ్ఞు నపవదించి స్త్రీవాచకక్రియలకు ది వచ్చును. నటించుచున్నది, నటియించుచున్నది; "జడానాం చ దుదీ స్యాతా మితి శ్రీకవి సమ్మతేః" అని జడాదులకు దుద యనునవి వచ్చును. వృక్షము ఫలించుచున్నది. ఫలియించుచున్నది. కుసుమించుచున్నది, ఇగిరింపుచున్నది.

బహుత్వే వర్తమానార్థే రున్స్యా ద్ద్విత్వే తథైవహి
స్త్రీజడానాం రుపీ స్యాతాం ద్విత్వేచాపి తథైవహి.

అను విశేషవచనమువలన, బహువచనములైన- రు వచ్చును. పోషించుచున్నారు, ప్రణుతించుచున్నారు, రంజిల్లుచున్నారు- స్త్రీవాచకములకు నీలాగుననే వచ్చును. లక్ష్మీగౌరీసరస్వతులు రక్షించుచున్నారు. ద్వివచనములకు నీలాగుననే రు వచ్చును. రామలక్ష్మణులు రక్షించుచున్నారు, గౌరీసరస్వతులు పోషించుచున్నారు. తిర్యగ్జడాదులకు వి వచ్చును- వృక్షములు ఫలించుచున్నవి, చలింపుచున్నవి. మధ్యమపురుషమైన- వు, రు- అని క్రిందఁ జెప్పినాఁడు గనుక నావుకారరుకారములే సిప్పుకును థాకును, వచ్చినయెడల, నీవు పోషించుచున్నావు, మీరు పోషింపుచున్నారు. అనివచ్చును. థస్సుకు నీలాగుననే వచ్చును. రామలక్ష్మణులారా ! మీరు పోషించుచున్నారు. ఉత్తమ

పురుషకైనయెడల, "సుజసోర్నమూ" అని క్రిందఁ జెప్పినాఁడు గనుక, ఆ నుకారముకారములె మిప్పకును ముప్పకును వచ్చిన, నేను సంతోషించుచున్నాను, మేము ప్రకాశింపుచున్నాము, భాసిల్లుచున్నా మని వచ్చును. వ్యతిరేకాదికే చ చోః ప స్యాన్నత్ "అనిచెప్పినాఁడు గనుక నీచెప్పిన క్రియల కన్నింటికి వ్యతిరేకార్థము వాచ్యమైన- పుకారము వచ్చినప్పుడు "వ్యతిరేకార్థే భావిని చాత్స్యాత్"అను వక్ష్యమాణసూత్రముచేత,అకారము వచ్చిన, ఘటింపఁడు, ఘటింపింపఁడు-ఆదిశబ్దముచేత, ఘటింపలేఁడు, ఘటింపరాఁడు, ఘటింపకున్నాఁడు, ఘటింపవచ్చును, ఘటింపనయ్యె, ఘటింపఁగ- ఇత్యాది తుమున్నర్థములు చూచుకొనునది. "ఎడింక్ష్వ వర్తమానార్థే ఇంచుక్వాపి క్వచి ద్భవేత్" అను విశేషవచనమువలన వర్తమానమునందుఁ గొకవేళ ఇంచుగాగమమును గలదు. పోషించెడిన్, రక్షించెడిన్, పోయెడిన్, వచ్చెడిన్, మున్నెడిన్, తేలెడిన్- ఒకవేళ ఇల్లుగాగమమును గలదు. రంజిల్లెడిన్- ఈలాగున వర్తమానార్థమందు, నీచెప్పినమూఁడు విధముల క్రియాపదములు యోజించుకొనునది. ఈచెప్పిన వర్తమానార్థములు ముందరి సూత్రముచేతఁ జెప్పుచున్నాఁడు. బుద్ధిమంతులయినవా రేకవాక్యత చేసికొనునది-ఇంక భవిష్యద్భూతతద్ధర్మక్రియానిరూపణముం జేయుచున్నాఁడు. *

(** ఈపూర్వులసుధ్యా విషయము 4095 పంఖ్యాప్రతిలో లేదు.)

వ్యతిరేకాదౌ భావిని చాత్స్యాత్క్వా భూతయోః క్రియా న్తస్యేత్
ప్రథమైకవచనలోప స్తద్ధర్మాతీతయోః క్రియాణాం స్యాత్. ౬

ఇది మూఁడు సూత్రములు. వ్యతిరేకాదౌ= వ్యతిరేకాదులయందును, భావిని=భవిష్యదర్థమందును, అత్, స్యాత్= క్రియలకు, అకార మగును. ఘటింపఁడు, ఘటింపక- ఆదిశబ్దముచేత ఘటింపఁబడును, ఘటింపలేఁడు. అని కర్త్రాద్యాదుల యందును నౌను- ఘటింపఁగలఁడు, భవిష్యదర్థము. క్త్వాభూతయోః= క్త్వా ప్రత్యయమందును భూతార్థమందును, క్రియా న్తస్య= క్రియయొక్క తుదకు, ఇత్ స్యాత్ =ఇకారము వచ్చును. క్త్వాప్రత్యయము, ఘటించి. ఘటించిరి, భూతార్థము. ఏకవచనమున కేత్వము చెప్పుచున్నాఁడు:- క్రియాణాం=క్రియలకు, తద్ధర్మాతీతయోః= తద్ధర్మభూతార్థములయందు, ప్రథమైకవచనలోపః= ప్రథమపురుషైకవచనమునకు లోపమ్ము, స్యాత్ =అగును. కను,

విను, స్రోవు, త్రోవు- ఇటువంటిది తదర్థార్థము, ఘటియించు, ఘటియించె-

[వ్యతిరేకాద్దాభావిని చాత్స్యాత్ - వ్యతిరేకాద్దా=వ్యతిరేకాద్యర్థములు పరమగుచుండఁగా, భావిని= అస్త్యనుబంధకవత్తైన భవిష్యదర్థము పరమగుచుండఁగాను, క్రియాంతస్య= క్రియాపదములయొక్క యంత్యవర్ణమునకు, అత్ =అకారము, స్యాత్ = అవును. అనఁగా వర్తమానార్థక్రియలకుం బలెనె, ఉపకృతి పరిణతి సంవృతి క్రియలకు మూఁటికిని, ఇంచుగాగమము వచ్చి, కల యను ననుబంధకము వచ్చి, "వ్యతిరేకార్థే ల్యటి లటి డుజ్ స్యాత్" అను సూత్రముచేత డుజ్జువచ్చి "వ్యతిరేకాద్దా భావినిచాత్స్యాత్"-అనుసూత్రముచేత, చుకారోపరి ఉకారమును గొట్టి అకారము వచ్చిన, పోషించఁగలఁడు, పోషింపఁగలఁడు- వీనికిఁ గళాసంజ్ఞ లేదు. ప్రుత పకృతికార్యము వచ్చినఁ బోషింపఁగలఁడు, అనికలదు. ఇల్లుగాగమము వచ్చిన- భాసిల్లఁగలఁడు.

"కేషాంచి దేశ్యశబ్దానా మించుగిల్లు గపీష్యతే" అని యించు గిల్లుగాగమములు, రాకుండిన- చేయంగలఁడు, వేయంగలఁడు, పాయంగలఁడు- అని వచ్చును. వ్యతిరేకార్థములయందు, అకారము వచ్చినందుల కుదాహరణము:- ఘటించఁడు, ఘటింపఁడు. చేయఁడు- ఆదిశబ్దముచేత, చేయవచ్చును, రక్షించఁబోవును- ఇత్యాదికము చూచుకొనునది.

ఉఙ్ స్యా ద్భవిష్యదర్థేవా బహుత్వేతు దురుర్భవేత్
తిర్యగ్జడాదికర్తృత్వే వాస్యా దున్నితి భల్లటః.

అను విశేషవచనము వలన, "ఉన్ను" వచ్చిన- పోషించుఙ్, భజనసేయుఙ్, పోషించుదురు, భజనసేయుదురు, అని కలదు. స్థావర తిర్యక్కులఁ జెప్పిన- వృక్షములు ఫలించఁగలవు, సింహములు రాఁగలవు, వృక్షములు ఫలించుఙ్, సింహములు గర్జించుఙ్- అనియును వచ్చును. వినికి సూతప్రాపులు ముందరఁ జెప్పుదుము. క్త్వాభూతయోః క్రియాన్తస్యేత్ - క్త్వ= క్త్వాప్రత్యయముయొక్క, భూతయోః=భూతార్థములయొక్క- క్రియాన్తస్య= క్రియాపదములయొక్క అంత్యవర్ణమునకు, ఇత్ =ఇకారము వచ్చును. క్త్వా ప్రత్యయమున కుదాహరణము:- ఘటించి, పోయి,వచ్చి, చని, పని, కని- ఇత్యాదికము చూచుకొనునది. భూతార్థమున కుదాహరణము బహువచనము చూచుకొనునది. ఏకవచనమైన- "ప్రథమైక స్యేద్భవేచ్చ భూతార్థే" అని యుత్తర సూత్రము వలన, ఎత్వము వచ్చుచున్నది. పోషించె, నుతించె. "అద్యః క్రియా

సు భూతార్థద్యోతిత మాద్యగం వినా సర్వః” అని క్రిందఁ జెప్పినాఁడు గనుక భూతార్థద్యోతిత క్రియయందు యకారమున కెత్వము వచ్చుచున్నది. ఆభూతార్థక్రియలు, లఘుపూర్వకములైన నాంతము లాయెనా ఎత్వవిశిష్ట యకారము గలవి యవును. చనియె, వినియె, కనియె, కొనియె, మనియె- కొన్నిచోటుల లఘుపూర్వకనాంతము గాకున్నను వచ్చుచున్నది. పోయె. “ఎత్వంభూతక్రియాయాం స్యా దేకత్వే పీంచుగింబుకా” అను విశేషవచనమువలన, భూతార్థైకవచనమునందు ఇంచుగాగమమును వచ్చును. అపయిని ఎత్వము వచ్చును. పోషించె, నుతించె, అనుభవించె, భజియించె, జయించె, అర్థించె, సంహరించె, పరింపించె, ఏలించె, దున్నించె, రాజిల్లె, భాసిల్లె- ఇత్యాదికము చూచుకొనునది. బహువచనములైన, “సర్వేషాం బహువచనే రుః” అను నుత్తరసూత్రముచేత, రు వచ్చిన, ఆపైని “స్వభూతయోః క్రియా స్తస్యేత్ -అని ఉకారమును గొట్టి ఇకారమువచ్చిన, పోషించిరి, నుతించిరి, అనుభవించిరి, అర్థించిరి, పలికిరి, వినిరి, కనిరి, అని యుండును. తద్ధర్మాతీతయోః=తద్ధర్మమునందును, భూతార్థము నందును, వచ్చునట్టువంటి, క్రియాణాం=క్రియాపదములకు, ప్రథమైకవచనలోపః=ప్రథమపురుషైకవచన లోపము, స్యాత్=అవును. అనఁగా-తిబాదులు లోపమైనయెడల, ఘటించెనతఁడు, కనియెనితఁడు, అని యించె యుంచున్నది గాని పైని ప్రత్యయాదేశములైన డుజాదులు లేవనుట- ఇంక నిక్కడ డుజాదులు వచ్చు ననిన, వచ్చుస్థలము లుత్తరసూత్రమున విధించుచున్నాఁడు.]

వ్యతిరేకార్థే ల్యటి లటి డుజ్ స్యాత్ త్ర్యర్థేపున ర్దుదీ భవతః-

ఇది మూఁడు సూత్రములు. వ్యతిరేకార్థే=వ్యతిరేక మందును, ల్యటి=భవిష్యదర్థమందును, లటి=వర్తమానార్థమందును, డుజ్ స్యాత్=డుజ్వర్ణకమగును. జకారలోప మగును. జిత్తుగనుక, అర్ధబిందుయుక్త మౌను. పూర్వసూత్రానువృత్తిచేతఁ బ్రథమైకవచనమున కని తెలియునది. ఘటింపఁడు, ఘటింపఁగలఁడు, ఘటింపుచున్నాఁడు. “చురితి క్రియాపదానాం” అని చువర్ణకము వచ్చినది. త్ర్యర్థేపునః=స్త్రీక్లీబైకమైనపుడు, దుది=దుది అనునవి, భవతః=అగుచున్నవి. వ్యతిరేక ల్యడర్థములయందు, దువర్ణకమును లడర్థమందు దివర్ణకమును నగు ననుట- ఘటింపదు, ఘటింపఁగలదు, ఘటింపుచున్నది. త్ర్యర్థమనుమాట యమహత్తులకెల్ల నుపలక్షణముగాఁ దెలియునది.

[వ్యతిరేకార్థేల్‌లృలటి డుజ్వాస్యాత్ స్త్ర్యర్థేపున ర్గాదీ భవతః
అన్యస్మాచ్చాధాతోర్ధాతుత్వ వివక్షయైవ భవతీంచుక్.

ఇది మూఁడుసూత్రములు. వ్యతిరేకార్థే = వ్యతిరేకార్థమందును, లృటి = భవిష్యదర్థమునందును, లటి = వర్తమానార్థమునందును, డుజ్వాస్యాత్ = డుజ్జు అవును, అనఁగా నేకవచనమందు లడాదులం గొట్టి డుకాదులువచ్చును- స్త్ర్యర్థేపునః = స్త్రీవాచకము కర్త యైనపుడు, దుదీ భవతః = దు ది అనువర్ణకములువచ్చును, వీని కుదాహరణము:- కాంత ఘటింపదు, చేయదు, పోషింపఁగలదు, రాఁగలదు- "వ్యతిరేకాడా భావిని చాత్వాస్యాత్" అని యకారము వచ్చినపు డీరూపములు వచ్చిన వని గ్రహించుకొనునది. వర్తమానార్థమున కుదాహరణము:—కాంత ఘటించుచున్నది, చేయుచున్నది- ఈస్త్రీశబ్దము తిర్యగ్జడములకు నుపలక్షణము. అందుచేత, చిలుక భావింపఁగలదు, పలుకఁగలదు; భావించదు, పలుకదు; ఇత్యాదిశబ్దములు భవిష్యద్వ్యతిరేకార్థముల యందుఁ జూచుకొనునది. వర్తమానార్థమునకైన, చిలుక పలుకుచున్నది- అని దివర్ణకము చూచుకొనునది. "దుదీ తిర్యగ్జడస్త్రీషు తేష్వర్థే ష్వేకతాం గతౌ" అని యథర్వణవచన మున్నది గనుక నీప్రయోగము లీలాగున గ్రహించుకొనునది. "తచ్ఛబ్దస్యాన్వయో వాస్యా ద్భవిష్యద్వర్తమానయోః" అను విశేషవచనము వలనఁ దచ్ఛబ్దార్థము గలుగుటచేతను, ఘటింపఁగలవాఁడు, ఘటించుచున్నాఁడు, ఘటింపఁగలయది, ఘటించుచున్నయది-అని రూపములు గ్రహించుకొనునది. అనవుడు, నావుడు, అడ్గుడుగుడు, ఇత్యాదిరూపములు వర్తమానార్థమందు, ఇంచుగాగమము లేకయే "లటిడుజ్వాస్య"త్తని డుజ్జు వచ్చిన నయిన వని తెలిసికొనునది. "కేషాంచి ద్దేశ్యశబ్దానా మించుగిల్లుగ పీష్యతే" అని యించుగాగమము రాకపోయినది. అన్యస్మాచ్చాధాతోశ్చ, అన్యస్మాత్ = తద్దర్మమునుమీఁదను, అధాతోశ్చ = ధాతువు గానటువంటి మఱియొకశబ్దము మీఁదను, ధాతుత్వవివక్షయైవ = ధాతుస్వరూపముగా నె వివక్షించుటచేత, ఇంచుక్ = ఇంచుగాగమము, భవతి = అవుచున్నది. అస్తమించుచున్నాఁడు, అంతరించుచున్నాఁడు, అస్తమింపఁగలఁడు, అస్తమించెడిన్, అస్తమించున్, అస్తమించెన్, సుఖించెన్, కరుణించెన్, పల్లవించెన్-ఇత్యాది. ఉరవడి, ఇనుమడి, ముమ్మడి, తుఱఁగలి, చెంగలి, తొలకరి, తల్లడ-ఇత్యాది దేశ్యశబ్దముల మీఁదను, నీసూత్రముచేత నే యించుగాగమము వచ్చినది. ఉరవడించె,

ఇనుమడించె, ముమ్మడించె, తుఱంగలించె, చెంగలించుచున్నది, తోలకరింపఁ గలదు, తల్లడించుచున్నాఁడు. ఈసూత్రముచేతనే తద్భవశబ్దములమీఁదను నించుగాగమము గలదు. త్రుళ్ళించె, వ్రక్కలించె-ఇత్యాది. అన్యస్మాత్ అన్నాఁడు గనుక తద్ధర్మముమీఁద నించుగాగమము గలదు. అది యేలాగున నంటేని- ఉపపాదించుచున్నాఁడు:-"క్రియాతయాగోచరార్థ స్తద్ధర్మ ఇతి కథ్యతే, ధాత్వర్థధర్మ ఇతి ప్రోక్తో వికృతౌ పూర్వసూరిభిః"అను విశేషవచనమువలన, భూతాద్యర్థత్రయవిలక్షణమైన యొకానొకధర్మము తద్ధర్మ మనిపించుకొనును. అది యేదంటేని, వాచ్యార్థమాత్రమైన ధాతుధర్మమే. అటువంటి ధాతుధర్మముమీఁదను,"అన్యస్మా...భవతీంచుక్"అని యించుగాగమము వచ్చిన, పోషించు-అని యుండ, "ప్రథమైకవచనలోప స్తద్ధర్మాతీతయోః క్రియాణాం స్యాత్" అని ప్రథమైకవచనలోపము వచ్చి "పోషించు" అని తద్ధర్మక్రియారూప మాయెను. ఈలాగుననే, జయించు నతఁడు, అనుభవించు నితఁడు, సంహరించు భవుఁడు, అర్థించు యాచకుఁడు- అని యుపకృతిపరిణతిసంవృతిక్రియల తద్ధర్మరూపములు చూచుకొనునది.]

తిర్యగ్జడేషు కర్తృషు బహువచనం నైకవచనమేవ స్యాత్
భూతే తద్ధర్మేచాన్యత్ర వుపీ*ప్రాగ్వ దేకవచనంతు.

ఇది మూఁడుసూత్రములు. తిర్యగ్జడేషు=తిర్యగ్జంతువులును, అప్రాణులును, కర్తృషు సత్సు=కర్తలై యుండిన, భూతే తద్ధర్మే చ=భూత తద్ధర్మములయందు, బహువచనం=ప్రథమపురుష బహువచనమును, ఏకవచనమేవ=ఏకవచనమే, స్యాత్=అగును. చిలుకలు రంజిల్లె, రంజిల్లు, చివుళ్ళు విలసిల్లె, విలసిల్లు. అన్యత్ర=వ్యతిరేకసానుబంధములయందు, వుపీ=వు, వి- అనునవి వచ్చును. ఏకవచనం=ఏకవచనము, ప్రాగ్వత్=మునుపు చెప్పిన స్త్ర్యర్థములకువలె నేయగును. వ్యతిరేకభవిష్యదర్థముల బహువచనములకు వు వర్ణకమును, వర్తమానబహువచనమునకు, వివర్ణకము నగు ననుట. చిలుకలురంజిల్లవు, చిలుకలురంజిల్లఁగలవు, చిలుకలు రంజిల్లుచున్నవి. ఏకవచనమునకు దుదివర్ణకములు వచ్చును. రంజిల్లదు, రంజిల్లఁగలదు, రంజిల్లుచున్నది.

[తిర్యగ్జడేషు-తిర్యక్=పశుపక్షిమృగాదులును, జడేషు= తరుశైలాదు

---

* రెండవప్రతిలో- స్త్రీవదేకవచనంతు.

లును, కర్తృషు=కర్తలగుచుండఁగా, భూతే=భూతార్థమునందును, తద్ధర్మేచ=తద్ధర్మమునందును, బహువచనం చ= ప్రథమపురుషబహువచనము, ఏకవచనమేవ స్యాత్=ఏకవచనమే యగును. ధేనువులు రంజిల్లు, చిలుకలు వర్ధిల్లు, మేఘములువర్షించు- అని తద్ధర్మమున కుదాహరణములు. ధేనువులు రంజిల్లె, చిలుకలు వర్ధిల్లె, మేఘములు వర్షించె, వృక్షములు ఫలించె, శిలలు చలించె, వీణలు పలికించె (తంత్రులు)-అని భూతార్థమున కుదాహరణములు. గోవులు మేసెవు, చిలుకలు పలుకు, గోవులు మేసె, చిలుకలుపలికె, అని విక్ర్వాదిక్రియల కుదాహరణములు. "యద్యన్యసహయోగస్స్యాత్ స్రాప మేవతు విద్యతే" అను నధర్వణవచనము వలన, మహాన్సహయోగమైన, బహువచనమే యగును. ఉదా-కాంచిరి తామరయు నెలయు ఘనకళిన్యాప్తిల్. అన్యత్ర=వ్యతిరేకార్థభవిష్యదర్థవర్తమానార్థములయందు, వుప్=వు అనువర్ణకమును, వి అనువర్ణకమును వచ్చును. అనఁగాఁ దిర్యక్స్దాదులు కర్తలయిన, వర్తమానార్థక్రియాబహువచనము వి అనియు, వ్యతిరేకభవిష్యదర్థక్రియాబహువచనము వు అనియు వచ్చు ననుట. వృక్షములు ఫలించుచున్నవి, వృక్షములు ఫలింపఁగలవు, చిలుకలు రంజిల్లఁగలవు, చూతములు పూయఁగలవు-ఇత్యాది. స్త్రీవదేకవచనంతు-ఈయర్థములయందె యేకవచనము, స్త్రీవత్=స్త్రీలింగములకుం బలెనే యుండును. అనఁగా- "స్త్ర్యర్థే పున స్సదీ భవతః" అని చెప్పినాఁడు గనుక నాలాగుననే వర్తమానార్థమునందు ది యనువర్ణకమును వ్యతిరేక భవిష్యదర్థములయందు, దు అనువర్ణకమును వచ్చుననుట. చిలుక రంజిల్లుచున్నది, రంజిల్లఁగలదు, రంజిల్లదు, వృక్షము ఫలించుచున్నది, వృక్షము ఫలింపఁగలదు, ఫలింపదు.]

ఉత్వయుతౌ వనకారౌ స్యాతాం మధ్యోత్తమైకవచనానామ్
సర్వేషాం బహువచనే రు ఇతి స్యా దుత్తమస్యతు భవే న్మః. ౯

ఇది మూఁడుసూత్రములు. మధ్యోత్తమైకవచనానాం=వ్యతిరేకాదుల యొక్క మధ్యమ పురుష, ఉత్తమ పురుషైకవచనములకు, ఉత్వయుతౌ=ఉత్వముతోఁ గూడిన, వనకారౌ=వకార నకారములు, స్యాతాం=అవును. ఘటింపవు, ఘటించుచున్నావు, ఘటింపఁగలవు, ఘటింతువు. ఇవి మధ్యమపురుషలు- ఘటింపను, ఘటింపఁగలను, ఘటించుచున్నాను, ఘటింతును, ఇవి- యుత్తమపురుష

లు. సర్వేషాం=సమస్తమైనయర్థములకును, బహువచనే=బహువచనమందు, రు ఇతి=రు- అను వర్ణకము, స్యాత్=అవును. ఉత్తమస్య తు=ఉత్తమపురుష బహువచనమునకు, ము- భవేత్=ము వర్ణక మౌను. వీరలు ఘటియించుచున్నారు, మీరలు ఘటించుచున్నారు, మేము ఘటించుచున్నాము, వీరలు ఘటింపరు, మీరలు ఘటింతురు, వీరలు ఘటించిరి, మీరలు ఘటించితిరి, మేము ఘటించితిమి- భూతార్థమందు, ఇత్వముచెప్పినాఁడు. వీరలు ఘటింపఁగలరు, మేము ఘటింపఁగలము, మీరుఘటింపరు.

[సర్వేషాం=ఉపకృతి, పరిణతి, సంవృతిరూపములైన సమస్తక్రియలకును, మధ్యోత్తమైకవచనానాం=మధ్యమపురుషయొక్కయు, నుత్తమపురుషయొక్కయు, నేకవచనములకు, ఉత్వయుతౌ=ఉకారముతోఁ గూడుకొనినటువంటి, వనకారౌ=వకారనకారములు, స్యాతాం=అవును. అనఁగా మధ్యమపురుషకు వుకారమును, ఉత్తమపురుషకు నుకారమును, వ్యతిరేకవర్తమాన భవిష్యత్తద్ధర్మవాచకక్రియలకు వచ్చుననుట. వీని కుదాహరణములు. వ్యతిరేకార్థమునకు- ఘటింపవు, ఘటించవు, చేయవు, డాయవు. వర్తమానమునకు- ఘటించుచున్నావు, ఘటింపుచున్నావు. భవిష్యదర్థమునకు- ఘటింపఁగలవు, ఘటించఁగలవు, చేయఁగలవు. తద్ధర్మమునకు- ఘటింతువు, చేయుదువు. ఇవి యన్నియు మధ్యమ పురుషోదాహరణములు. ఇంక నుత్తమపురుషోదాహరణములు చెప్పుచున్నాము. వ్యతిరేకార్థమునకు-ఘటింపను, ఘటించను, చేయను. వర్తమానార్థమునకు- ఘటించుచున్నాను, ఘటింపుచున్నాను, చేయుచున్నాను. భవిష్యత్తద్ధర్మములకు- ఘటింతును, చేయుదును, అని యుండును. సర్వేషాం=సమస్తమైనక్రియలకును, బహువచనే=భూతభవిష్యద్వర్తమాన తద్ధర్మార్థబహువచనములయందు, రు ఇతి స్యాత్=రు అనువర్ణకము వచ్చును. ఈ రు అనువర్ణకము ప్రథమపురుష మధ్యమపురుషలయందే యని గ్రహియించుకొనునది. "ఉత్తమస్యతు భవేన్మః" అని విశేషించి యుత్తమపురుషకు ముకారము చెప్పినాఁడు గనుక వీనికుదాహరణములు:—వర్తమానార్థమందు ప్రథమపురుషకు:- వారు ఘటించుచున్నారు వీరు రక్షించుచున్నారు. మధ్యమపురుషకు:- మీరు ఘటించుచున్నారు. భవిష్యదర్థమునకు:-వారుఘటింపఁగలరు, రక్షింపఁగలరు, మీరుఘటింపఁగలరు, పోషించఁగలరు. తద్ధర్మమునకు:-వారుఘటింతురు. వ్యతిరేకార్థమునకు:-వారుఘటింపరు, మీరుఘటింపరు. భూతార్థమునకు:-

" క్త్వాభూతయోః క్రియాస్య స్యేత్ " అని యికారము వచ్చుచున్నది గనుక వారుఘటియించిరి, మీరుఘటించితిరి- అనియుండును. ఉత్తమస్యతు=ఉత్తమ పురుషకు, ము=మువర్ణకము, భవేత్ = అవును. మేము ఘటింపుచున్నాము. ఘటింపఁగలము, ఘటింతుము. " క్త్వా భూతయోః క్రియాస్య స్యేత్ " అని యికారమునచ్చి ఘటించితిమి, అనివచ్చును. ఏకవచనమునకును, " ఉత్వాయు తౌవనకారౌ " అను సూత్రమువలన నుకారము వచ్చిన, నాపైని " భూతాదుతాం పరేషా మిత్ " అను నుత్తరసూత్రముచేత నిత్వమువచ్చి-ఘటించితిని అనివచ్చును.]

ఏకత్వేథ బహుత్వే ముడుజౌ సంప్రార్థనార్థకేషు స్తః
దౌచోర్లుక్ తదర్థే ప్రథమైక స్యేద్భవేచ్చ భూతార్థే. ౧౦

ఇది మూఁడు సూత్రములు. సంప్రార్థనార్థకేషు= ప్రార్థనార్థములయందు, ఏకత్వే= ఏకవచనమునందును, అథ= ఆవెనుక, బహుత్వే= బహువచనమునందును, ముడుజౌ= ముడుజ్వర్ణకములు, స్తః=అవును. ఘటింపుము, ఘటింపుఁడు. జిత్తు గనుక బిందువు. తదర్థే=తదర్థార్థమందు, చోః=ఇంచుగాగమచు కారమునకు, దౌ=దువర్ణకము పరమైన, లుక్=లోప మగును. ఘటింతు, నటింతు. దకారమునకు తకారమువచ్చుచున్నది. భూతార్థే=భూతార్థమందు, ప్రథమైకస్య=ప్రథమపురుషైకవచనమునకు, ఎత్=ఎకారము, స్యాత్=అవును. ఘటించె, చేసె.

[అథ=ఆతర్వాతను, సంప్రార్థనార్థకేషు=సంప్రార్థనార్థకములు వివక్షితము లగుచుండఁగా, ఏకత్వే=ఏకవచనమందును, బహుత్వే=బహువచనమందును, ముడుజౌ=మువర్ణకడువర్ణకములు, స్తః=అవును. అనఁగా- నేకవచనమునకు ముకారమును బహువచనమునకు డుకారమును వచ్చుననుట. నన్నుఁ బోషింపుము, నన్నుఁబ్రోవుము, అని ముకారమున కుదాహరణము. నన్నుఁబోషింపుఁడు, నన్నుఁబ్రోవుఁడు, అని డుకారమున కుదాహరణము. తదర్థే=తదర్థార్థమునందు, దౌ=దు పరమగుచుండఁగా, చోః=ఇంచుగాగమ సంబంధియైనచుకారమునకు, లుక్=లోపము వచ్చును. ఈలోపము మధ్యమోత్తమపురుషలకే యని గ్రహించుకొనునది. " మధ్యోత్తమైకవచనానాం " అని చెప్పినాఁడు కనుక-ఉదా:—ఘటింతువు, ఘటింతును, నటింతువు, నటింతును. ఈత

కారమునకు ముందరఁ జెప్పఁబడుచున్నది. భూతార్థే=భూతార్థమునందు,ప్రథమైకస్య=ప్రథమపురుషైకవచనమునకు, ఎత్=ఎకారము, భవేత్ = అగును. "ప్రథమైకవచనలోపః" అనుసూత్రముచేతఁ బ్రథమైకవచనలోప మగును. ఉదా:-చనియె, కనియె, వినియె మొదలైనవి.]

దుతివర్ణకౌ క్రమాత్ స్తో నాద్యస్యాదేర్ద్వయోశ్చ భూతార్థే
బిందుపరస్య తకారో దోస్స్యా ద్భూతా దుతాం పరేషామిత్. ౧౧

ఇది యైదుసూత్రములు—దుతివర్ణకౌ=దు, తి, వర్ణకములు, క్రమాత్=క్రమమున (తద్ధర్మభూతార్థములకు) స్తః=అవును. ఆద్యస్య=తద్ధర్మమునకు, ఆదేః=ప్రథమపురుషైకవచనమునకు, న=లేదు. భూతార్థే=భూతార్థమందు, ద్వయోశ్చ=ప్రథమపురుషైకవచన బహువచనములకు రెంటికిని, న=లేదు. ఘటించు, ఘటింతురు, ఘటింతుము, ఘటించె, ఘటించిరి, ఘటించితివి, ఘటించితిరి, ఘటించితిమి. ఇత్యాది- బిందుపరస్య=సున్నకంటెఁ బరమైన, దోః=దువర్ణకమునకు, తకారః=తకారము, స్యాత్=అవును. ఘటింతు, ఘటింతురు. "దాచోర్లు" క్కని చు లోపమైన మొదల బిందుయుతత్వము. భూతాత్=భూతార్థమువిూఁదను, పరేషాం=పరమైన, ఉతాం=ఉవర్ణకోకారములకు, ఇత్=ఇత్వమౌను. ఘటించితివి, ఘటించితిరి, ఘటించితిని, ఘటించితిమి. వు ను రు ముల కిత్వము వచ్చినది.

[దుతివర్ణకౌ క్రమాత్ స్తః-తద్ధర్మభూతార్థములయందు, మధ్యమపురుషకును, ఉత్తమపురుషకును ఏకవచనములందు- అని పూర్వసూత్రము వలన నధ్యాహరించుకొనునది; క్రమాత్=క్రమమువలన, దు తి వర్ణకౌ=దువర్ణకమును, తివర్ణకమును, తద్ధర్మార్థ మధ్యమోత్తమ పురుషైకవచనములకు, దు అను వర్ణకమును తిఅనువర్ణకమును వచ్చుననుట-ఉదా:—తద్ధర్మమునకు,నీవు పోషించుదువు, చేయుదువు, నేను బోషించుదును, చేయుదును. భూతార్థ మధ్యమోత్తమ పురుషైకవచనముల కుదాహరణము:—నీవు పోషించితివి, నేను బోషించితిని, అనుశబ్దములు. నా ద్య స్యాదేః=ఆద్యస్య=తద్ధర్మవాచక ప్రథమపురుషయొక్క, ఆదేః=ప్రథమైకవచనమునకు, న=దువర్ణకము లేదు. ఉదాహర:—పోషించును,చేయును మొదలైనవి, భూతార్థే=భూతార్థమునందు,ద్వయోశ్చ=ప్రథమపురుషైకవచన బహువచనములు రెంటియందును, న=తివర్ణకము లేదు,

ఉదా:—పోషించె, చేసె, పోషించితి, చేసితి, మొదలైనవి, బిందు...స్యాత్, బిందుపరస్య—బిందు=బిందువు ప్రకంటెను, పరస్య=పరమైనటువంటి, దోః=దువర్ణసంబంధి యైన హల్లాత్రమునకు, తకారః=తకారము, స్యాత్=అవును. అనఁగా "దాచోస్తు కర్తృగే" అను పూర్వసూత్రముచేత, దుకారలోపము గలుగుచుండఁగా బిందుపరత్వము దకారమునకు సిద్ధించుచున్నది. కనుక, అటువంటి దకారమునకు తకారము వచ్చుననుట, ఉదా:—నేను ఘటింతును, నీవు ఘటింతువు. భూతా...మిత్- భూతాత్=భూతార్థముకంటె, పరేషాం=పరమైయున్న-ఉతా:=ఉకారములకు, ఇత్=ఇకారము వచ్చును. ఉదాహర:—నీవు ఘటించితివి, నేను ఘటించితిని. మీరు ఘటించితిరి. మేము ఘటించితిమి.

ప్రార్థనార్థే మధ్యమకర్తే కర్తృకేతే మధ్యమార్థకః
విభాషాం తం వదన్త్యేకే నపాసేతు కదాపిచ.

అను నథర్వణవచనమువలన ముకారలోపము మధ్యమపురుషమునఁ గలదు. అచ్చుపరముగా నుండిన లోపము లేదు. ఉదా:—సుఖము ఘటింపు, మముఁ గరుణఁ జూడుము. అచ్చు పరమై యుండిన, ఘటింపు మమలసుఖము—ఇత్యాదికము చూచుకొనునది.

తద్ధర్మ ప్రథమస్యేతాం డుడివర్ణాశ్చ నాంతకా
దోస్తు భేదకతాపి స్యా దితి కేచించి దీరితమ్
డుడ్యాదివర్ణే భూతార్థే చాపి తద్వద్భవే త్సదా.

అను నథర్వణవచనము వలనఁ దద్ధర్మ ప్రథమైక వచనమందు, డు, డి, యను వర్ణకములు నాంతములై వచ్చును. దువర్ణకమునకు భేదకత వచ్చును. ఉదా:—వచ్చెడున్, పోషించెడున్, వచ్చెడిన్, పోయెడిన్, రక్షించెడిన్, విశేషణమునకు దాహరణము:—వచ్చు రాజిల్లెడు మోము, అభీష్టమొసఁగెడు దేవుఁడు. ఇత్యాది. ఈడుడ్యాదివర్ణకములు భూతార్థమునందైన నత్వమే వచ్చును. పాడెన్, వీడెన్, వినఁబడెన్, ఇత్యాది.]

లఘ్వేకాక్షరపూర్వ క్రియాన్తిమస్యానయో ర్భవే దిద్వా
తిఙ్మధ్యనామకాః స్యుర్మధ్యమపురుషాశ్చ యే రమాన్తాశ్చ. ౧౨

ఇది రెండవసూత్రము. అనయః=అయ్ పరిణతి లేని, లఘ్వేకాక్షరపూర్వ క్రియాన్తిమస్య=లఘువయిన యేకాక్షరము పూర్వమందుఁ గల క్రియ

య్యొక్కతుదకు, ఇత్ =ఇకారము, వా=వికల్పమున వచ్చును, ఘటించె, ఘట్ అనునది లఘ్వేకాక్షరపూర్వమును అయ్ లేనిది గనుకను దీని తుది టకారము మీఁద నిత్యము వచ్చిన నించుగాగమము, ఇకారము, ఆపైని ప్రత్యేకము నిల్చె. ను. ఘటియించె, ఘటించె, వికల్పము గనుక నటియించె, నటించె-లఘుపూర్వమైనఁగాని యేకాక్షరము కాదు గనుక కరుణించె, శయనించె నిత్యాదుల లేదు. ఏకాక్షర మైనఁ గాని లఘుపూర్వము గాదు గనుక సాధించె, బోధించె, నిత్యాదుల లేదు. అనయః అన్నందుచేత జయించె, క్రయించె నిత్యాదుల లేదు. మధ్యమ పురుషాశ్చ=మధ్యమ పురుషలును, రమాన్తాః=రుము, రిమి, యను నవి యంతమందుఁ గలవియు, యే=ఏవో, అవి యన్నియు, త్రిజ్ఞధ్యనామకాః= త్రిజ్ఞధ్యములను పేరుగలవి, స్యుః=అగును. త్రిజ్ఞధ్యములు ద్రుతప్రకృతులు గావు గనుక ఘటించి రుత్సవము, ఘటించితిరి కుశలములు, చూతురు ప్రభువుల, చనిరి పురికి, వింటిమి పురాణములు, కొలుతుము పరమేశ్వరుని-ఇత్యాదుల కెల్లఁ బ్రవేశము లాయెను. ఇవి ప్రథమామాత్రములు గనుక వినరుగాక, చూచితిమిగదా ఇత్యాదుల గసడదవలు నాను.

[అనయః=అయంతము గానటువంటి, లఘ్వేకాక్షర పూర్వ క్రియాన్తిమస్య-లఘు=లఘువైనటువంటి, ఏకాక్షర=ఒకయక్షరము, పూర్వ=పూర్వము నందుఁ గల, క్రియా=క్రియాపదముయొక్క, అన్తిమస్య=అంతిమవర్ణమునకు, వా=వికల్పమున, ఇత్ =ఇకారము, భవేత్ =అవును. ఉదాహరః—ఘటించె, ఘటియించె, నటించె, నటియించె, లఘ్వేకాక్షరపూర్వము కాకుండిన వికల్పము లేదు. రంజించె, అనియే కాని రంజియించె నని లేదు. ఏకాక్షరము కాకున్నను వికల్పము లేదు. కరుణించె. అయంతమైన వికల్పము లేదు. జయించె, నయించె. "న ప్రాద్యవ్యయ సంబంధస్సన్నిషేధే ప్రయోజకః" అను నథర్వణ వచనమువలనఁ బ్రాదులచేత నేకాక్షరపూర్వకత్వము లేకున్నను వికల్పము కలదు. ఉదా:-విఘటించె, విఘటియించె, ఉత్తరించె, ఉత్తరియించె-ఇత్యాది. త్రిజ్ఞధ్య ....రమాన్తాశ్చ-మధ్యమపురుషాశ్చ=మధ్యమపురుషలును, రమాన్తాశ్చ=రేఫాంత మకారాంతములును, యే=ఏవిగలవో యవి, త్రిజ్ఞధ్యనామకాః= త్రిజ్ఞధ్యనామకములు, త్రిజ్ఞధ్య లను సంజ్ఞ కలవి. స్యుః=అవును. ఈ సంజ్ఞకు ఫలమే మం టేని, "త్రిజ్ఞధ్య శేషమష్ఠీ" అను సూత్రమునందుఁ గళాసంజ్ఞ గలుగుట.

రంజిల్లితిరి, చేసితిరి, ఘటించితిరి, ఘటించితిమి, చేసితిమి, ఇత్యాదికము లయిన వి రమాంతములు.]

చో రాత్మనేపదార్థే గృహ్ణాతౌ వాగమస్య వేత్వంస్యాత్
రఞ్జతి ఘట్యాదీనాం బిన్దో శ్చస్యాపి లావుభౌ భవతః. ౧౩

ఇది రెండుసూత్రములు. ఆత్మనేపదార్థే=ఆత్మనేపదార్థమయిన, గృహ్ణాతౌ=గ్రహిధాత్వర్థము పరమైనపుడు, ఆగమస్యచ=ఇంచుగాగమముయొక్క, చోః=చుకారమునకు, వా=వికల్పమున, ఇత్వం స్యాత్=ఇత్వము వచ్చును. ఘటించుకొని, ఘటించికొని, క్రియాఫలము కర్తృగామి యైన క్రియ గనుక నాత్మనేపదము "కొని" యనునది గ్రహిధాత్వర్థము. ఈయిత్వ మించుగాగమము లేని దేశ్య క్రియలకును వచ్చును. నేర్చికొని, అంటికొని రఞ్జతి ఘట్యాదీనాం=రఞ్జ రాగే, ఘట సంఘటనే మొదలయినధాతువులయొక్క, బిన్దోః=ఇంచుగాగమములోని సున్నకు, చ స్యాపి, ఆచువర్ణమునకును, లౌ=లకారములు, ఉభౌ=రెంటికి రెండు, భవతః=అవును. రెండులకారములు గూడి సంయుక్తమైన, రంజిల్లు, ఘటిల్లు, వర్తిల్లు, వర్థిల్లు-ఇత్యాది.

[ఆత్మనేపదార్థే=ఆత్మనేపదమున కర్థమైనటువంటి, గృహ్ణాతౌ=గృహ్ణాతి ధాత్వర్థము పరమైయుండఁగా, ఆగమస్య=ఇంచుగాగమముయొక్క, చోః=చుకారమునకు, వా=వికల్పమునను, ఇత్వం=ఇకారము, స్యాత్=అగును. "స్వరితఞితః కర్త్రభిప్రాయే క్రియాఫలే," అనువ్యాకరణసూత్రమువలనఁ గ్రియాఫలము కర్తృగామి యగుచుండఁగా, నాత్మనేపదము వచ్చినది గనుక నిక్కడ గృహ్ణాతి కర్థమైనటువంటి "కొని"యన్నశబ్దము కర్తృగామి గనుక దానికి "ఆత్మనే పదార్థే" అని విశేషణము పెట్టినాఁడు. అటువంటి కొనియనుశబ్దము పరమైయుండిన నించుగాగమ చుకారమునకు, ఇకార ముండును. ఇకారము వచ్చుననుట. ఉదా:-ఘటించికొనియె, ఘటించుకొనియె- ణిజర్థమైన- ఘటింపించికొనియె, ఘటింపించుకొనియె, కావించుకొనియె, కావించికొనియె- నిత్యాదికములు. ఇంచుగాగమము లేకున్నను గాని యీవికల్పము వచ్చును. నేర్చుకొనియె, నేర్చికొనియె; అందుకొనియె, అందికొనియె. రఞ్జతి... భవతః-రఞ్జతి ఘట్యాదీనాం=రఞ్జతి, ఘటి, మొదలుగాఁగల, ఆకర్మక ధాతువులయొక్క, బిన్దోశ్చస్యాపి=ఇంచుగాగమసంబంధియైన బిందువునకును, చకారమునకును, ఉభౌ

లౌ భవతః=లెండులవర్ణములు లాదేశములై వచ్చును. ఉదాహరణము:--రంజిల్లు, ఘటిల్లు, విస్తరిల్లు-అపిశబ్దమువలన-వర్ధిల్లు, వర్తిల్లు, శోభిల్లు, సంధిల్లు, రాగిల్లు, అనురాగిల్లు, మత్తిల్లు మొదలయినవి గ్రహించుకొనునది. ఒకానొకచోట నించుగాగమమును వచ్చును. చింతిల్లె, చింతించె; సంతోషించె, సంతోషిల్లె; ఉద్భవించె, ఉద్భవిల్లె; సంభవించె, సంభవిల్లె; వికసించె, వికసిల్లె; ప్రకాశించె, ప్రకాశిల్లె; అతిక్రమించె, అతిక్రమిల్లె. తద్భవములయందు లాదేశద్వయమే వచ్చుచున్నది. ఉప్పతిల్లె, సొప్పుసిల్లె, సొంపిల్లె, తత్తఱిల్లె, దద్దఱిల్లె, దొరగిల్లె, ఆవటిల్లె, నివ్వటిల్లె-తత్సమములయందును గొన్నిచోట్ల వర్ణలోపవర్ణాగమములు వచ్చును. తేజరిల్లు, ప్రజ్వరిల్లు- అనుచోట "రలయో రభేదః" అని కొందఱు రకారస్థానమందు రేఫవ్యవహార మన్నారు. "తత్రోభయో ర్భవే దేకో లకార ఇతి కేచన" అనునథర్వణవచనము వలనఁ గొన్నిచోటుల నేకలకారమే వచ్చును. పాటిలు, వర్తిలు, అవతరిలు-ఇత్యాది].

నతు ణౌ భవేచ్చ లోపో ణ్యర్థే యో వర్తతే పరత్రాస్య
పునరాగమః క్రియాణాం పర్యాప్తో మన్మతేతు సంకేతః. ౧౪

ఇది మూఁడు సూత్రములు. ణౌ=ణిజర్థమైన యించుగాగమము పరమైనయెడల, న=లకారములు లేవు. ణిజర్థ మనఁగాఁ గ్రియ మఱియొకరిచేతఁ జేయించునది. రంజించె, ఘటించె నిత్యాది- ణేశ్చ అని ణిచ్చునకించుగాగమము వచ్చినది. స్వభావపుటించుగాగమము అనంతరసూత్రమున లోప మైనది. ణ్యర్థే=ణిజర్థమందు, యః=ఏయించుగాగమము, వర్తతే=వర్తించునో, పరత్ర=అది పరమయినయెడల, అస్య=స్వభావపుటించుగాగమమునకు, లోపః=లోపము, భవేత్=అవును. రంజించె. ఉత్తరసూత్రము సంప్రదాయవేద్యము.

[ఇదినాలుగుసూత్రములు-నతుణౌ భవేచ్చ-ణౌ=ణిజంతమునందు, నభవేచ్చ=లాదేశద్వయమురాదు. ఇంకనేమంటేని-ఇంచుగాగమమే వచ్చును. రంజించె మమ్ము, ఘటించె సత్కార్యము, జల ముత్పాదించె, ఘూర్ణించె రిపుల, రంజించె నాశ్రితుల- లోపో ణ్యర్థేయో వర్తతే పరత్రాస్య-ణ్యర్థే=స్వార్థము, పరత్ర=పర మగుచుండఁగా యః=ఏయించుగాగమము, వర్తతే=వర్తించునో, అస్య=ఈ యించుగాగమమునకు, లోపః=లోపము వచ్చును —

ఒనర్చె, తనర్చె, నిత్యాదికము చూచుకొనునది. కొన్నిశబ్దముల కర్థవి శేషము గలుగుచుండఁగా సకర్మకత్వము వచ్చుచున్నది, గనుక, వాని మీఁద ణిజర్థము వచ్చిన, ఘటింపించె, వర్ధింపించె-ఇత్యాదిరూపములు వచ్చును. "ఉక్తే చిత్తు ణిచమిచ్ఛన్తి ధాతో శ్శేవ" అను నథర్వణసూత్రమువలన నించుగాగమ రహితమైనట్టి ధాతువుమీఁదను గొన్నిచోట్ల ణిజర్థము వచ్చును పురసుల చేలుకాఁపులు ధాన్యరాసులు పండును(!) ఇత్యాదులు చూచుకొనునది. పునరాగమః క్రియాణాం-క్రియాణాం=క్రియలకు, పునరాగమః=విశేషాగమను వచ్చును ఇక్కడఁ బునశ్శబ్దము విశేషార్థవాచకము. ఉదాహరణము :—అవధరింపుమా యనుచోట-"అవధారు" అనిపదము. మన్మతే=నా మతమునందు, సంకేతః=శిష్టప్రయోగానుమాపశబ్దము, పర్యాప్తః=సుప్రసిద్ధము. అనఁగా నీ శాస్త్రము దిక్ప్రదర్శనమాత్రముగాని, యాంధ్రమునకు సంకేతితమైనపదము ప్రయోక్తవ్య మనుట]

సంప్రార్థనార్థకా దీదేదాతౌ ప్రశ్నలక్షణౌ భవతః
ఏదోతౌ వ్యతిరేకా దపి సంప్రార్థనపరౌ క్రియాణాం స్తః. ౧౫

ఇది మూఁడుసూత్రములు. సంప్రార్థనార్థకాత్=సంప్రార్థనార్థకమయిన క్రియాపదము మీఁద, ఈత్=ఈకారము వచ్చును. రక్షింపుమీ, ప్రోవుమీ, ఏదాతౌ=ఏకారాకారములు, ప్రశ్నలక్షణౌ=ప్రశ్నలక్షణములైె స్వభావములు, భవతః=అగును. నను బ్రోవవే గౌరి, చేపట్టవా యంబ, చేయవే, చనియెదా, ఏదోతౌ=ఏకారౌకారములు, వ్యతిరేకాదపి=వ్యతిరేకముమీఁదను, సంప్రార్థనపరౌ=సంప్రార్థనార్థప్రధానములు, క్రియాణాం=క్రియలకు, స్తః=అవును. ననుఁ బ్రోవవే గౌరి, చేపట్టవో యంబ.

[సంప్రార్థనార్థకముడుజ్వర్ణాద్యన్తాత్క్రియాపదాదీత్స్యాత్
వ్యతిరేకేతుసుబన్తా దేదాతౌ ప్రశ్నలక్షణౌ భవతః.

ఇది నాలుగుసూత్రములు. సంప్రార్థనార్థక=సంప్రార్థనార్థకము లయినటువంటి, ముడుజ్వర్ణాద్యన్తాత్=ముకారము డుకారము మొదలైనవి యంతమందుఁ గలట్టి, క్రియాపదాత్=క్రియాపదముమీఁదను, ఈత్స్యాత్=ఈకారము వచ్చును. రక్షింపుము, అనుచోట రక్షింపుమీ, యనవచ్చును. రక్షింపుఁడు అనుచోట రక్షింపుఁడీ-కావుమీ, పొమ్మీ, కావుఁడీ, పొండీ, రండీ యను శబ్ద

ములు చూచుకొనునది. ఆదిశబ్దముచేతఁ బశ్నాదివాచకములకును ఈకారము గలదు. నీసాటి యేదీ, నీసాటి యేరీ, వ్యతిరేకే=వ్యతిరేకము కలుగుచుండఁగా, సుబన్తాత్=సుబంతమైన శబ్దమునుండి, ఏదాతౌ=ఏకారాకారములు, ప్రశ్న లక్షణౌ=ప్రశ్నవాచకములు, భవతః=అవుచున్నవి. మమ్ముఁ గాచితివే, మమ్ము రక్షించితివా, నన్నుఁ బ్రోవవే, ఇత్యాది- "వ్యతిరేకే సుబన్తాదపి" యన్నాఁడు గనుక సుబంతమందును ఏకారముగలదు. పల్లవిదేటికే, ఏమేయబలా, శిరీష గాత్రీ, నీయార్జవమునకా యీయాదరణ, ఇత్యాది].

భావే టవర్ణకోన్తే సర్వేషాం చ క్రియాపదానాం స్యాత్
కర్తర్యనుబన్ధస్స్యా త్పతిధాతుః కర్తృవచ్చ తద్విధయః. ౧౬

ఇది రెండు సూత్రములు. భావే=భావార్థమందు, సర్వేషాం=సమస్తమయిన, క్రియాపదానాం=క్రియాపదములకు, అన్తే=తుదను, టవర్ణకః=టవర్ణకము, స్యాత్=అవును, ఘటించుట, హరించుట- "సమస్తానాం" అన్నందుచేత, దేశీయక్రియలమీఁదను వచ్చును- చేయుట, మ్రోయుట-ఇత్యాది- కర్తరి=కర్త్రర్థమందు, పతిధాతుః=పఙ్గతౌ అనుధాత్వర్థము, అనుబన్ధః=అనుబంధము-స్యాత్=అవును. తద్విధయః=ఏత్వేత్వాదివిధులు, కర్తృవత్=కర్త్రర్థరూపములకు వలెనే యగును. పడు నన్నది పతిధాత్వర్థము, హరింపఁబడుచున్నాఁడు, హరింపఁబడును, భజింపఁబడెను, సేవింపఁబడఁగలవాఁడు, ఇత్యాది.

[ఏదోతౌ వ్యతిరేకాదపి సంప్రార్థనపరౌ క్రియాణాం స్తః
భావే టవర్ణకోన్తే సర్వేషాంచ క్రియాపదానాం స్యాత్.

ఇది రెండుసూత్రములు. వ్యతిరేకాదపి=వ్యతిరేకార్థముమీఁదను, క్రియాణాం=క్రియాపదములకు,ఏదోతౌ=ఏకార, ఓకారములు, సంప్రార్థనపరౌ=ప్రార్థనార్థకములై, స్తః= అగును. నన్ను రక్షింపవే, నన్నుం బ్రోవవో, అపిశబ్దమువలన, మఱియొక యర్థముమీఁదను గూడ వచ్చును. వచ్చునో రాఁడో వాఁడు, వానిఁ దలఁచితో. ఇత్యాదులు చూచుకొనునది. భావే....స్యాత్- సర్వేషాం= సమస్తమైన, క్రియాపదానాం= క్రియాపదములకును,అంతే= కడను,భావే= భావార్థకమునందు, టవర్ణకః= టవర్ణకము, స్యాత్=అవును. అతఁడు వచ్చుట, మిమ్ము రంజించుట. ఇది సమాసమందునుగలదు. నావచ్చుట,

నీవచ్చుట- వికృతిపదములయందును గలదు. అనుట, వినుట, కొనుట, తినుట, కనుట, మనుట. "పూర్వస్య న వికారో నోః" అను సూత్రమువలనను, అంట, కంట, యిత్యాదిశబ్దములు సాధువులు గావు. "మింటఁ గదుఁ దెల్ల నై పాఱు చుంట మూచి" యిత్యాదిప్రయోగములు డువర్ణలోపముచేత వచ్చిన వని తెలిసికొనునది.

విభక్తిమాత్రం సర్వత్ర మహింతస్యా ట్టవర్గకాత్-
కేచి న్నాంతాత్పదా గ్గర్వాద్యత్ర రా త్పట్టి మూచిరే.

అను నథర్వణవచనమువలన ఘటించుటకొఱకు, వచ్చుటకొఱకు, అని యు, నీవు రాఁబట్టి, నీవు తేఁబట్టి, కాఁబట్టి- ఇత్యాదిప్రయోగములు గలవు.

భవేత్త్రిసమం నామ్నా మత్వం తస్మిన్ పరే భవేత్
క్త్వార్థేచ వ్యతిరేకార్థే ధాతోస్తత్రైవ మిర్భవేత్.

అను నథర్వణవచనమువలన వ్యతిరేకార్థము లైన క్త్వాప్రత్యయార్థము లందు క ప్రత్యయము ధాతువులమీఁద వచ్చును. ఘటింపక, ఘటించక, చేయ మి, ఘటించుకొనమి, నేరమి, ఇత్యాది- చూడఁగ, చూడ; చేయఁగ, చేయ; ఇత్యాదులు తుములలోనివి యని గ్రహించునది. "క్వచి ద్గ్రాభ్యాపి సాధుత్వం దృశ్యతే కవిభాషితే" అను విశేషవచనము తెలిసికొనునది.]

అత్వాది తత్సమానా మివ దేశ్యానాం క్రియాపదానాం చ
వర్ణాగమో విశేషః పురుషే ష్వర్థేషు చాపి వచనేషు. ౧౭

ఇది యేకసూత్రము- దేశ్యానాం= దేశీయములైన, క్రియాపదానాం= క్రియా పదములకు, అత్వాది= అకారము మొదలయినవి, తత్సమానా మివ= ఉపకృ త్యాది తత్సమక్రియలకు వలె నగును. చేయంబడు, చేయంగలఁడు, ఇత్యాదు లత్వాదులు. ఆదిశబ్దముచేత నెత్వము మొదలైనవి. పిలిచె, కొలిచె నిత్యాది. పురుషేషు= ప్రథమాదిపురుషలయందును, అర్థేషు చ = తద్ధర్మాద్యర్థములయం దును, వచనేషు= ఏకవచన బహువచనములయందును, వర్ణాగమః= అక్షరభేద ములు వచ్చుట, విశేషః= తత్సమములకంటె విశేషము. దీని తాత్పర్యము:- దేశీయ తెలుఁగులకు, ఎత్వాత్వములు సమములే యగును. స్థానాస్థానముల వర్ణవిశేషములు వింత. అ దెట్లంటేని:—వచ్చెనను క్రియకు- తద్ధర్మమధ్యమపు రుషకు వత్తు. లృడర్థమందు, రాఁగలఁడు. ప్రోచు నను క్రియకు-బహువచన

మందు, ప్రోతురు. ప్రార్థనమందు, ప్రోవుము. చనియె, వినియె నిత్యాదిక్రియలకు భూతార్థమందు వచ్చు నెత్వము పరమైయుండఁగా, ఇకారము- ఇది మొదలైన వర్ణాగమములు బహువిధములు, ప్రయోగవేద్యము లావశ్యకము.

[అత్వాది=అత్త్వేత్వాది కార్యము, తత్సమానా మివ=తత్సమంబులకుం బలెను, దేశ్యానాం=దేశ్యము లైనటువంటి, క్రియాపదానాం=క్రియాపదములకు, స్యాత్=అవును. ప్రోచుచున్నాఁడు, ప్రోవఁగలఁడు, ప్రోచెన్, ప్రోచుచున్, పురుషేషు=ప్రథమ మధ్య మోత్తమ పురుషలయందును, వచనేషు=ఏకవచన బహువచనములయందును, అర్థేషు=భూతభవిష్యద్వర్తమాన తద్ధర్మములయందును, వర్ణాగమః=వర్ణాగమము, విశేషః=విశేషము, ఇందు కుదాహరణములు:—వచ్చు నను క్రియకు, వర్తమానార్థమునందు వచ్చుచున్నాఁడు, భవిష్యదర్థమునందు,రాఁగలఁడు, భూతార్థమునందు వచ్చె, తద్ధర్మమునందు వచ్చున్, వ్యతిరేకమునందు రాఁడు, ఉత్తమపురుషయందు వత్తును, మధ్యమపురుషయందు వత్తువు, వచ్చెదవు, వచ్చితివి. ప్రార్థనమందు రమ్ము, రావే. ణిచ్చు, రప్పించె, రావించె. కర్మార్థమునందు రాబఁడెన్. ఇత్యాదులు చూచుకొనునది॰ ఈచెప్పిన సూత్రార్థముకంటె విశేషము లధర్వణవచనములవలనఁ దెలియునది.]

[కర్మణ్యనుబన్ధస్స్యా త్పతిధాతుః కర్తృవచ్చ తద్విధయః
ఆశిషికావుత*కాతా వెడు తేత్యాద్యా భవన్తి కాకశ్చ.†

ఇది మూఁడు సూత్రములు, కర్మణి=కర్మార్థమునందు, పతిధాతుః=పత్ పతనె" అను ధాత్వర్థము, అనుబన్ధస్స్యాత్=అనుబంధ మౌను. ఘటింపఁబడుచున్నాఁడు, ఘటింపఁబడఁగలఁడు, ఘటింపఁబడఁగలరు, ఘటింపఁబడెన్, చేయఁబడుచున్నాఁడు. కర్తృవచ్చ తద్విధయః తద్విధయః=ఆవిధులు, కర్తృవచ్చ=కర్త్రర్థములవంటివియు నవును. "రమణీ నీకతన మాకు రాఁబడె నిటకున్"-ఆశిషి=ఆశీరర్థకమునందు, కావుత, కాత, ఎడు, త, కాక అనుశబ్దములు వచ్చును. రాముఁడు మమ్ము రక్షించుఁ గావుత, మిమ్ముఁబోషించుఁగాత, పాలిం

---

*మూలము-గావుత గాత గాక యని సరళాదిగా నున్నది. గాతావెడుమిత్యాద్యా- వెడమిత్యాద్యా- అనియు నున్నది.

† రెండవప్రతిలో నీశ్లోకముతర్వాత, అత్వాదితత్సను, అనుశ్లోకమున్నది.

చెడు, పాలించుత, పాలించుఁగాక. ఆదిశబ్దము వలనను ప్రోవుతఁ, పోషించుతఁ, ఇత్యాదులు చూచుకొనునది.]

శా. పర్వేందుప్రతిమానసుందరముఖీ పద్మోదరాంచద్వరా
దర్వాదిత్యవిభుప్రపూజితపదా హర్యక్షరాడ్గామినీ
శర్వాంభోరుహలోచనా ప్రవిలసచ్చామీకరాగారయు
కన్నర్తైశ్వర్యకరీ నగాధిపతనూజాతా జగన్మాతృకా!

గద్యము. ఇది శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్ట విరచితాంధ్రశబ్ద చింతామణియందు సకలకవితా స్వతంత్రభట్టారక వెలకూచి బాలసరస్వతి కవిమహోపాధ్యాయప్రణీతంబైన శబ్దానుశాసనటీకాగ్రంథమునందుఁ బంచమము క్రియాపరిచ్ఛేదము.

సంపూర్ణము.

[ ]ఇట్టిగుర్తుల నడుమనున్న విషయము 4095 గ్రంథములోనిదానికంటె రెండవప్రతిలోఁ గ్రియా పరిచ్ఛేదమున భేదముగానున్నది.